bernardin de saint-pierre

«Pentru scopusul și stilul ei eu îndrăznesc a vă recomendui că [Pavel și Virginia] nu este vreun romanț plin de basme sau vre o altă plăzmuire vătămătoare pentru năravurile tinerimei, ci mai vîrtos poci zice că este cea mai frumoasă descriere ce poate face un muritori asupra unor fii ai naturei ce trăiesc după simplele ei legi și să bucură de adevărata fericire ce unii nebuni nu o pot dobîndi în toată viața lor cu atîtea mari cheltuieli și osteneli. În sfîrșit, cartea este foarte folositoare și nația românească o poate priimi fără îndoială între cele mai bune cărți ale ei, precum au priimit-o și mai toate națiile luminate ale Evropii...»

Iancu Buznea, 15 iulie 1831 (din cuvîntul către Mihail Sturza tipărit în: «*Pavel și Virginia*, alcătuită franțuzește de Bernardin de la Saint Pierre, acum întîia oară tălmăcită și tipărită românește de Iancu Buznea, în Iași, 1831»).

biblioteca bpt pentru toți

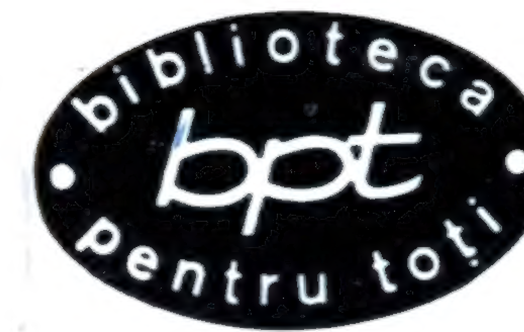
...ră pentru literatură

5

390

bernardin de saint-pierre

bernardin de saint-pierre

paul și virginia

Ilustrația copertei : *Mihaela Barasehi*

bernardin de saint-pierre

paul și virginia

•

coliba indiană

ÎN ROMÂNEȘTE DE
VICTORIA URSU

PREFAȚĂ DE
BIANCA DUMITRAȘCU

1967

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Bernardin de Saint-Pierre
Paul et Virginie,
La Chaumière indienne
Editions Garnier Frères
Paris s. d.

PREFAȚĂ

La Hâvre-de-Grace, în Normandia, în Departamentul Seine-Maritime, vede lumina zilei în 1737 Jacques Henri Bernardin de Saint-Pierre, cel care avea să-și datoreze celebritatea, antumă și postumă, unei povești de dragoste.

„*Un cer umed și blînd, Oceanul acoperit de cețuri dense, agonizînd pe o plajă pietroasă la poalele unor țărmuri abrupte; un port adăpostind vasele regelui cu însemnele aurite, cu odgoanele, pînzele și pavilioanele lor; cîmpia normandă, livezile cu pomi, vitele păscînd în pășunile grase, casa de oraș cu grădiniță și pretutindeni în jur lumea și viața nestatornică a unui port comercial, iată ce a văzut în primii ani ai copilăriei sale Bernardin de Saint-Pierre*[1]".

---

[1] Anatole France — prefață la ediția Alphonse Lemerre — Paris.

S-a născut în Franţa lui Ludovic al XV-lea, le Bien-Aimé, personalitate capricioasă şi egoistă, mînuind o politică contradictorie, inegală, caracterizată prin stadii succesive de inerţie şi subit impuls ; o politică ce avea să suscite, prin consecinţele ei, vehemente proteste de autoritate împotriva monarhiei absolute. Acea politică şovăielnică şi despotică totodată, care, începută de Ludovic al XV-lea şi desăvîrşită de Ludovic al XVI-lea, va duce 50 de ani mai tîrziu la revoluţie.

O Franţă hărţuită, pe o scurtă perioadă de timp, între două războaie : acela de succesiune la tronul Poloniei şi al Austriei ; o lume brăzdată de conformism oficial, de prejudecăţi clericale, de convenţionalism de castă şi de amoruri galante rămase celebre în istoriile romanţate, înflorind glorios la umbra numelor doamnelor de Châteauroux, de Pompadour şi du Barry ; o societate pretenţioasă care-şi făcuse educaţia în atmosfera suprarafinată a povestirilor lui La Fontaine, care se delectase cu fraza elegantă şi spirituală a lui Marivaux, care avea să guste curînd inteligenţa caustică a lui Voltaire şi filozofia aleasă a enciclopediştilor : iată ce avea să vadă, în adolescenţă şi în primii ani ai tinereţii sale, Jacques Henri.

Aşa cum transpare din opera lui, autorul *Studiilor despre natură* ni se înfăţişează ca un visător, adept înfocat al întoarcerii la minunile simple ale naturii, o figură de înţelept patriarhal împăcat cu sine, cu lumea şi cu cerul, propovăduitor al moralei creştine şi al virtuţilor neîntinate, ca o condiţie a fericirii lăuntrice. *„Un bonom suav, cu surîs angelic, cu ochii umezi, cu braţele veşnic întinse pentru binecuvîntare."* [1] Un senior demodat, întreţinînd raporturi de impecabilă curtoazie cu semenii, ocrotit

[1] Gustave Lanson, *Histoire de la littérature française*, Librairie Hachette, Paris, 1924.

de bunăvoinţa unei providenţe a cărei singură preocupare este să asigure oamenilor condiţiile naturale ale fericirii. Un îndrăgostit de diafane imagini caste la adăpostul unui univers vegetal, generos şi extatic. Un gînditor naiv care crede că marea este prin voia Domnului acoperită de spumă albă, contrastînd violent cu ierburile negre, în care aceeaşi mînă delicată a Providenţei a îmbrăcat stîncile, pentru a-i cruţa pe navigatori, semnalîndu-le de departe pericolele.

Adevăratul Bernardin — om şi creator — desfăşoară un caracter contradictoriu şi complicat. Temperament nervos, nestatornic, dominat de amărăciune, chinuit de toate impulsurile, complăcîndu-se într-o existenţă terifiată de obsesiile incertitudinii zilei de mîine, a persecuţiilor şi a neşansei, neliniştită şi uneori extravagantă, de cavaler rătăcitor, autorul *Armoniilor naturii* a fost o bună parte din viaţă — cea mai bună — un navigator fără busolă, rătăcind pe toate mările, bătut de toate vînturile, izbit de toate stîncile pe care Providenţa nu aşternuse ierburi marine pentru a-l ocroti de naufragii. Destin capricios şi instabil ce-i scindează biografia în două etape distincte : una e aventurieră, sau mai degrabă zbuciumată, expresie în egală măsură a nevoii de a-şi crea o situaţie, de *„a-şi asigura o viitoare bunăstare materială"*, a tentaţiilor migratoare şi evazioniste şi a căutării de nou în continente necunoscute, pline de miraje şi de Eldoradouri ; cealaltă de belfer răsfăţat în glorie şi onoruri, beneficiar deopotrivă al *Vechiului Regim*, al *Revoluţiei*, al *Restauraţiei* şi al *Imperiului :* etapă triumfală echivalînd cu un *happy-end*. La 73 de ani, instalat în confortul vilei de la Eragny-sur-Oise, filozofează : *„Nava*

mea, bătută vreme îndelungată de furtuni, se îndreaptă în pace, condusă de vînturi favorabile spre portul vieţii."

S-a spus despre Bernardin de Saint-Pierre că niciodată caracterul unui scriitor n-a fost mai în contradicţie cu opera sa. Niciodată — se poate adăuga — opera şi caracterul unui scriitor nu au inspirat sentimente mai contradictorii istoricilor şi cercetătorilor literari, nu s-au cristalizat în profiluri mai diferenţiate, nu au provocat o mai mare diversitate de opinii oscilînd între pagini de pioasă adoraţie, entuziasm ardent sau lucidă şi intolerantă severitate.

Între eseul sentimental scris de Aimé-Martin, editorul operelor sale complete *(Essai sur la vie et les ouvrages de Jacques Henri Bernardin de Saint-Pierre)*, şi caracterizarea brutală, demitizantă aparţinînd lui Gustave Lanson *(„Un ambiţios, veşnic nemulţumit de prezent, mereu nădăjduind în viitorul care-l va dezgusta de îndată ce se va realiza, un solicitator acru şi nerecunoscător, un egoist sentimental... Un Rousseau anost, flecar, afectînd o secreţie supraabundentă a glandei lacrimogene ; niciodată ura faţă de inegalităţile sociale, faţă de lux, faţă de aristocraţie, niciodată dragostea pentru umanitate, pentru cei umili, pentru simplitate, entuziasmul faţă de virtute nu a îmbrăcat forme mai false, mai ipocrite, mai stupid înduioşate")*, figura lui Bernardin de Saint-Pierre cînd colorată în dulci nuanţe de acuarelă, cînd conturată în acqua-forte, relevă cu certitudine o personalitate atrăgătoare prin complexitate şi tulburătoare prin straniu.

Vlăstar al unei familii burgheze cu pretenţii nobiliare (Nicolas, tatăl său, pretindea că se trage din ramura faimosului cavaler al Calais-ului, Eustache de Saint-Pierre şi *„cum îi era imposibil să dovedească această origine, o proclama cu violenţă"* [1]), scriitorul îşi consumă anii copilăriei şi ai adolescenţei — cărora avea să le păstreze o amintire amară — într-o atmosferă de închistare convenţională. Întoarcerea spre acea perioadă din viaţă nu-l seduce cu tradiţionalele nostalgii : *„Părinţii mei* — mărturiseşte el — *s-au străduit să-mi dea ceea ce se cheamă în Europa o bună educaţie. La 12 ani eram atît de dezgustat, încît profitînd de prietenia unui unchi care comanda un vas comercial am făcut un voiaj în Martinica... M-am întors şi mai nemulţumit de părinţi, de mare şi de această insulă unde credeam că am să mor de dorul de ţară."*

Studiile la Gisors, la iezuiţii din Rouen, la universitatea din Caen şi la Şcoala de poduri şi şosele de la Paris îi desăvîrşesc *„ceea ce se cheamă în Europa o bună educaţie"*. La 24 de ani, înzestrat cu o fire bruscă, îşi începe cariera cu un eşec. Primul dintr-o serie lungă. Face armata la Hesse şi la sfîrşitul aceluiaşi an este trimis la Malta ca inginer al regelui pentru a verifica starea fortificaţiilor : *„Malta se afla sub ameninţarea unei invazii turceşti. Turcii n-au venit, eu însă am avut un viu conflict cu inginerii, dat fiind că nu eram de-al lor. Asta m-a onorat, dar m-a făcut să-mi pierd slujba."*

Începe un fantezist peregrinaj prin lume ; itinerar capricios şi obositor, comprimînd în el multele faţete ale acestei personalităţi ; rute întortocheate impuse de spiritul de aventură şi imperativul de a-şi cîştiga existenţa, setea de cunoaştere şi nevoia de evadare, speranţa unei realizări spectaculoase şi înclinaţie spre exotic, tendinţă picarescă şi, poate, acel impuls livresc care a stat la originea unei vaste literaturi stîrnite de

---

[1] Anatole France, prefaţa citată.

motivul faustic, migrînd prin nenumărate și ilustre filiere pînă la varianta modestă din *Coliba indiană*.

„Mă hotărîsem — scrie el în 1809 — *să-mi caut un serviciu în afara patriei. Am vîndut puținul pe care-l aveam și m-am îmbarcat pentru Olanda, pe atunci în război cu Spania."* Plecarea armatelor cu trei zile înainte de sosirea lui îl abate spre un alt colț din Europa. Un alt război care se aprindea în nord îl atrage cu forța evenimentelor fascinante. Își oferă serviciile ca inginer cavalerului Chasot, care urma să stăvilească invazia armatelor rusești, conduse de Petru al III-lea, asupra Holsteinului, prin Lübeck. Petrece aici două luni așteptînd din zi în zi atacul. În locul lui sosește vestea detronării lui Petru al III-lea.

Urcarea pe tron a Ecaterinei a II-a avea să complice din nou firul încurcat al proiectelor sale. Împărăteasa Rusiei, interesată în cultivarea artelor, oferă titlul de director al Academiei din Petersburg d-lui Torelli, socrul cavalerului Chasot, și tînărul Jacques Henri se hotărăște să-l însoțească. În Rusia se angajează ca ofițer-inginer într-un corp de geniu. Aventurile lui aici sînt încîlcite și trebuie să ne mulțumim cu o declarație îndoielnică: *„Mi-aș fi sfîrșit probabil zilele în această țară* (surprinzătoare convingere pentru un neliniștit) *dacă iernile de șase luni și moravurile nu mai puțin aspre nu mi-ar fi șubrezit sănătatea"*. Se hotărăște să se întoarcă în patrie prin Polonia, unde războaiele intestine, și mai ales amestecul în luptele partidelor îl rețin pentru o vreme. Petrece aici nouă luni în captivitate, ca prizonier al prințului Radziwill. *„Am fost foarte fericit să dobîndesc stima lui în decursul captivității"*, notează imprevizibilul Bernardin. Eliberat, se îndreaptă spre patrie, cu un popas la Varșovia: *„Am petrecut aici un an în sărbători"*. Dresda, următoarea sa adresă, *„oraș situat într-o țară încîntătoare"*, îl dezamăgește pentru că: *„nu era nici o slujbă de obținut la Dresda. M-am îndreptat spre Berlin, curios să stabilesc o comparație între voluptuoșii saxoni și belicoșii prusieni. Berlinul, și mai cu seamă Potsdamul mi-au părut niște magnifice cazărmi. N-am văzut altceva decît soldați pe străzi și jambiere la ferestre. Regele mi-a oferit o slujbă, dar am refuzat. Cu ceea ce aș fi cîștigat ca ofițer n-aș fi avut din ce să trăiesc."* Despre timpul petrecut la Viena consemnează: *„mîndria locuitorilor și mai ales a nobilimii mi-a grăbit întoarcerea"*.

Revenit la Paris, nu pierde prilejul de a se îmbarca pentru Ile-de-France. Nu înainte de a încerca încă o dată gustul eșecului, de data aceasta, unul literar. În fruntea cronologiei literare a lui Bernardin de Saint-Pierre se înscrie un eseu infructuos. *„La întoarcerea mea din nord am scris o amplă expunere asupra Olandei, Prusiei, Poloniei și Rusiei, țări pe care le parcursesem, și am remis-o Ministerului Afacerilor Străine. N-a produs nici un efect."*

Etapa Ile-de-France va reprezenta pentru Bernardin ultima rută a unei formule de viață și va fi bogată în consecințe fericite. Vegetația luxuriantă, fauna și condițiile naturale îi vor oferi europeanului satisfacții exotice nemaiîntîlnite și-i vor alimenta meditația, nostalgia și inspirația mulți ani de aici înainte. Eldoradoul căutat, întrezărit o clipă în încîntătorul peisaj al insulei Mauriciu, îl va tulbura profund și va rodi în tot ceea ce avea să reprezinte remarcabil creația lui viitoare. Aici încolțește proiectul de *„a reuni în frumusețea naturii de la Tropice frumusețea morală a unei restrînse societăți"*, ideea ambițioasă *„de a pune în evidență cîteva mari adevăruri, printre care acela că fericirea este posibilă numai trăind neîntrerupt în natură și*

virtute". În literatura lui nu va înceta niciodată să exploateze sistematic aceste două teme.

Plecînd din insula unde — mărturiseşte el — nu a fost fericit şi unde se pare că a avut parte de mari strîmtorări financiare, Bernardin va duce cu sine o inestimabilă încărcătură emoţională şi un plus de mîhnire.

Întors la Paris în luna noiembrie, se vede constrîns la o viaţă mizeră: aceeaşi stînjenitoare şi degradantă lipsă de resurse materiale. Se pare că este păgubit în valorificarea unei colecţii de curiozităţi preţioase achiziţionate la Tropice *„din economiile mele şi din generozitatea unor prieteni"*, de unde această pornire extremă: *„Am hotărît să nu mă mai încred în oameni. M-am decis să sap propriul meu pămînt pînă voi găsi apa şi să renunţ la cea străină... Am pus mîna pe condei... şi am descris călătoria în Ile-de-France... Mi-a adus cîteva elogii ale unor jurnalişti, dar mi-a făcut duşmani la Versailles: nu mi s-a iertat că demascasem dezordinea din colonii şi că deplînsesem soarta nefericiţilor negri."*

Apărută în 1773, prima sa lucrare, *Călătorie în Ile-de-France (Voyage à l'Ile-de-France par un officier du roi, à Bourbon, au Cap de Bonne Espérance)*, va trece aproape neobservată. Concepută sub formă de scrisori *„scrise prietenilor mei"*, şi tipărită, declară autorul, *„pentru a le da o dovadă publică de prietenie şi recunoştinţă"*, cartea se organizează pe un eşafodaj amplu: *„Iată planul de care m-am servit — am început cu plantele şi animalele caracteristice fiecărei ţări. Am descris clima şi solul cu care le-a înzestrat mîna naturii. Peisajul constituie fundalul tabloului vieţii omeneşti. Am trecut în continuare la caracterul şi moravurile locuitorilor. Se va crede poate că am făcut o satiră. Protestez, pentru că vorbind despre oameni spun binele cu uşurinţă şi răul cu indulgenţă. [...] Am intrat în cîteva detalii asupra florei şi faunei. Industria, artele şi comerţul acestei ţări sînt concentrate în agricultură."* [1]

Lipsită de valoare literară certă, întemeiată pe un material de observaţie colorat şi exotic, această primă apariţie va reprezenta în creaţia scriitorului preludiul viitoarelor opere, şi, mai ales, conturul a ceea ce va deveni „concepţia sa despre lume": *„Am scris despre plante şi animale şi nu sînt naturalist. Istoria naturală nu poate fi închisă în biblioteci; mi s-a părut că este o carte pe care toată lumea ar putea să o citească. Am căutat să văd în ea (în natură) caracterul sensibil al Providenţei. Şi am vorbit despre asta nu ca despre un sistem care-mi delectează spiritul, ci ca despre un sentiment care-mi umple inima."*

Se pot discerne de pe acum, în paginile acestei încercări pseudoliterare, pseudoştiinţifice, calităţile remarcabile ce se vor desăvîrşi mai tîrziu: plasticitatea imaginii, cuvîntul seducător, simţul profund al savoarei şi pitorescului limbii, vioiciunea şi efervescenţa, priceperea de a nuanţa şi acel *„sentiment de la rêverie"* atît de gustat în epocă şi care avea să-i asigure nu numai o bătrîneţe triumfală, dar şi o memorie trainică.

În anii următori, admiraţia pentru Jean-Jacques Rousseau îl acaparează treptat. Influenţa ideilor lui formează punctul de plecare al tuturor scrierilor sale. Uneori această influenţă i-a fost un magistru util. Dar de cele mai multe ori l-a condus spre piste mai mult decît surprinzătoare.

Studiile despre natură, lucrare a cărei apariţie a stîrnit o vogă cu greu înţeleasă astăzi — şi care de altfel l-a consacrat

[1] Prefaţa primei ediţii.

ca scriitor aducîndu-i dragostea *coup-de-foudre* a publicului — ne furnizează o asemenea mostră.

Apariţia cărţii coincide cu un moment cînd Europa înregistra pe plan filozofic şi ştiinţific date memorabile. David Hume îşi publicase *Tratatul despre natura umană*; apăruse *Istoria naturală* a lui Buffon; tot ce avea Franţa mai ilustru în materie de literatură, ştiinţă şi filozofie îşi spusese cuvîntul îndrăzneţ în paginile *Enciclopediei*. Apăruse ultima parte a memoriilor lui Saint-Simon; văzuse lumina tiparului *Discurs asupra originii inegalităţii* al lui Jean-Jacques Rousseau, Newton pusese bazele teoriei sale, Lavoisier îşi efectuase experienţele asupra compoziţiei aerului. În acest context apar *Studiile despre natură*. Autorul lor se înhamă la carul unei „filozofii" pe care cu îngăduinţă criticii au numit-o naturală. Negînd autoritatea lucrărilor lui Newton, Buffon şi Lavoisier, ignorînd concluziile ştiinţei experimentale, Bernardin de Saint-Pierre se cheltuieşte în întreprinderea absurdă de a demonstra că natura este un mecanism artistic, construit de Providenţă după legi ce nu-şi propun altceva decît procurarea fericirii oamenilor. Că natura e populată de minuni în care se ascunde aceeaşi Providenţă mărinimoasă. Ambiţia doctă a lucrării este nemăsurată (*„am atacat aici abuzurile şi erorile de toate genurile"*). Ceea ce este cu adevărat savuros şi formează într-un fel farmecul lucrării — în care filozofia rousseauistă, prelungită pînă dincolo de limitele exagerării, este transformată într-o caricatură pitorească — sînt argumentele naive, deopotrivă ilariante şi înduioşătoare ca acesta de pildă: *„Dacă vacile au patru mamele, deşi este ştiut că ele nu nasc mai mult de un viţel sau, foarte rar, doi, este pentru că celelalte două mamele sînt destinate hranei oamenilor"*. Aventurîndu-se în

spinosul domeniu al determinărilor geografice, Saint-Pierre se dovedeşte nu mai puţin ingenios; Providenţa a aşezat vulcanii la malul mărilor pentru că: *„Dacă natura n-ar fi aprins aceste vaste furnale la ţărmul oceanelor, apele lor ar fi fost acoperite de uleiuri vegetale şi animale. Natura purifică apele prin focurile vulcanilor. Ea arde pe ţărmuri impurităţile mării."* Sau: *„Natura foloseşte frecvent în regiunile nordice culoarea albă pentru a spori lumina şi căldura soarelui. De aceea cea mai mare parte a solului este albicioasă sau gri-deschis. Mai mult, albeaţa zăpezilor şi suprafeţele sticloase, cristaline ale gheţurilor sînt foarte potrivite pentru a slăbi acţiunea frigului, reflectînd lumina şi căldura în modul cel mai avantajos. Dimpotrivă (natura) a colorat în roşu, albastru şi în negru pămîntul, vegetaţia, animalele şi chiar oamenii care locuiesc în zona toridă pentru a potoli dogoarea atmosferei."*

Nici lumea măruntă a microcosmosului nu este ignorată: *„Insectele care ne atacă se disting prin diferenţa între culoarea lor şi aceea a mediului în care trăiesc"*.

Situîndu-se la limita parodiei ştiinţifice, surprinzător este faptul că ceea ce salvează lucrarea de clasarea în rîndurile „aberaţiei neroade" este tocmai calitatea acestor argumente duioase, în care efuziunile sentimentale se amestecă cu emoţionante descrieri de natură, dînd o impresie de utopie lacrimogenă, care-i atrage o aură de simpatie şi denumirea de *„tandru amant al naturii"*. În acelaşi timp pictorul rafinat, povestitorul cultivat şi agreabil, lingvistul subţire se relevă în numeroase pagini remarcabile ale lucrării. Parcurgîndu-i incoerenţa şi puerilitatea „ştiinţifică" — *„un étonnant chaos"*, nu putem ignora admirabilul pasaj despre migraţia animalelor, poezia aleasă conţinută în capitole ca: *Plaisir du mystère*, *Plaisir du sentiment*

de la melancolie, Plaisir de la ruines, Plaisir des tombeaux, Plaisir de la solitude şi mai cu seamă cel destinat consideraţiilor asupra culorilor, referitor la care elevii de liceu vor învăţa că: *„Jean-Jacques Rousseau vedea cerul albastru ca toată lumea. Bernardin de Saint-Pierre l-a descoperit verde."*

Prezentată uscat, este de presupus că lucrarea n-ar fi constituit mai mult decît o amintire hazlie. Realele ei virtuţi literare, tonul afectuos şi liric, dozarea şi nuanţarea savantă a limbajului — care fac din autorul acesta extravagant un precursor al lui Chateaubriand — pe de o parte, pe de altă parte facilitatea aproape vulgarizatoare a conţinutului ei i-au adus nu numai un răsunător succes, dar şi onoruri şi popularitate. *„Această operă* — scrie autorul — *a avut un mare succes... Odată cu prima ediţie mi-a adus nenumărate pensii de la curte, fără să fi fost nevoie să le solicit. Regele Ludovic al XVI-lea m-a numit intendentul grădinii sale botanice şi al Muzeului de istorie naturală."* Insufleţind cu o infinită tandreţe natura, umanizînd-o, exaltîndu-i potenţele, capacităţile virtuale, înzestrînd-o cu intenţii proteguitoare, miraculoase, scriitorul nu face altceva decît să o recreeze pentru semenii săi. *„De aici înainte fiecare suflet sensibil va putea contempla, în halat de casă, o minune a lui Dumnezeu sub fereastra sa"*, scrie Anatole France.

Faţă de peisajul convenţional, dichisit şi suprarafinat, atît de admirat de lumea lui Ludovic al XVI-lea, dispus în parcuri englezeşti ornate cu pîrîuri artificiale, eleşteie, machete şi ruine — copii fidele ale celui de la Petit Trianon — Bernardin abate gustul contemporanilor săi spre o nuanţă de exotism floral proaspăt, suficient de conformist totuşi pentru a putea fi acceptat cu uşurinţă. In locul ruinelor artificiale, reconstituite costisitor, colibele,

nu mai puţin artistice — în viziunea sa — ale negrilor; în locul lacurilor artificiale, marea. Inovaţie nu dintre cele mai mărunte, care va marca un moment în evoluţia gustului literar francez, care se va situa la originea unui vast curent şi care va determina această observaţie plină de graţie:

„Bernardin a inventat marea. Ea nu avea încă locul său în literatura franceză decît prin cîteva versuri ale lui Saint-Amont. Byron în Anglia nu va face decît să vină cu un sfert de secol mai tîrziu." [1]

Îmbătat de succes, autorul se drapează în continuare în veşmîntul naturalistului filozof şi anexează *Studiilor* o nouă lucrare: *Armoniile naturii*. Construită pe aceeaşi reţetă, aceasta din urmă tinde să dea un expozeu complet al *„cosmogoniei* sale". Nenumăratele şi ingenioasele raporturi de armonii pe care se osteneşte să le descopere, speculaţiile asociative (ex: între continente şi vîrsta omenească) în care se complace, metodele de investigaţie au un aer atît de fantezist, încît anulează — din fericire — pretenţiile de seriozitate ale lucrării. Ignorînd tezele care o conduc şi concluzia (eşuînd de-a dreptul în finalism religios), considerînd-o un sclipitor eseu cu conţinut neglijabil, lucrarea, proiectată ca o intervenţie ştiinţifică de autoritate, rămîne un poem în proză.

Spuneam că opera lui va fi obsedată în întregime de sentimentalismul epocii şi de filozofia rousseauistă în variantă originală. Atunci cînd se angajează de pe poziţii false, frizînd impostura, la argumentarea ştiinţifică a acestei filozofii, rezultatul este, după cum am văzut, departe de a se constitui în opere durabile.

[1] Gustave Lanson, *op. cit.*

Atunci cînd încearcă să facă același lucru prin intermediul ficțiunii literare, incontestabilul său talent va fi acela care va dicta metamorfoza unei intenții teziste într-o fermecătoare creație. Prin aceasta numele lui Bernardin de Saint-Pierre se va înscrie în cartea de aur a literaturii sub titlul: Paul și Virginia.

*

Povestea acestei povești de iubire, curmată într-un tragism exemplar de o catastrofă, își are izvoarele, se pare, într-o catastrofă reală.

Numit în 1765 inginer al fortului Dauphin, Bernardin de Saint-Pierre este reținut, grație unei întîmplări fericite, la Ile-de-France, unde își petrece doi ani din viață. Aici va cunoaște un eveniment care zguduise prin proporțiile dramatismului său mica lume provincială a insulei: naufragiul lui „Saint-Geran", vas francez care a eșuat în apropierea portului. Un oarecare Longchamps de Montendre remarcase printre pasageri pe Marie Caillon și, emoționat de înfățișarea deznădăjduită a tinerei femei, încercase s-o salveze; gest generos și zadarnic: amîndoi au pierit în valuri.

Faptul divers, memorabil de altfel, susceptibil de a friza melodrama, produce asupra artistului una din acele impresii intense care se convertesc în literatură. La umbra bananierilor, a cocotierilor și a lămîilor înfloriți, Bernardin va medita melancolic la această dramă reală — limitată de factorii spațiu și timp — și, transfigurînd-o cu fantezie, investind-o cu sensuri morale și filozofice, o va conserva în paginile unei încîntătoare povești de iubire.

Scriitorul imaginează un paradis terestru, pe care îl vrea asemănător grădinii celeste în care au evoluat candid și bucolic primii îndrăgostiți ai lumii: Adam și Eva. Un perimetru pur, o zonă imaculată, un teritoriu sterilizat de consecințele a secole de civilizație. O insulă ocrotită de ape, binecuvîntată de ceruri cu o climă tandră, cu un peisaj abundînd în fructe și ghirlande, cu o natură ospitalieră, creată anume de o providență gentilă ca o delicată și binevoitoare atenție oferită oamenilor. Un colț uitat de lume, neștiutor de prejudecăți, de conformism, de convenționalism, nefărîmițat de intrigi și invidii, de interese de grup și favoritisme, de spirit de chiverniseală și meschinării, de fățărnicie și compromis în care să fie posibilă iubirea ca noțiune pură, de sine stătătoare.

Fizionomie geografico-umano-socială ideală, sperată, la antipodul celei din care venea, și, poate, impuls și țintă a neostenitelor migrări care au complicat întreprinderile biografilor și i-au imprimat reputația de aventurier.

Că acest colț de lume ideal este departe de a se suprapune realității umano-sociale care-l întîmpină în Ile-de-France, ne-o povestește scriitorul: *„Am rămas la Ile-de-France doi ani, foarte ocupat cu serviciul meu. Am fost departe de a fi fericit. Totul aici era în combustie: intendența și guvernatorul, locuitorii și militarii; persecuțiile particulare... soarta deplorabilă a nefericiților negri, acest spectacol continuu al relelor de toate felurile, m-au aruncat într-o profundă melancolie."*

Era starea de spirit în care-și proiectează contradictoriul Bernardin senina idilă. Aici le aduce pe cele două nefericite, înlăturate din lumea lor de o morală aspră și părtinitoare, pentru a-și găsi fericirea neambiționasă într-o viață campestră, însingurată, *„departe de cruntele prejudecăți ale Europei"*, mîn-

gîiată de bucuria rară a prieteniei, de *„harul egalității“* și de dulcea iubire a celor doi copii-îndrăgostiți, acea *amitié-amoureux* adolescentină, veche de cînd lumea, seducătoare, inocentă și simetrică, alimentată și consumată în gesturi și atitudini de o nesfîrșită grație.

Grup statuar delicat, sugerînd siluetele minuscule și fragile, plămădite după gustul rafinat al Versailles-ului în celebra manufactură de porțelanuri din parcul de la Saint-Cloud, îndrăgostiții *„umblînd goi, după obiceiul locului, și ținîndu-se de braț, așa cum e înfățișată constelația Gemenilor... aminteau de copiii Ledei închiși în aceeași scoică“*.

Portretele lor (Virginia : *„Un păr lung, bălai,... ochi albaștri și buzele de mărgean luminau cu o suavă strălucire frăgezimea obrazului“*. Paul : *„mai înalt... mai oacheș la față, cu nasul acvilin, iar ochii lui negri ar fi putut să pară mîndri, dacă genele lungi și dese ce-i încercuiau nu le-ar fi dat o negrăită duioșie“*), devenite curînd după apariția cărții prototipuri de frumusețe în epocă, vor sugera eleganței complicate și baroce a secolului al XVIII-lea noi detalii vestimentare, constituind aluzii sentimentale la modă : paftalele, inelele, cataramele, brățările și medalioanele care împodobeau toaletele savante ale frumoaselor vremii, vor înfățișa, mulți ani de aici înainte, portretul Virginiei, va apărea coafura à la Virginie, iar spectacolele diletante de pantomimă, atît de gustate la curte, vor închipui idile tropicale cu Paul și Virginia.

Pereche castă, încîntătoare prin inocență și grație, îndrăgostiții ne apar drept niște făpturi cerești, niște duhuri preafericite, purtînd în ei prin predestinare harul marii iubiri, și care, trăind în afara inițierilor culte (*„Tot ce învățaseră era să fie îndatoritori unul față de altul... încolo erau la fel de neștiutori ca și creolii... Nimeni nu-i plictisise vreodată cu preceptele unei morale triste... Despre religie nu învățaseră decît ceea ce avea darul să-i apropie de ea“*), nesinchisindu-se de ceea ce se petrecuse în cine știe ce vremuri sau locuri îndepărtate, își desfășoară idila într-o economie de gînduri și cuvinte, de întîmplări și incidente, conform ritualului iubirilor fericite : fără istorie.

De fapt întregul roman de dragoste nu este decît romanul tăcerilor suave (iubiții *„n-au nevoie să-și tălmăcească simțămintele prin gînduri și prietenia prin cuvinte“*) al atitudinilor pline de candoare, la care frumusețea picioarelor goale printre lujerele înalte ale florilor de lotus adaugă un exotism parfumat, al privirilor ce se caută, al surîsurilor ce *„se răsfrîng de pe chipul unuia pe chipul celuilalt“*, al unui șir lung de gesturi gentile și reverențioase pe care și le dispută între ele cele cinci personaje ale cărții. Închisă în paradisul terestru, izolată în peisaj, cruțată de maculări, viața acestora se deapănă într-o atmosferă de desăvîrșită curtoazie, senină și fadă ca un menuet dantelat în care partitura fiecăruia este monocordă ; fiecare își cîntă cîntecul său de iubire : filială sau maternă, fraternă sau amicală. Totul are aspectul unei luxuriante sărbători cîmpenești : o excursie în aer liber cu coronițe de flori și atitudini visătoare față de care, uneori, gustul contemporan se manifestă cu îngăduință ironică :

„Virginia se ducea să aducă apă de la izvorul din apropiere... rosteau împreună o rugăciune, după care luau gustarea de dimineață... mîncau afară pe iarbă, ...la umbra bananierilor ale căror fructe sățioase le puneau la îndemînă merinde, iar

frunzele mari, lungi și lucioase puteau fi folosite ca față de masă".

Adolescenții se plimbă printre lămîi și portocali, tamarini cu coroana rotundă, anoni *„ale căror fructe au miezul dulce ca o cremă"*, agatiști *„de crengile cărora atîrnă jur-împrejur lungi ciorchini de flori albe ca țurțurii de cristal ai unui candelabru"*, lilieci de Persia *„care-și ridică drept în sus jerbele cenușii ca inul"*, papaieri *„ale căror trunchiuri fără ramuri, ca niște coloane încărcate de lubenițe, sînt încununate cu capiteluri de frunze mari, asemănătoare cu ale smochinilor"*, badamieri, manglieri, arbori de avocado și de cuișoare, napali *„cu tulpinele presărate cu flori galbene, stropite cu roșu"* și *„solzoșii arbori lumînare"* ; se împiedică de lungi liane încărcate de flori albastre ce spînzură ici și colo ; se pierd printre fantastice plante tropicale — o apoteotică și exacerbată ficțiune vegetală cu virtuți grădinărești disciplinate, organizată după urbanistica secolului — pe care le contemplă fără efort pentru că *„sînt orînduite în așa fel încît te poți bucura de priveliștea lor dintr-o singură privire"* ; se oglindesc îmbrățișați în apele care *„coboară de pe culmile pietroase formînd... izvoare ...largi oglinzi ce răsfrîng în mijlocul noianului de verdeață... cerul de azur"* ; ospătează cu fructe, prăjituri și ...băuturi răcoritoare *„făcute din vin îndoit cu apă, zeamă de lămîie, zahăr și nucșoară, pe care mamele lor le pregătesc ca să prindă puteri și să se răcorească"*, adevărate elixiruri miraculoase, susceptibile de a stimula imaginația gastronomică ; împrumută locurilor de odihnă și meditație nume duioase — pe măsura unei imaginații nesofisticate — amintind pe acelea ale parcurilor și fîntînilor din modestele și provincialele stațiuni climaterice : *„Harul Prieteniei"*, *„Lacrimile zvîntate"*, *„Răgazul Virginiei"* și împodobesc

— după un vechi obicei turistic — copacii și stîncile cu moralizatoare și virtuoase inscripții de tipul : *„Fericit este acela care nu cunoaște decît zeitățile cîmpurilor"*, *„Aici se află un cuget curat și o viață care nu știe să înșele"* sau *„Pururea frămîntată dar statornică"*.

O pastorală sățioasă, prea sățioasă, adiind dinspre eposul romantic spre cultura contemporană ca un *Siroco* saturat de miresme dulci.

Iată însă că, de îndată ce imaginarul paradis terestru este plasat într-un context geografico-istoric exact, își pierde independența și odată cu ea splendoarea și naivitatea. Societatea și epoca îl revendică, îl absorb, își prelungesc pe neobservate asupra lui tentaculele subțiri ale mentalității, moravurilor, moralei, civilizației. Așezat în insula Mauriciu, la anume latitudine și longitudine, colțul uitat de lume se populează cu un guvernator, un preot, un proprietar de sclavi, un sistem organizatoric, o mentalitate, o morală. Insula ocrotită de ape, binecuvîntată de ceruri, devine o colonie, o periferie, o pastișă modestă și umilă a metropolei.

Paradisul terestru devine un paradis pierdut de îndată ce se integrează lumii și epocii lui Bernardin. De îndată ce devine realitate, fericirea paradisiacă se convertește în iluzie. *„Cruntele prejudecăți ale Europei"*, conformismul, meschinăria, prostia, lașitatea și egoismul își strîng cercul în jurul îndrăgostiților.

O scrisoare îi ajunge de departe și înveninează bucuria senină și liberă. O pungă cu galbeni diferențiază prietenii și introduce eticheta, ridicolă pe cărările pe care cei doi copii umblau goi, ținîndu-se de mînă ca în constelația Gemenilor. Un preot aduce cuvîntul Domnului și pacea se năruie.

„Stăruințele unei rubedenii bogate și vîrstnice, sfaturile unui înțelept guvernator, aplauzele unei întregi colonii, îndemnurile și autoritatea unei fețe bisericești au pricinuit deopotrivă nenorocirea", conchide în încheiere personajul-rezoneur al romanului, purtătorul de cuvînt al autorului. Este firește ipotetic, dar posibil, ca în imaginarea celor două antipoduri să fi funcționat același mecanism care l-a îndemnat pe Dante să descrie *Paradisul* și *Infernul*.

Există în Paradisul lui Bernardin acea acută nostalgie a dezabuzatului, după emoțiile și bucuriile proaspete ale copilăriei, acea încercare de salvare prin evadare într-un univers imaginar construit după nevoi sufletești inhibate, care a stat la originea întregii literaturi evazioniste.

Morbul lucrează dinafară și dinlăuntru, din lumea exterioară a eroilor lui Bernardin, ca și din însăși conștiința lor. Ba mai mult, din chiar mentalitatea scriitorului tributară societății lui. (În grădina mirifică cele două femei își împart pămîntul conform unor sigure principii de proprietate ca două latifundiare.) În „lumea ideală" prejudecata pătrunde pe căi cuvioase sub masca bunei-cuviințe. Familiile iubitoare hotărăsc să-i despartă pe îndrăgostiți pentru că *„sînt prea tineri și prea săraci pentru a se putea căsători." „Doamna de la Tour era mulțumită că se ivise prilejul s-o despartă pentru cîtva timp pe Virginia de Paul." „Copila mea* — șoptește conformismul șiret — *caută să-i ascunzi lui Paul dragostea pe care i-o porți. Cînd fata și-a dăruit inima, iubitul ei nu mai are ce-i cere."* Sacrificiul despărțirii este impus în numele *„bunăstării statornicite pentru toată viața"*. Glasul cuminte al chibzuielii și prevederii gospodărești spune : *„Ar fi nedrept să vă lipsiți de o moștenire atît de însemnată"*, iar al pioșeniei : *„Trebuie să ne supunem Celui-de-sus și rudelor noastre bătrîne chiar dacă sînt nedrepte cu noi. Așa cum El s-a jertfit pentru noi, la rîndul nostru fiecare trebuie să se jertfească pentru binele familiei sale. Și Virginia, cu ochii plecați, îi răspunse tremurînd : Dacă așa vrea Dumnezeu, nu pot decît să mă supun. Facă-se voia lui."* Pe de altă parte, Margareta își inițiază fiul în legile egalității omenești : *„Ce rost are, dragul meu, să te legi cu speranțe deșarte... Domnișoara de la Tour are din partea mamei sale o rubedenie bogată și de neam mare, în vreme ce tu nu ești decît feciorul unei țărănci sărace și pe deasupra mai ești și copil din flori." „Dar e cumplită taina pe care mi-ai dezvăluit-o! Acum de-abia îmi dau seama de ce de două luni încoace domnișoara de la Tour se ferește de mine și de ce acum s-a hotărît să plece. A! fără îndoială mă disprețuiește"*, gîndește Paul.

Viața încetează să mai fie o serbare în aer liber. Fantezia lui Bernardin coboară pe pămînt. Ne aflăm în insula Mauriciu între anii 1765—67. Ultima escală, ultima etapă a peregrinărilor sale. Povestea lui de iubire sfîrșește prin a demonstra ceea ce au demonstrat dintotdeauna marile povești de iubire ale lumii.

Spațiul pur, insula izolată, cruțată de consecințele epocii, în care iubirea este posibilă ca noțiune nesubordonată, există numai în ficțiune. Călătorul-căutător pune capăt vieții aventuroase, se întoarce acasă și se dedică ficțiunii.

Cartea apare în 1787, la 14 ani după apariția *Călătoriei în Ile-de-France*, la patru ani după *Studiile despre natură*, într-o circumstanță literară în care memorialistica de călătorii și gustul pentru exotic se aflau la apogeu în prețuirea publică, iar tezele rousseauiste cîștigau tot mai mulți adepți. Asta nu

explică decît în parte și strict limitat la epocă succesul covîrșitor și rapid care-i marchează destinul. Încă de la prima ediție — și puține cărți din lume s-au bucurat de o asemenea soartă — este acceptată cu entuziasm, constituind un triumf imediat. Tulburător este faptul că, departe de a cădea în uitare, în anii următori succesul se înnoiește.

Pentru a cuprinde într-o enumerare completă numărul edițiilor, speciale și de lux, ilustrate și populare, întreprinse pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, ar fi necesar un catalog voluminos. Lăsînd la o parte poncifele și prelucrările — neglijabile ca valoare, dar impresionante cantitativ — pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea bibliografia cărții se îmbogățește cu un număr fără precedent de adaptări teatrale, dramatizări, transpuneri muzicale de toate genurile. Au invadat scenele lumii comedii, drame, tragedii, vodeviluri, spectacole de pantomimă și chiar de Guignol, o operă în trei acte de Dubreuil pe muzica lui Sueur, o operă în trei acte și șase tablouri de J. Barbier și M. Carré pe muzică de Victor Massé și așa mai departe. (Toate acestea sînt concludente doar ca fenomen, prin ele însele nefiind nici una demnă de a fi reținută.)

Apărută ca un supliment tîrziu al *Studiilor despre natură*, neambițioasă ca intenții — după mărturia autorului (care în treacăt fie zis îndreptățește cu prisosință prudența de a-i lua afirmațiile cu titlu de inventar) — *Paul și Virginia* înscrie o treaptă nouă, esențială și superioară în creația lui Bernardin. Observator inteligent și sensibil, naturalist și poet, scriitorul pornește de la *„strădania de a descrie un sol și vegetații diferite de cele ale Europei"*. Drumul de la prima sa lucrare, *Călătorie în Ile-de-France*, care aduce în acest sens un vast material pitoresc și exotic, selectat cu siguranță și gust, vădind remarcabile și numeroase valențe descriptive, la sistematizarea și organizarea lui în cea de-a doua, *Studii despre natură*, pe scheletul unui așa-zis sistem filozofic, fantezist și impostor, încîntător însă prin imprevizibil și bonomie, etapă premergătoare, și, în sfîrșit, la cea de-a treia, *Paul și Virginia* — moment de desăvîrșire a maturității creatoare —, este acela al acumulărilor succesive de la materialul brut la opera literară.

Spuneam că apariția cărții se produce într-un moment de maximă prețuire a literaturii de călătorii, a gustului pentru exotic, într-un moment cînd „doctrina" rousseauistă surprindea prin noutate și crea adepți.

Să încercăm să discernem în structura operei sale trăsături care constituie locuri comune în literatura vremii.

Cultivînd cu insistență — de-a lungul întregii sale creații — cugetarea sentențioasă-moralizatoare și tema meditației solitare în mijlocul naturii, exaltînd întoarcerea la desăvîrșitele minuni naturale ca o condiție a frumuseții morale, și invertind un procedeu uzitat de literatura sentimentală contemporană — acela de a-și *„repauza amanții la malul pîraielor, pe pajiști și sub frunzele fagilor"*, așezîndu-i pe ai săi *„pe riviera mării, la poalele stîncilor, la umbra lămîilor înfloriți"*, Bernardin se situează la punctul de interferență al tuturor influențelor literare la modă în epocă. Ba mai mult, găzduiește generos sugestii literare ce se lasă cu ușurință depistate: Fénelon *„divinul"* și *„elocventul"* Jean-Jacques, *„ale căror nume vor fi într-o zi mai prețuite decît acelea ale lui Lycurg și Platon"*. Transplantează la tropice tezele rousseauiste, demonstrînd că *„fericirea consistă într-o viață petrecută în natură și virtute"* și întrunește numeroase din rețetele vremii într-un extract con-

centrat al întregii literaturi de voiaj atît de abundentă în timpul său, dar lipsită de valoare literară.

Toate acestea împrumută idilei sale un profil departe de a fi insolit în peisajul literar în care apare. Ba dimpotrivă, o înşurubează în el ca act oportun. *Paul şi Virginia*, prin sensurile morale şi filozofice trasate, prin procedeele întreprinse, se integrează în specificul şi caracteristicile vremii: este un produs al epocii. Dar în acelaşi timp, diferenţiindu-se de literatura pe care o reprezintă şi comprimă — artificială şi tezistă, rămasă în Pantheonul erudiţiei ca mai mult sau mai puţin valoroase exponate muzeale —, opera sa, egal preţuită în anii *Vechiului Regim*, a *Revoluţiei*, *Imperiului* şi *Restauraţiei*, intrată în patrimoniul valorilor universale, dăinuie vie, dinamică şi roditoare de aproape două secole, încîntînd, naivă şi iscusită, generaţii nenumărate. Căci s-a întîmplat cu această restrînsă capodoperă ceea ce se întîmplă cu marile opere devenite valori populare, ridicate şi menţinute la suprafaţa cunoaşterii publice: povestea împrumută dimensiuni de legendă, capătă virtuţi de folclor, dobîndeşte independenţa de a circula prin lume, fără cartea de vizită a autorului ei.

Ceea ce i-a asigurat longevitatea, ceea ce a ferit-o de clasarea definitivă în rafturile nu mai puţin prăfuite, chiar dacă ilustre ale unui muzeu onorific, nu este, desigur, propensiunea spre melodramatic — cu toate că risipa lacrimogenă pe care a suscitat-o într-o existenţă aproape bicentenară s-ar preta la amuzate şi laborioase statistici (pe care le lăsăm în seama specialiştilor) — nici desuetudinea fadă a unei „*bergerie tropicale*" facilă şi demodată pentru gustul contemporan. Este lumea vie, palpitînd de o viaţă proprie care populează

somptuosul şi mirificul univers floral, ca o emanaţie vitală, simplă şi nobilă a acestuia. Este patetismul netăgăduit, proaspăt încă, cu proporţii de tulburătoare baladă, de neostenit cîntec de jale, de cantilenă devastată al plîngerii iubirii pierdute, faţă de care sensibilitatea modernă se surprinde vulnerabilă, într-o reacţie emoţională promptă. Este discreţia delicată şi suplă a jocului efemer, de o graţie infantilă, care marchează începutul vaporos, incert, netrivializat de precizii, complicaţii şi imixtiuni, al iubirii, acea fază generică a unei epopei acut actuale.

Întrunind multiple acumulări ale literaturii ce o precede şi nu mai puţine elemente care vor constitui o sursă de inspiraţie viitoare, idila lui Paul şi a Virginiei reprezintă în istoria literară „*ultima pastorală*". După el, Chateaubriand va marca, în *Athala*, cu aceeaşi risipă peisagistică, începuturile timpurilor moderne, interesul pentru „*lumea nouă*". Curînd Choderlos de Laclos şi Benjamin Constant vor abate atenţia spre un alt teritoriu, încă neinvestigat — sufletul omenesc cu mecanismele lui —, iniţiind literatura psihologică.

Dacă am vrea să găsim echivalenţe sau înrudiri cu literatura lui Saint-Pierre va trebui să le căutăm în rîndul marilor naivi printre care se numără, al celor care imaginează lumea, prin prisma unei lentile înduioşate, drept nişte „*coins de Paradis*". Contesa de Ségur (1799—1874) — adresîndu-se copiilor — transferă la dimensiuni miniaturale aceeaşi atmosferă de mare eleganţă şi naivitate. Cel mai aproape de universul spiritual al lui Bernardin de Saint-Pierre îl vom afla, 100 de ani mai tîrziu, pe Rousseau Douanier. Pînzele sale înfăţişînd o junglă pictată la grădina zoologică, cu şerpi atîrnînd estetic pe ra-

muri, cu leoparzi care se privesc meditativ, cu ochii blînzi, plini de filozofie, parcă izvorăsc de-a dreptul din acest *„coin de Paradis"* al lui Saint-Pierre.

Mai tîrziu, universul vegetal al lui Giraudoux — în *Ondine* — va conține o aluzie livrescă a aceleiași lumi.

Dacă prin ideile sale Bernardin nu este decît un discipol conștiincios și complezent al lui Rousseau, prin calitățile de romancier și pictor, prin emoționantele evocări peisagistice, este precursorul unui vast curent care conduce de la Chateaubriand la Pierre Loti.

Dar dincolo de ierarhizările didactice și de încadrările clasice, *Paul și Virginia* este o carte a adolescenței. O tragedie inofensivă și elegantă, parcă anume alcătuită pentru a sta la îndemînă și a călăuzi acea sensibilitate stranie, dureroasă și penetrantă, lipsită de criterii ferme, ezitantă în manifestări, avînd ca singură busolă setea de puritate care se cheamă *adolescență*. Este unul din locurile de întîlnire, una din amintirile comune ale tuturor generațiilor de adolescenți de aproape două secole încoace. Și de aceea, pentru cititorul adult contemporan un document cu valoare sentimentală, venind cu o prețioasă încărcătură afectivă dinspre propria-i copilărie.

Însă mai presus de orice este un sol viu și inestimabil al acelei noțiuni greu de definit, multiplă în accepțiuni, care, modelată în anume tipare estetice, a constituit, cîndva, la începutul secolului al XIX-lea, o școală literară ce-și propunea să încalce disciplina și regulile clasicismului și academismului ; al acelei noțiuni care există de cînd lumea, durează eroic și fără de care nu se poate trăi : romantismul.

*

Trei ani mai tîrziu, Bernardin își publică cel de al doilea roman : *Coliba indiană*. Cartea prilejuiește asociații multiple, filiații nenumărate, alăturări și simetrii mai mult sau mai puțin hazardate. Reprezintă o fantezie originală aplicată pe una din cele mai vechi teme ce a frămîntat dintotdeauna literatura : peregrinarea prin lume în căutarea *Adevărului*, care în unele locuri se numește *Fericire*. O tatonare a motivului faustic în variantă proprie.

Un savant englez pornește la drum însuflețit de dorința nobilă de a găsi *Adevărul*.

Se oprește să-l caute oriunde Europa îi scoate în cale o bibliotecă, o Academie, o instituție morală sau filantropică. Străbate toate centrele erudiției omenești, iscodește o cultură și o civilizație milenară și *Adevărul* nu se află nicăieri. Scotocește printre documente prețioase, investighează toate științele, toate filozofiile și toate religiile, se întreține în conversații substanțiale cu savanții tuturor țărilor și tot ce găsește este deșertăciune.

Înțelepciunea omenească, pusă la cale secol cu secol, nu este decît o vanitate stearpă acoperind în veșminte prețioase minciuna. Ultima încercare apelează la filozofia unui mare preot brahman pe care se duce să-l caute în Bengal, dar ceea ce află nu poate decît să-i desăvîrșească dezamăgirea. Așadar, *Adevărul* este o iluzie.

Împovărat cu această copleșitoare concluzie, savantul, surprins de furtună în inima unei păduri, se vede silit să ceară ospitalitatea unui *paria* în coliba sa umilă și umilită de disprețul oamenilor. Aici, într-un decor natural, printre fructe și

plante crescute din voia lui Dumnezeu, află marea înțelepciune a lumii. *Adevărul* se ascunde în sufletele naive, nealterate de filozofii și învățături complicate, dezbărate de egoism, purificate prin contactul nemijlocit și neîntrerupt cu natura.

Prelungire a *Studiilor despre natură*, pretext pentru a încarna încă o dată ideea-obsesie care-l acaparează de-a lungul întregii existențe, povestirea, fără să aducă elemente noi în creația autorului, reprezintă cealaltă față a efigiei pe care ne-o relevase *Paul și Virginia.*

Iubirea și *Adevărul* constituie în concepția lui Bernardin de Saint-Pierre cele două chei care deschid unul și același lacăt : al *fericirii virtuoase.*

Ceea ce conferă valoare acestei candide povești este aceeași armonie profundă, esențială, a unei naturi învestită cu calități morale exemplare, cu strălucire și prospețime, cu sinceritate și entuziasm, cu acea lumină inefabilă pe care Chateaubriand o compară cu poleirea egală, revărsată de lună peste un peisaj singuratic și înflorit.

*

Anul 1790 (an cînd apare *Coliba indiană)* marchează cea din urmă dată memorabilă în creația scriitorului. Anii ce-i mai rămîn de trăit vor fi animați de proiecte literare orgolioase, dar neglijabile prin realizare *(Armoniile naturii, Arcadia* și alte cîteva lucrări mărunte) și de evenimente însemnate în viața lui Bernardin-omul : două căsătorii tardive dintre care una fructuoasă (un fiu și o fiică : Paul și Virginia), cîteva onoruri, cîteva titluri, cîteva sinecuri.

În 1795 numele lui este înscris în registrele Institutului Academic — înaltă și rară demnitate. Biograful său Aimé-Martin, ajuns pe marginea acestui eveniment, se întreabă retoric : *„Înconjurat de oameni în majoritate profesînd idei pe care nu a obosit niciodată să le combată, va putea el să nu renunțe la principiile sale ? Intrînd în Academie, va adopta sistemul de părtiniri și injustiție ? Va putea accepta ?"* Da, va accepta. La 77 de ani Bernardin este numit membru al Institutului Francez.

Ziua de 21 ianuarie 1814 îl găsește la Eragny-sur-Oise înconjurat de familia sa. Pe pragul celei din urmă încercări Jacques Henri Bernardin de Saint-Pierre se întreabă : *„Ce poate face un suflet singur, chiar și în cer ?"*

„Dacă ar fi să-l credem — scrie Anatole France — *s-a dus, ca și Socrate, să viziteze rodnica Phtie. A luat cu el mizeriile, erorile unui suflet care prea adesea n-a iubit oamenii. Dar a lăsat lumii pe lîngă destule pagini vane cîteva frumoase, veșnic proaspete năluciri de dragoste și cîteva trăsături ale acelei Venus care a fost pentru el natura."*

BIANCA DUMITRAȘCU

TABEL CRONOLOGIC

1737 La 19 ianuarie se naşte la Hâvre, în Normandia, Jacques Henri Bernardin de Saint-Pierre.

1739—1740 Apare *Tratatul despre natura umană* de David Hume, filozof englez idealist cu mare influenţă în epocă, economist şi istoric, adept al agnosticismului şi scepticismului.

1740 Are loc încoronarea lui Frederic II al Prusiei.

1741—1742 Apare tragedia *Mahomet* a lui Voltaire.

1741 Apare celebrul roman *Pamela* de Samuel Richardson, creatorul romanului modern englez, a cărui influenţă se va exercita sensibil asupra lui Jean-Jacques Rousseau şi Diderot.

1741 Două mari evenimente literare: apariţia dramei *Zadig* de Voltaire şi *Esprit des Lois (Spiritul legilor)* de Montesquieu.

1749 În vîrstă de 12 ani, Bernardin de Saint-Pierre întreprinde un voiaj în insula Martinica, unde rămîne cîteva luni. După întoarcere își continuă studiile la Gisors, la colegiul iezuit din Rouen, unde obține premiul I la matematică și unde — mărturisește autorul — a deprins gustul pentru literatură, gust pe care avea să-l perfecționeze la universitatea din Caen.
Pentru că — notează el — *„trebuia să-mi fac un rost care să-mi asigure o bună stare materială viitoare"*, urmează Școala de poduri și șosele de la Paris, unde își dovedește aplicația pentru desen și matematică.

Apare *Lettre sur les aveugles (Scrisori despre orbi)* a lui Diderot.
Apar primele trei volume din *Histoire naturelle (Istoria naturală)*, operă de bază a naturalistului francez George Louis Leclerc Buffon, care pînă în 1783 va însuma 36 de volume.

1750 Moare Johann Sebastian Bach.

1751—1768 Voltaire publică *Siècle de Louis XVI (Secolul lui Ludovic al XVI-lea)*.

1751—1772 Apariția *Enciclopediei* sau *Dicționarului rațional al științelor, artelor și meșteșugurilor*, lucrare editată în 35 de volume sub conducerea lui Diderot, cu colaborarea celor mai renumiți filozofi și savanți, scriitori și economiști ai Franței, pe parcursul a trei decenii : d'Alembert, Condillac, Condorcet, Helvetius, Holbach, Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Voltaire, Buffon, Daubenton, Turgot, Quesnay.

1753 Apare *Manon Lescaut* de Abatele Prévost.

1754 Jean-Jacques Rousseau publică *Discours sur l'origine de l'inégalité (Discurs asupra originii inegalității)*.

1755 Apare ultima parte a *Memoriilor* lui Saint-Simon.

1756 Se naște Wolfgang Amadeus Mozart.

1757 Diderot publică *Le fils naturel (Fiul natural)*.

1758 Apare *Candide* de Voltaire.

În același an Lessing începe publicarea *Studiilor despre literatura modernă*.

Moare Georg Friedrich Haendel.

1761—1770 Își face armata la Hesse. Obține la Malta prima slujbă de ofițer-inginer, pe care o părăsește în același an. Întreprinde o serie de călătorii. Vizitează Olanda, Rusia, Polonia, Germania.

1769 Apare *Voiaj sentimental* de Sterne.

1770 Se întoarce la Paris în luna noiembrie. Duce o viață de mari privațiuni. Se împrietenește cu J-J. Rousseau, căruia îi devine discipol preferat.

Se naște Ludwig van Beethoven.
1771 Au loc experiențele lui Lavoisier asupra compoziției aerului.

1773 Publică sub formă de scrisori impresiile adunate în timpul șederii sale în insula Mauriciu : *Călătorie în Ile-de-France (Voyage à l'Ile-de-France par un officier du Roi, à Bourbon, au Cap de la Bonne Espérance)*, lucrare care anunță talentul său descriptiv.

1773 Goethe publică *Götz von Berlichingen* și un an mai tîrziu *Werther*.

1775 Apare *Bărbierul din Sevilla* de Beaumarchais.

1776 Se declară independența Statelor Unite ale Americii.

Apare *Declarația de Independență* de Jefferson.

1778 Începe războiul american de independență.

Moare Voltaire.

1779 Lessing publică *Nathan Înțeleptul.*

1781 Apare începutul *Confesiunilor* lui J-J. Rousseau.
Kant publică *Critica rațiunii pure.*

1784 Apar : *Liaisons dangereuses (Legături primejdioase)* de Laclos și *Rêverie d'un Promeneur solitaire (Visările unui hoinar)* de J-J. Rousseau.

1787 Apar *Studiile despre natură (Etudes de la nature)*, lucrare pseudofilozofică, întemeiată pe o concepție prăfuită și sprijinită pe argumente șubrede. Precizia, relieful și culoarea tablourilor compensează naivitatea științifică a lucrării, care în epocă s-a bucurat de un răsunător succes.

1784 Apare *Nunta lui Figaro* de Beaumarchais.

Schiller publică *Intrigă și iubire.*

1787 Apare opera de seamă din cariera lui Bernardin de Saint-Pierre, *Paul și Virginia*, idilă exotică *„al cărei farmec* — scrie Chateaubriand — *constă într-o morală melancolică"*.

Este promulgată Constituția americană.

Apar : *Don Carlos* de Schiller și *Iphigenia* de Goethe.

1788 Apare *Critica rațiunii practice* a lui Kant.

1789 Mirabeau publică *Discursuri.*

1789 Are loc Adunarea Statelor Generale.

1790 Apare *Coliba indiană*, operă de o mare candoare care, reluînd ideea din *Paul și Virginia*, pledează pentru umanitate regenerată prin întoarcerea la natură.

Diderot publică *Jacques fatalistul.*
Apar *Discursurile* lui Danton.

1792 Este numit de către Ludovic al XVI-lea intendentul grădinii botanice și al Muzeului de istorie naturală. Se căsătorește.

Are loc abolirea monarhiei în Franța.

1793 Este executat pe eșafod Ludovic al XVI-lea, rege al Franței și Navarei.

1794 Este numit profesor la Școala normală.

Robespierre publică *Sur l'être suprême (Despre ființa supremă.)*

Are loc Actul de la 9 thermidor.

1795 Este primit în Institut.
Apare *Esquisse d'un tableau des progrès de l'esprit humain (Schiță a unui tablou al progresului spiritului omenesc).*

1796 Publică *Armoniile naturii*, lucrare neînsemnată care împreună cu *Arcadia* și o dramă despre moartea lui Socrate vor fi date curînd uitării.

Bonaparte comandă campania din Italia.

În același an are loc expediția în Egipt.

1799 Se produce lovitura de stat de la 18 Brumar.

1800 Se căsătoreşte a doua oară cu tînăra Désirée Pelleporc. „*Trăiesc fericit în mijlocul naturii* — mărturiseşte el —, *gustul muzelor şi al filozofiei are acelaşi farmec pentru mine. Am o sihăstrie comodă şi agreabilă pe malul Oisei.*"

1801—1802 Chateaubriand publică *Atala*, iar în anul următor *Génie du Christianisme (Spiritul creştinismului)*.

1804 Are loc încoronarea lui Napoleon.

1805 Anul bătăliei de la Austerlitz.

1806 Apare prima parte din *Faust* de Goethe.

1807 Hegel publică *Fenomenologia spiritului*.

1809 Apare *Martirii* de Chateaubriand.

1811 Apare *Ondine* de La Motte Fouquet.

1812 Retragerea lui Napoleon din Rusia.

1814 Are loc prima abdicare a lui Napoleon. Walter Scott publică *Waverley*.

1814 21 ianuarie ; Bernardin de Saint-Pierre moare la Eragny-sur-Oise.

B. D.

PAUL ŞI VIRGINIA

Pe coasta de răsărit a muntelui care se înalţă dincolo de oraşul Port-Louis din Ile-de-France[1] se văd, pe un teren care odinioară era lucrat, ruinele a două mici colibe. Amîndouă sînt aşezate aproape în mijlocul unei căldări străjuite de stînci înalte printre care se deschide o singură trecătoare, înspre miazănoapte. În stînga ei, se zăreşte o înălţime numită Măgura Descoperirii, de pe care sînt semnalate vasele ce acostează pe insulă, iar la poalele muntelui, oraşul Port-Louis ; la dreapta, drumul ce duce de la Port-Louis spre cartierul Pamplemousse ; mai încolo, lăcaşul bisericii cu acelaşi nume, care se înalţă, înconjurată de aleile ei de bambuşi, în mijlocul unei vaste cîmpii ; mai de-

[1] *Ile de France* este vechea denumire a insulei Mauriciu (Mauritius), situată la est de Madagascar, în arhipelagul Madagascar.

parte, o pădure ce se întinde pînă la marginea insulei. În faţă, pe malul mării, se vede Golful Mormîntului ; mai către dreapta, Capul Blestemat, iar mai departe, largul mării, la suprafaţa căreia răsar cîteva insuliţe nelocuite ; printre ele — un stei de piatră numit Ţe-lul, ce seamănă cu un bastion bătut de valuri.

La gura acestei căldări, de unde ţi se desfăşoară o privelişte largă, ecourile muntelui repetă neîncetat freamătul pădurilor din preajmă, înfiorate de vînt, şi vuietul valurilor, care se sparg de stînci, în depărtare ; dar în preajma colibelor nu se mai aude nici un zvon şi cît cuprinzi cu ochiul nu vezi decît stînci înalte şi drepte ca nişte ziduri. Pîlcuri de arbori cresc la picioarele lor, prin rîpe, şi ajung pînă aproape de crestele pe care zăbovesc norii. Atrase de piscurile munţilor, ploile răsfrîng adesea culorile curcubeului pe coastele lor verzi şi cafenii, şi îndestulează izvoarele de la poalele înălţimilor, din care îşi trage obîrşia micul rîu al Latanierilor. O tăcere desăvîrşită stăruie asupra acestor cuprinsuri în care totul este liniştit : văzduhul, apele, lumina. Doar ecoul îngînă încet foşnetul palmierilor ce cresc pe tăpşanele munţilor şi ale căror frunze ascuţite ca nişte săgeţi se văd legănîndu-se necontenit în bătaia vîntului. O lumină blîndă se cerne în adîncul acestei căldări în care soarele nu răzbate decît la amiază ; dar din faptul zilei, razele lui încununează crestele ale căror piscuri, înălţîndu-se deasupra umbrelor de pe povîrnişuri, par de aur şi purpură pe azurul cerului.

Îmi plăcea să vin în locul acesta de unde te poţi bucura deopotrivă de o privelişte atotcuprinzătoare şi de o linişte desăvîrşită. Într-o zi, pe cînd stăteam în preajma acestor colibe şi priveam dărăpănăturile lor, trecu pe-acolo un bătrîn. Era îmbrăcat, după datina vechilor locuitori, cu o vestă scurtă şi cu pantaloni lungi. Umbla desculţ, sprijinindu-se într-un baston de abanos. Părul îi era alb-colilie şi avea o înfăţişare nobilă şi cinstită. Îl salutai cu respect. Îmi răspunse la salut şi, după ce mă privi cîteva clipe, se apropie de mine şi se aşeză să se odihnească pe dîmbul pe care poposisem. Împins de încrederea pe care mi-o arăta, intrai în vorbă cu dînsul :

— Moşule, îi zisei, n-ai putea dumneata să-mi spui ale cui au fost colibele astea ?

— Fiule, îmi răspunse el, cocioabele şi pîrloagele astea buruienoase au fost locuite, acum vreo douăzeci de ani, de două familii care îşi găsiseră aici fericirea. Povestea vieţii lor este înduioşătoare ; dar care european se mai sinchiseşte de soarta unor locuitori neînsemnaţi de pe această insulă aşezată în drumul spre Indii ? Oricît s-ar simţi de fericit pe aceste meleaguri, cine ar vrea să trăiască aici în sărăcie şi uitat de lume ? Oamenii nu doresc să cunoască decît povestea celor mari şi a capetelor încoronate care, la drept vorbind, nu este nimănui de folos.

— Moşule, urmai eu, judecînd după înfăţişarea şi după cuvintele dumitale îmi dau seama că ai trecut prin multe în viaţă. Dacă ai cumva timp, povesteşte-mi, rogu-te, tot ce ştii despre cei ce au sălăşluit

odinioară în aceste pustietăţi ; crede-mă că, fie el cît de nărăvit de prejudecăţile lumii, oricărui om îi place să asculte vorbindu-se despre fericirea pe care ţi-o dăruie natura şi virtutea.

Atunci, după ce-şi ţinu cîtva timp palmele apăsate pe frunte, ca unul care caută să-şi amintească cine ştie ce întîmplări din trecut, bătrînul îmi povesti următoarele :

În anul 1726, un tînăr din Normandia, pe numele său domnul de la Tour, după ce se străduise în zadar să capete o slujbă în Franţa sau vreun sprijin din partea familiei sale, se hotărî să vină aici, pe insulă, să-şi încerce norocul. Sosise împreună cu tînăra lui soţie pe care o iubea din toată inima şi de care era tot atît de iubit. Soţia se trăgea dintr-o veche şi bogată familie din provincia ei natală ; se căsătoriseră în taină, luînd-o fără zestre, deoarece părinţii ei se împotriviseră sub cuvînt că soţul nu era om de rang. Domnul de la Tour îşi lăsă soţia pe insulă, la Port-Louis, şi plecă mai departe spre Madagascar, în nădejdea că va reuşi să cumpere acolo cîţiva sclavi negri şi că se va înapoia cît de curînd ca să-şi înjghebe un cămin. Debarcă în Madagascar tocmai în preajma anotimpului ploios, care începe cam pe la jumătatea lunii octombrie ; şi, în scurtă vreme după sosirea lui, se prăpădi răpus de ciumă, molimă ce bîntuie şase luni din an pe acele meleaguri şi din pricina căreia europenii nu vor putea niciodată să se statornicească acolo. Lucrurile lui

se risipiră, aşa cum se întîmplă îndeobşte cu aceia care se sting departe de patrie. Soţia, care rămăsese pe Île-de-France, se pomeni văduvă peste noapte, însărcinată şi fără să aibă nimic altceva la viaţa ei în afară de o negresă, într-o ţară în care nu se bucura de încredere şi nici de o situaţie proprie. Cum nu voia să ceară sprijinul nici unui bărbat după moartea singurului om pe care-l iubise, restriştea în care se afla îi trezi curajul. Se hotărî deci ca, împreună cu negresa ei, să lucreze un petec de pămînt ca să-şi poată scoate pîinea cea de toate zilele.

Într-o insulă aproape pustie, unde erau locuri berechet, doamna de la Tour nu şi-a ales, pentru a se statornici, un ţinut mai mănos sau mai prielnic negoţului ; ci, năzuind să găsească o văgăună undeva, în munţi, un cotlon tăinuit în care să poată trăi singură şi neştiută de nimeni, părăsi oraşul îndreptîndu-se către steiurile astea de piatră, pentru a se adăposti aici ca într-un cuib. Căci fiinţele simţitoare şi necăjite au un instinct al lor care le îndeamnă să-şi caute un refugiu în locurile cele mai sălbatice şi mai pustii, ca şi cum stîncile ar fi nişte ziduri menite să stea de strajă împotriva vitregiilor soartei, iar liniştea ce domneşte în sînul naturii ar putea domoli zbuciumul unui suflet nefericit. Dar pronia cerească, ale cărei haruri pogoară asupra noastră atunci cînd nu dorim nimic mai mult decît ceea ce ne este de neapărată trebuinţă, îi hărăzea doamnei de la Tour un dar pe care nici bogăţia şi nici măririle nu ţi-l pot face, adică o prietenă.

Prin partea locului se statornicise, de un an de zile,

o femeie plină de viaţă, bună şi duioasă din fire, care se numea Margareta. Se născuse în Bretania şi se trăgea dintr-o familie modestă de ţărani, care o iubea din toată inima şi ar fi făcut-o fericită, dacă fata n-ar fi avut slăbiciunea să se încreadă în dragostea unui nobil din vecinătate care-i făgăduise s-o ia de nevastă ; iubitul ei însă, după ce-şi împlini dorinţele pătimaşe, nici nu mai voi să ştie de dînsa şi nu găsi de cuviinţă să-i pună la îndemînă mijloacele trebuincioase ca să crească pruncul cu care o lăsase însărcinată. Margareta se hotărî atunci să părăsească pentru totdeauna satul său de baştină şi să se ducă să-şi ascundă păcatul undeva, în colonii, cît mai departe de ţara în care pierduse singura zestre menită unei fete sărace şi cinstite : bunul ei nume. Un bătrîn negru, pe care-l cumpărase cu ceva bani de împrumut, muncea împreună cu dînsa o bucată de pămînt prin partea locului.

Doamna de la Tour, care venise acolo însoţită de negresa ei, o găsi pe Margareta alăptîndu-şi copilul. Fu cum nu se poate mai mulţumită că avusese parte să întîlnească o femeie a cărei soartă, după părerea ei, se asemuia cu a sa. Îi dezvălui, în puţine cuvinte, împrejurările în care trăise mai înainte şi necazurile ei de acum. La auzul încercărilor prin care trecuse doamna de la Tour, Margareta se simţi cuprinsă de milă şi, năzuind să-i cîştige încrederea mai degrabă decît stima, nu se sfii să-i mărturisească la rîndu-i, fără nici un fel de ocolişuri, greşeala pe care o săvîrşise.

— Eu, cel puţin, mi-am meritat soarta, spuse ea ; dar dumneata, doamnă... dumneata, o femeie atît de înţeleaptă şi totuşi atît de nenorocită !

Şi, plîngînd, îi oferi găzduire în coliba ei, o dată cu prietenia sa. Mişcată de o primire atît de drăgăstoasă, doamna de la Tour îi spuse, strîngînd-o în braţe :

— O, pesemne că Dumnezeu s-a îndurat să pună capăt suferinţelor mele, de vreme ce am avut parte să găsesc mai multă milostenie la dumneata, pentru care sînt doar o străină, decît mi-au arătat vreodată rudele mele.

O cunoşteam pe Margareta şi, cu toate că locuiesc la o leghe şi jumătate depărtare de aici, în pădure, pe celălalt versant al Muntelui Lung, mă socoteam vecinul ei. În oraşele din Europa, adesea o stradă sau numai un zid împiedică ani de-a rîndul pe membrii aceleiaşi familii să se întîlnească ; în noile colonii însă, orice locuitor de care nu te desparte decît o pădure sau un munte este socotit vecin. Mai ales pe vremea aceea, cînd insula nu făcea negoţ pe picior mare cu India, simpla vecinătate era un temei de prietenie, iar ospitalitatea faţă de străini — o datorie şi o plăcere în acelaşi timp. Aflînd că vecina mea îşi găsise o tovarăşă, mă grăbii să trec pe la dînsa cu gîndul că aş putea să le fiu de folos şi uneia şi celeilalte.

Doamna de la Tour mi se păru din capul locului o persoană cu un chip atrăgător, cu trăsături pline de nobleţe şi umbrite de melancolie. În momentul acela, mai avea puţin pînă să nască. Le spusei celor două

doamne că, în interesul copiilor şi mai ales ca să nu se mai aciueze şi altcineva prin partea locului, ar face bine să împartă între ele terenul de pe fundul văii, care să tot fi avut o întindere de vreo douăzeci de pogoane. Amîndouă lăsară pe seama mea împărţeala. Am alcătuit două loturi aproape egale ; unul cuprindea partea mai înaltă, aşezată pe clina căldării, începînd din dreptul piscului aceluia acoperit de nori, de unde izvorăşte rîul Latanierilor, şi pînă la curmătura pe care o vezi colo, sus, pe creasta muntelui, şi care se numeşte Meterezul, pentru că seamănă cu ambrazura unei guri de tun. Pămîntul în locul acela este atît de stîncos şi plin de rătăcănii, că abia poţi trece cu piciorul, totuşi acolo cresc nişte copaci de toată frumuseţea şi întîlneşti la tot pasul izvoare şi pîrîiaşe.

În celălalt lot am cuprins toată partea de jos, ce se întinde de-a lungul rîului Latanierilor pînă la tăpşanul pe care ne aflăm şi de unde rîul îşi croieşte drum spre mare, printre aceste două coline. Precum vezi, sînt cîteva petice de păşune şi un teren destul de neted, dar care nu-i de loc mai bun decît celălalt, pentru că atunci cînd plouă este mocirlos, iar în toiul secetei e tare ca piatra : dacă vrei să sapi un şanţ, trebuie să spargi pămîntul cu securea. După ce-am făcut astfel împărţeala, le-am poftit pe cele două doamne să tragă la sorţi. Jumătatea de sus rămase pe seama doamnei de la Tour, iar cea din vale pe seama Margaretei. Amîndouă se arătară mulţumite de partea ce le căzuse ; mă rugară însă ca nu cumva să le despart locuinţele, „ca să ne putem vedea oricînd, spuseră ele, să mai schimbăm o vorbă şi să ne dăm o mînă de ajutor“. Se cuvenea totuşi să aibă fiecare culcuşul ei. Coliba Margaretei se afla în mijlocul căldării, chiar la marginea lotului ei. Ceva mai încolo, pe pămîntul doamnei de la Tour, am clădit o altă colibă, astfel ca cele două prietene să fie cît mai aproape una de alta, şi totodată fiecare pe locul familiei sale. Am tăiat chiar eu bulumacii din pădure şi am adus de pe malul mării frunze de palmieri pentru a înjgheba aceste două colibe, care acum, precum vezi, nu mai au nici uşă, nici acoperiş. Din păcate, tot a mai rămas ceva din ele, destul ca să-mi răscolească mereu amintirile ! Timpul, care macină atît de repede monumentele imperiale, pare că vrea să cruţe pe cele ridicate în aceste pustietăţi în numele prieteniei, pentru a face ca părerile mele de rău să dăinuiască pînă la sfîrşitul vieţii.

De abia apucasem să înjghebăm cea de-a doua colibă şi doamna de la Tour născu o fată. Eu fusesem naşul copilului Margaretei, care se numea Paul. Doamna de la Tour mă rugă ca, împreună cu prietena ei, să alegem un nume şi pentru fetiţă. Margareta se gîndi să-i pună numele Virginia.

— Va fi virtuoasă, spuse ea, şi va fi fericită, căci eu n-am ştiut ce înseamnă nenorocirea decît atunci cînd m-am abătut de pe calea virtuţii.

Cînd doamna de la Tour ieşi din lehuzie, cele două gospodării abia înfiripate începuseră să aducă unele foloase, mulţumită ajutorului pe care-l dădeam din cînd în cînd, dar mai ales muncii stăruitoare a celor

doi sclavi. Cel al Margaretei, un negru yolof [1], pe nume Domingo, deşi mai în vîrstă, era încă în putere. Iscusit şi cu un bun-simţ înnăscut, muncea deopotrivă pămînturile celor două gospodării, alegînd locurile ce i se păreau mai mănoase şi semănînd plantele cărora socotea c-o să le meargă mai bine acolo. Pe terenurile mai sărace semăna mei şi porumb, pe postatele mai rodnice puţin grîu, în adîncăturile mlăştinoase orez, iar la poalele stîncilor, bostani americani, dovleci şi castraveţi, cărora le place să se caţăre. Punea gulii în locurile secetoase, unde rodul lor e mai dulce, bumbac pe cele mai înalte, trestie-de-zahăr, acolo unde pămîntul era mai lutos, arbori de cafea pe coline, unde bobul lor, dacă nu creşte prea mare, în schimb este foarte gustos ; de-a lungul rîului şi în preajma colibelor sădise bananieri, care rodesc tot timpul anului ciorchini întregi de banane şi al căror frunziş alcătuieşte un minunat umbrar ; în sfîrşit, pusese şi cîteva fire de tutun pentru ca să-şi mai amăgească necazurile, el şi bunele sale stăpîne. Se urca pe munte să taie lemne pentru foc şi nivela potecile din cuprinsul gospodăriilor, sfărîmînd ici şi colo cîte un colţ de stîncă. Toate treburile acestea le făcea cu pricepere şi spor pentru că muncea din toată inima. Îi era cît se poate de credincios Margaretei, şi nu mai puţin doamnei de la Tour, cu a cărei negresă se căsătorise după naşterea Virginiei. La nevasta lui, Maria, ţinea ca la ochii din cap. Femeia era de fel din Madagascar, unde învăţase

[1] Negrii yolof sînt originari din Senegal ; se ocupă mai ales cu agricultura.

unele meşteşuguri, bunăoară să împletească din ierburile ce creşteau în pădure panere şi şorţuri. Era curată, îndemînatecă şi foarte credincioasă. Pregătea mîncarea, creştea cîteva orătănii şi din cînd în cînd se ducea la Port-Louis să vîndă prisosul acestor două gospodării, prisos care era destul de neînsemnat. Dacă, la toate astea, mai adaugi două capre crescute în preajma copiilor şi un dulău, care stătea de pază noaptea, îţi vei putea face o idee despre veniturile şi despre slujitorimea acestor două mici ferme.

Cît despre cele două prietene, şi una şi alta torceau bumbac toată ziulica. Îndeletnicirea asta le aducea atît cît să se întreţină, ele şi familiile lor ; altminteri, de lucrurile pe care ar fi trebuit să le cumpere erau atît de lipsite, încît acasă umblau cu picioarele goale, şi nu se încălţau decît duminicile, cînd plecau dis-de-dimineaţă să asculte liturghia la biserica Pamplemousse, pe care o vezi acolo. Şi aveau de făcut o bucată bună de drum, chiar mai mult decît pînă la Port-Louis ; pe la oraş însă se abăteau foarte rar, de teamă să nu fie privite cu dispreţ pentru că purtau rochii din pînză groasă, albastră, de Bengal, întocmai ca sclavele. Dar, la urma urmelor, buna părere a oamenilor poate să precumpănească fericirea căminului ? Căci, dacă cele două doamne se simţeau cam stînjenite cînd ieşeau în lume, cu şi mai multă plăcere se întorceau acasă. De îndată ce le zăreau venind pe drumul dinspre Pamplemousse, Maria şi Domingo alergau jos devale ca să le ajute la urcuş. Citeau în ochii sclavilor bucuria de care erau însufleţiţi revăzîndu-le. Acasă le întîm-

pina curăţenia, libertatea, bunurile agonisite prin munca lor şi slujitori harnici şi plini de dragoste.

Legate prin aceleaşi nevoi, încercate de necazuri aproape asemănătoare, numindu-se una pe alta cu duioşie prietenă, tovarăşă şi soră, amîndouă aveau o singură voinţă, un singur ţel, o singură masă. Împărţeau totul deopotrivă. Iar dacă uneori trecute văpăi, mai puternice decît simţămîntul prieteniei, se aprindeau în sufletul lor, o evlavie curată, însoţită de caste deprinderi, le îndruma către un alt fel de viaţă, ca şi flacăra care îşi ia zborul în slavă cînd nu mai are nimic de mistuit pe pămînt.

Îndatoririle fireşti sporeau şi ele fericirea obştei lor. Prietenia dintre ele devenea mai strînsă atunci cînd îşi priveau odraslele, roade ale unor iubiri la fel de nefericite. Le făcea plăcere să-i scalde în aceeaşi baie şi să-i culce în acelaşi leagăn. Adesea una alăpta pruncul celeilalte.

— Dragă prietenă, spunea doamna de la Tour, fiecare dintre noi va avea astfel doi copii şi fiecare dintre copiii noştri va avea două mame.

Aşa cum doi muguri care rămîn pe doi arbori de acelaşi soi, după ce furtuna le-a rupt toate ramurile, rodesc poame mai dulci dacă fiecare dintre ei, desprins de pe trunchiul ce l-a odrăslit, este altoit pe cel de alături, tot astfel, în inima acestor doi copilaşi, lipsiţi cu desăvîrşire de rubedenii, se plămădeau simţăminte mai duioase decît acelea de fiu şi de fiică, de frate şi de soră, cînd cele două prietene, care-i aduseseră pe lume, îi alăptau rînd pe rînd. Încă de cînd erau în

leagăn, mamele vorbeau să-i unească prin căsătorie, şi această întrezărită fericire conjugală, cu care căutau să-şi aline propriile lor amărăciuni, le umplea adesea ochii de lacrimi: una amintindu-şi că toate nenorocirile i se trăgeau din pricină că nesocotise legămîntul căsătoriei, iar cealaltă, tocmai pentru că i se supusese pe deplin; una din pricină că se ridicase mai presus de starea ei socială, iar cealaltă pentru că, dimpotrivă, coborîse cu o treaptă mai jos; se mîngîiau însă la gîndul că într-o zi copiii lor vor trăi mai fericiţi, departe de cruntele prejudecăţi ale Europei, bucurîndu-se deopotrivă de desfătările dragostei şi de harul egalităţii.

Într-adevăr, nimic nu se putea asemui cu dragostea pe care copiii o dovedeau de pe acum unul faţă de altul. Dacă Paul plîngea cumva, o aduceau lîngă el pe Virginia; văzînd-o, ţîncul începea să surîdă şi se potolea. Dacă pe Virginia o durea ceva, ţipetele lui Paul ridicau toată casa în picioare; dar blajina copilă se grăbea să-şi ascundă durerea pentru ca băieţaşul să nu sufere din pricina ei. De fiecare dată cînd veneam pe aici, nu se putea să nu-i văd pe amîndoi umblînd copăcel, goi-goluţi, aşa cum umblau toţi copiii prin partea locului, cu braţele împletite, ca gemenii din zodiac. Nici noaptea nu-i putea despărţi; îi surprindea adeseori culcaţi în acelaşi leagăn, piept la piept şi obraz lîngă obraz, dormind îmbrăţişaţi, cu mîinile încolăcite pe după grumaji.

Cînd începură să vorbească, primele cuvinte pe care le învăţară, pentru a se striga unul pe altul, fură

aceea de frate şi soră. Copilăria care e răsfăţată cu cele mai duioase dezmierdări nu cunoaşte alte nume mai dulci. Creşterea pe care o primeau era făcută să întărească prietenia dintre ei, îndrumînd-o spre împlinirea nevoilor obşteşti. Curînd, tot ce privea chiverniseala şi curăţenia casei, precum şi grija de a pregăti o mîncare ţărănească rămaseră în seama Virginiei şi toate străduinţele sale erau de obicei răsplătite cu laude şi îmbrăţişări de fratele ei. La rîndul său, Paul nu stătea locului o clipă, săpa grădina cot la cot cu Domingo sau, înarmat cu o toporişcă, se ducea cu el în pădure ; iar dacă se întîmpla să găsească în drum vreo floare frumoasă, vreun fruct gustos sau vreun cuib de păsări, chiar dacă s-ar fi aflat pe creanga cea mai de sus a copacului, se căţăra pînă în vîrful lui ca să i le aducă Virginiei.

Cînd întîlneai pe vreunul dintre ei undeva, puteai fi sigur că şi celălalt e pe aproape. Într-o zi, pe cînd coboram de pe culme, o zării în fundul grădinii pe Virginia alergînd spre casă, cu partea de la spate a juponului trasă peste cap, pentru a se adăposti de o răpăială de ploaie. Văzînd-o de departe, mi se păru că era singură ; dar, îndreptîndu-mă spre ea ca s-o ajut, observai că-l ţinea de braţ pe Paul, ascuns aproape cu totul sub coviltirul acela ; făceau mare haz amîndoi, văzîndu-se ghemuiţi astfel unul lîngă altul, sub umbrela născocită de ei. Cele două capete încîntătoare, ocrotite de juponul înfoiat, îmi amintiră de copiii Ledei închişi în aceeaşi scoică.

Tot ce învăţaseră era să fie îndatoritori unul faţă de altul şi să se ajute între ei. Încolo erau la fel de neştiutori ca şi creolii, habar n-aveau nici să scrie, nici să citească. Nu se sinchiseau cîtuşi de puţin de ceea ce se petrecuse în cine ştie ce vremuri sau locuri îndepărtate ; curiozitatea lor nu trecea dincolo de plaiurile muntelui. Erau încredinţaţi că lumea se sfîrşea la hotarele insulei pe care trăiau şi nici prin gînd nu le-ar fi trecut că putea fi ceva vrednic de interes acolo unde nu se aflau ei. Dragostea ce-şi nutreau unul altuia, cît şi duioşia mamelor împăcau toate năzuinţele lor sufleteşti. Niciodată ochii lor nu fuseseră siliţi să lăcrimeze din pricina unor învăţăminte fără de folos. Nimeni nu-i plictisise vreodată cu preceptele unei morale triste. Ei nu ştiau că nu trebuie să furi, pentru că tot ce se afla în casă era al tuturor ; nici să fie lacomi, avînd din belşug bucate simple ; nici să mintă, neavînd nici un adevăr de ascuns. Nu-i înspăimîntase nimeni, niciodată, spunîndu-le că Dumnezeu hărăzeşte cele mai cumplite pedepse copiilor nerecunoscători. Prietenia odraslelor fusese zămislită de prietenia celor două mame. Despre religie nu învăţaseră decît ceea ce avea darul să-i apropie de ea ; şi dacă nu ştiau să aducă prinos bisericii prea multe rugăciuni, în schimb, pretutindeni unde se aflau, fie acasă, fie pe cîmp, fie în pădure, înălţau spre cer mîinile lor nevinovate şi o inimă plină de dragoste pentru mamele lor.

Astfel îşi petrecură primii ani ai copilăriei, ca un luminos revărsat de zori ce vesteşte o zi şi mai lumi-

noasă. Începuseră de timpuriu a împărţi cu mamele lor toate grijile gospodăriei. De îndată ce cîntatul cocoşului trîmbiţa mijirea zorilor, Virginia se scula, se ducea să aducă apă de la izvorul din apropiere şi intra din nou în casă ca să pregătească masa de prînz. Puţin mai tîrziu, cînd soarele aurea piscurile din preajmă, Margareta şi fiul ei se duceau la doamna de la Tour ; rosteau împreună o rugăciune, după care luau gustarea de dimineaţă ; deseori mîncau afară pe iarbă, în faţa uşii, la umbra bananierilor, ale căror fructe săţioase le puneau la îndemînă merinde, iar frunzele mari, lungi şi lucioase puteau fi folosite ca faţă de masă. O hrană sănătoasă şi îmbelşugată făcea să se înfiripe văzînd cu ochii trupurile celor doi copilandri, şi o educaţie înfăptuită cu duhul blîndeţii oglindea pe chipurile lor nevinovăţia şi mulţumirea sufletească. Virginia nu avea decît doisprezece ani ; trupul îi era însă de pe acum aproape împlinit ; un păr lung, bălai, îi umbrea fruntea, ochii albaştri şi buzele de mărgean luminau cu o suavă strălucire frăgezimea obrazului ; zîmbitori de cîte ori vorbea, ochii ei codaţi şi oblici aveau o privire plină de simţire, şi chiar un văl uşor de melancolie, atunci cînd rămînea tăcută. Cît despre Paul, deşi mai păstra încă gingăşiile adolescenţei, lăsa să se întrevadă închegîndu-se în el caracterul unui bărbat. Era mai înalt decît Virginia, mai oacheş la faţă, cu nasul acvilin, iar ochii lui negri ar fi putut să pară mîndri, dacă genele lungi şi dese ce-i încercuiau nu le-ar fi dat

o negrăită duioşie. Cu toate că era mereu plin de neastîmpăr, de îndată ce o zărea pe Virginia, se potolea din senin şi se ducea să stea lîngă dînsa. Adesea mîncau fără să-şi spună un cuvînt. După tăcerea lor, după atitudinea lor plină de candoare, după frumuseţea picioarelor goale, ai fi putut să crezi că ai în faţa ochilor un grup antic de marmură albă, întruchipînd pe copiii Niobei [1] ; dar după privirile ce se căutau, după surîsurile ce se răsfrîngeau de pe chipul unuia pe chipul celuilalt cu o sporită duioşie, i-ai fi luat drept nişte făpturi cereşti, nişte duhuri preafericite, care prin firea lor sînt făcute să se iubească şi care nu au nevoie să-şi tălmăcească simţămintele prin gînduri, nici prietenia prin cuvinte.

Cu toate acestea, doamna de la Tour văzînd că, pe măsură ce creştea, copila era tot mai fermecătoare, simţea cum, o dată cu dragostea pe care i-o purta, sporea şi neliniştea ei.

— Dacă s-ar întîmpla să închid ochii, îmi spunea adesea, ce-o să se facă Virginia, lipsită cum e de orice mijloace ?

Avea în Franţa o mătuşă, fată bătrînă şi cucernică, foarte bogată şi de neam, care îi refuzase cu

---

[1] În mitologia greacă, regină legendară a Frigiei. Avea şapte feciori şi şapte fiice, ucişi de Artemiza şi Apolo pentru insultele pe care Niobe le adusese mamei lor, Leto, căreia-i spusese că o zeiţă cu numai doi copii nu-i demnă de cinstire. În vorbirea figurativă, Niobe este personificarea mamei îndurerate.

atîta străşnicie orice ajutor atunci cînd se măritase cu domnul de la Tour, încît făcuse în sinea ei legămînt să nu-i adreseze niciodată vreo rugăminte, chiar dacă i-ar ajunge cuţitul la os. Dar, de cînd avea un copil, nu se mai temea să înfrunte umilinţa unui refuz. Îi scrise, aşadar, mătuşii sale, pomenindu-i despre moartea soţului, despre naşterea fetiţei şi mărturisindu-i cît era de strîmtorată, departe de ţară, lipsită de orice sprijin şi împovărată cu un copil. Nu primi nici un răspuns. Ea, care avea o fire atît de aleasă, nu se mai sfii de astă dată să se umilească şi să întîmpine mustrările rubedeniei sale, care nu putuse niciodată să-i ierte că se căsătorise cu un om de rînd, deşi înzestrat cu atîtea calităţi. Căuta deci să-i scrie, de cîte ori se ivea vreun prilej, în nădejdea că va reuşi să-i înduplece inima faţă de soarta Virginiei. Ani şi ani de zile trecură însă fără să primească vreun semn de viaţă din partea ei.

În sfîrşit, în 1738, la trei ani după sosirea domnului de La Bourdonnais, guvernatorul insulei, doamna de la Tour află că acesta voia să-i înmîneze o scrisoare din partea mătuşii ei. Fără să-i pese că se înfăţişa atît de prost îmbrăcată, se grăbi să plece la Port-Louis, bucuria ce năpădise inima ei de mamă fiind mai puternică decît consideraţia oamenilor. Domnul de La Bourdonnais îi dădu, într-adevăr, o scrisoare trimisă de mătuşa ei. Bătrîna îi scria nepoatei că încercările prin care trecuse erau pe deplin meritate, dat fiind că se căsătorise cu un vîntură-ţară, un destrăbălat, că orice pasiune atrăgea după sine pedeapsa cuvenită ; că moartea pretimpurie a soţului ei nu fusese decît o dreaptă răsplată cerească, şi că avusese un gînd fericit atunci cînd plecase în colonii, în loc să fi rămas în Franţa să-şi facă de rîs familia ; că, la urma urmelor, se afla într-o ţară îmbelşugată, în care oricine, dacă nu era leneş, putea să se îmbogăţească. După ce o judeca în fel şi chip, termina scrisoarea prin a-şi aduce singură laude : ca să evite, îi mărturisea dînsa, urmările deseori nenorocite ale căsătoriei, refuzase întotdeauna să se mărite. Adevărul este că, fiind ambiţioasă, nu voise să se cunune decît cu un om de seamă ; dar, cu toate că era foarte bogată şi că la curte nu se pune preţ decît pe avere, nu se simţise nimeni înclinat să-şi lege viaţa de o fată atît de slută şi cu o inimă atît de împietrită. Adăuga, în post-scriptum, că, după o matură chibzuinţă, o recomandase călduros domnului de La Bourdonnais. O recomandase într-adevăr, dar într-un chip destul de folosit în zilele noastre, datorită căruia un protector ajunge să fie mai de temut decît un duşman făţiş : ca să justifice în ochii guvernatorului neîndurarea arătată faţă de nepoata sa, sub cuvînt că o compătimeşte, mătuşa nu făcuse decît s-o ponegrească.

Doamna de la Tour, pe care orice om nepărtinitor ar fi privit-o cu simpatie şi respect din primul moment, fu primită destul de rece de domnul de La Bourdonnais, care fusese prevenit în privinţa ei. În timp ce doamna de la Tour îi arăta situaţia în care se

afla atît ea cît şi copila ei, guvernatorul abia catadicsea să-i răspundă, rostind cînd şi cînd ursuz :

— Am să văd... Vom vedea... Cu timpul ; sînt atîţia oameni nenorociţi... De ce să superi o persoană respectabilă ca mătuşa dumitale ?... Numai dumneata eşti de vină.

Doamna de la Tour se întoarse acasă cu inima zdrobită de durere şi plină de amărăciune. Cum sosi, se aşeză pe un scaun şi, aruncînd pe masă scrisoarea mătuşii, îi spuse prietenei sale :

— Iată cu ce m-am ales după unsprezece ani de aşteptare !

Dar, cum dintre toţi ai casei, doamna de la Tour era singura care ştia să citească, luă în mînă scrisoarea şi desluşi cu glas tare cuprinsul ei întregii familii strînse în jur. Cum sfîrşi de citit, Margareta îi spuse cu însufleţire :

— Ce nevoie avem de rudele tale ? Dumnezeu şi-a întors cumva faţa de la noi ? Nu este El oare tatăl nostru ? N-am trăit fericite pînă acum ? De ce să-ţi faci sînge rău ? Se poate să-ţi pierzi curajul ?

Văzînd însă ochii înlăcrimaţi ai doamnei de la Tour, se aruncă de gîtul ei şi, strîngînd-o în braţe, îi spuse :

— Scumpa, draga mea prietenă !

Dar glasul i se curmă, sugrumat de plîns. În faţa acestei privelişti, Virginia, podidită de lacrimi, începu să sărute rînd pe rînd mîinile mamei sale şi ale Margaretei, şi să le strîngă la piept ; în timp ce Paul, cu ochii scăpărători de mînie, striga, încleşta pumnii,

bătea cu piciorul în pămînt, neştiind cu cine să se răfuiască. Auzind zarva din casă, Domingo şi Maria veniră într-un suflet, şi toată coliba răsună acum de strigăte îndurerate :

— Ah, doamnă !... buna mea stăpînă !... mamă !... nu mai plîngeţi.

Aceste duioase mărturii de prietenie reuşiră să împrăştie mîhnirea doamnei de la Tour. Luîndu-i în braţe pe Paul şi pe Virginia, le spuse înseninată :

— Puii mamei, voi sînteţi pricina întristării mele, dar tot voi sînteţi singura mea mîngîiere. Dragii mei, necazurile ce m-au lovit îmi vin de departe, în timp ce fericirea e aici în jurul meu.

Paul şi Virginia nu înţeleseră cuvintele ei, dar văzînd-o împăcată surîseră şi începură s-o mîngîie. Şi astfel trăiră mai departe fericiţi şi totul se linişti ca o furtună dezlănţuită în toiul unei zile însorite.

Pe zi ce trecea, firea inimoasă a celor doi copii ieşea tot mai mult la iveală. Într-o duminică, în zori, cînd mamele lor se duseseră să asculte liturghia de dimineaţă la biserica Pamplemousse, printre bananierii ce creşteau în preajma casei apăru o negresă fugită de la stăpîn. Era slabă, numai piele şi os, avînd în chip de veşmînt doar o bucată de pînză de sac înfăşurată în jurul coapselor. Femeia se aruncă la picioarele Virginiei, care tocmai pregătea mîncarea pentru prînz, şi-i spuse :

— Domnişorică dragă, fie-ţi milă de o biată sclavă fugară ; rătăcesc de o lună de zile, lihnită de foame,

prin coclaurile astea, hăituită într-una de vînători și de copoii lor. Am fugit de la stăpînul meu, un bogătaș din preajma Rîului-Negru. Uite cum m-a bătut.

Și-i arătă trupul brăzdat adînc de loviturile bicelor. Adăugă :

— Tocmai mă gîndeam să mă arunc în apă ; dar știind că locuiți aici mi-am zis : de vreme ce se mai află prin părțile astea oameni albi cu inimă milostivă, nu mi-e scris încă să mor.

Virginia, înduioșată peste măsură, îi răspunse :

— Fii pe pace, biet suflet năpăstuit ! Ia și mănîncă.

Și-i puse înainte bucatele pe care le pregătise pentru prînz. În cîteva clipe, sclava înfulecă totul pe nerăsuflate. După ce femeia își astîmpără foamea, Virginia îi spuse :

— Sărmana de tine ! mă bate gîndul să merg să-i cer stăpînului tău îndurare ; văzîndu-te în ce hal arăți, nu se poate să nu se milostivească. Vrei să mergem împreună la dînsul ?

— Înger coborît din cer, spuse din nou negresa, cu tine merg oriunde vrei.

Virginia își chemă fratele și-l rugă s-o întovărășească. Fugara îi purtă pe cărări, prin desimea codrilor, peste munți înalți, pe care-i urcară cu multă trudă, și peste rîuri largi, pe care le treceau prin vad. În cele din urmă, pe la amiază, ajunseră pe malul Rîului-Negru, la poalele unei măguri. În fața ochilor li se înfățișă o casă arătoasă, plantații întinse și o mulțime de sclavi, care se îndeletniceau cu tot felul

de treburi. Stăpînul lor se plimba printre ei, cu o pipă în gură și o nuia de palmier în mînă. Era un bărbat înalt, slab, măsliniu la piele, cu ochii înfundați în orbite și cu sprîncenele negre și îmbinate. Virginia, cu inima strînsă, ținîndu-l pe Paul de braț, se apropie de stăpînul plantației și-l rugă în numele Domnului s-o ierte pe sclavă, care aștepta la cîțiva pași în spatele lor. La început omul nici nu se învrednici să-i ia în seamă pe cei doi copilandri atît de sărăcăcios îmbrăcați ; dar cînd observă talia zveltă a Virginiei, frumosul ei chip bălai sub gluga albastră și cînd îi auzi glasul dulce, înfiorat de spaimă, ca întreaga-i făptură, cerîndu-i îndurare, își scoase pipa din gură și, ridicînd nuiaua către cer, jură sub pecetea unui cumplit blestem că e gata să-și ierte sclava, dar nu de dragul lui Dumnezeu, ci numai și numai de dragul ei. Virginia îi făcu îndată semn sclavei să se apropie de stăpînul său, apoi o rupse la fugă, urmată de Paul care se ținea alergînd după ea.

Urcară împreună coasta măgurii, pe care puțin mai înainte o coborîseră și, cînd ajunseră pe culme, se așezară la umbra unui copac, răpuși de oboseală, de foame și de sete. De cînd răsărise soarele, umblaseră mai mult de cinci leghe nemîncați. Paul îi spuse Virginiei :

— Surioară, e trecut de amiază ; ți-e foame și sete și aici nu cred c-o să găsim nimic de-ale gurii ; să coborîm iarăși devale și să mergem să cerem ceva de mîncare stăpînului sclavei.

— O, nu, dragul meu, se împotrivi fata, prea m-a înspăimîntat. Adu-ţi aminte ce spune mama : „Pîinea omului hain scrîşneşte între dinţi".

— Atunci ce facem ? întrebă Paul ; pomii ăştia nu rodesc decît poame sălbatice ; nici măcar un tamarin sau un lămîi, ca să-ţi astîmperi setea, nu creşte pe dealul ăsta.

— Dumnezeu o să se îndure de noi, spuse din nou Virginia. Vezi doar cum îşi pleacă urechea la ciripitul păsărelelor care-i cer hrană.

Nici nu apucase bine să rostească aceste cuvinte şi auziră susurul unui izvor care ţîşnea dintr-o stîncă, undeva, pe aproape. Alergară într-acolo şi, după ce-şi potoliră setea cu apa lui mai limpede decît cristalul, culeseră şi-şi amăgiră foamea cu nişte untişor ce creştea pe maluri. Cum se uitau primprejur căutînd o hrană mai săţioasă, Virginia descoperi printre copacii pădurii un palmier tînăr. Mugurele înfoiat ca o căpăţînă de varză pe care vîrful acestui arbore îl ascunde între frunzele sale este deosebit de gustos ; dar, cu toate că tulpina lui nu era prea groasă, avea mai mult de şaizeci de picioare în înălţime. Deşi scoarţa acestui copac e alcătuită dintr-un mănunchi de fibre, inima lui e atît de tare, încît nici cele mai zdravene topoare nu pot s-o răzbească, iar Paul nu avea la el nici măcar un cuţit. Îi veni atunci în minte să aprindă un foc la rădăcina copacului ; alt necaz : n-avea la îndemînă nici un amnar şi, cu toate că tot cuprinsul insulei era presărat cu stînci, nu cred să se fi găsit undeva o singură piatră de cremene. Nevoia e

mama iscusinţei şi, adesea, lucrurile cele mai folositoare au fost născocite de cei mai sărmani oameni.

Paul se gîndi să aprindă focul după obiceiul negrilor. Cu vîrful unei pietre făcu o găurice într-un vreasc foarte uscat, pe care îl prinse sub tălpi, apoi, cu muchia aceleiaşi pietre ascuţi capătul unui alt vreasc tot atît de uscat, dar dintr-un alt soi de lemn ; puse apoi vîrful ţepuşei în găuricea vreascului pe care-l ţinea apăsat cu picioarele şi, răsucind-o repede între palme, aşa cum mînuieşti telul cînd prepari o cremă de ciocolată, în cîteva clipe văzu ieşind din punctul în care cele două găteje veneau în contact un firicel de fum şi scîntei. Culese apoi ierburi uscate şi surcele şi aprinse focul la rădăcina palmierului, care se prăbuşi curînd cu zgomot mare.

Ţinînd mugurele la dogoarea focului, băiatul reuşi să-l dezghioace din învelişul său de frunze tari şi ţepoase. Amîndoi copiii mîncară miezul, parte crud, parte copt sub cenuşă, găsindu-l deopotrivă de gustos şi într-un fel şi în celălalt. Deşi bucatele erau pe sponci, se ospătară plini de voioşie, amintindu-şi de fapta bună pe care o săvîrşiseră în dimineaţa aceea ; bucuria însă le era întunecată de gîndul că mamele lor vor fi, de bună seamă, îngrijorate, văzînd că trecuse atîta vreme de cînd lipseau de acasă. Mai cu seamă Virginia era frămîntată de lucrul acesta ; totuşi Paul, care se simţea acum pe deplin întremat, o încredinţă că în curînd îşi vor putea linişti părinţii.

După cină, se pomeniră într-o mare încurcătură : nu mai aveau pe nimeni care să-i călăuzească pînă

acasă. Paul, care niciodată nu-şi pierdea cumpătul, îi spuse Virginiei :

— Coliba noastră se află cu faţa către soare la amiază ; trebuie să trecem, ca şi azi-dimineaţă, peste muntele acela de acolo cu trei piscuri. Hai, să pornim, draga mea.

Era muntele Celor Trei-Gurguie, numit aşa pentru că cele trei vîrfuri ale sale seamănă cu sfîrcurile unor sîni. Coborîră, aşadar, măgura Rîului-Negru pe costişa dinspre miazănoapte şi, după un ceas de mers, ajunseră pe malul unui rîu larg care le tăia calea. Această parte a insulei, acoperită în întregime de păduri, a rămas pînă în ziua de azi atît de puţin cercetată, încît multe dintre rîurile şi munţii ei nu au căpătat încă un nume. Rîul pe malul căruia se aflau curge învolburat într-o matcă stîncoasă. Vuietul apelor lui o înfricoşă pe Virginia ; fata nu cuteză să intre în undă şi să treacă prin vad. Paul o luă atunci în cîrcă şi, astfel împovărat, păşi peste stîncile alunecoase, înfruntînd apele spumegînde ale rîului.

— Nu-ţi fie teamă, o linişti el, nici nu ştii ce puternic mă simt cînd sînt cu tine. Dacă omul acela de la Rîul-Negru nu s-ar fi înduplecat atunci cînd l-ai rugat să se îndure de sclavă, m-aş fi luat la bătaie cu el.

— Cum ! ? se înspăimîntă Virginia. Cu namila aceea de om atît de fioroasă ? Cînd mă gîndesc ce puteai să păţeşti din pricina mea ! Doamne ! ce greu este să faci un bine ! În timp ce răul se face cu atîta uşurinţă !

După ce ajunseră pe malul celălalt, Paul ţinu cu tot dinadinsul s-o ducă mai departe pe surioara lui tot în cîrcă, lăudîndu-se c-o să urce cu ea în spinare muntele Celor Trei-Gurguie pe care-l vedea ridicîndu-se în faţa lui, la o jumătate de leghe depărtare ; curînd însă puterile îl părăsiră şi se văzu nevoit s-o lase jos şi să se aşeze lîngă ea să se odihnească.

— Frăţioare, ziua e pe sfîrşite, îi spuse atunci Virginia. Tu mai ai încă putere, dar eu mă simt istovită ; lasă-mă aici şi întoarce-te singur acasă să le linişteşti pe mamele noastre.

— Nu se poate, se împotrivi Paul, cum o să te părăsesc ! Dacă ne apucă noaptea în pădure, am s-aprind focul, am să dobor un palmier, ai să-ţi astîmperi foamea cu mugurele lui, iar din frunze am să înjgheb o colibă, să te adăposteşti.

Între timp, Virginia, care se mai odihnise un pic, se apucase să culeagă nişte frunze lungi de scolopendru, ce atîrnau de pe trunchiul unui copac bătrîn, povîrnit peste apele rîului ; închipui cu ele un fel de opinci în care îşi vîrî picioarele însîngerate de pietrele drumului, fiindcă, grăbită cum era să vină în ajutorul negresei, uitase să se încalţe. Şi, cum răcoarea frunzelor îi mai alinase durerea, rupse o tulpină de bambus şi porni la drum, sprijinindu-se cu o mînă în toiag şi ţinîndu-se cu cealaltă de fratele ei.

Şi merseră aşa agale prin pădure ; dar arborii erau atît de înalţi şi frunzişul atît de des, încît foarte curînd pierdură din vedere muntele Celor Trei-Gur-

guie, spre care se îndreptau, ba chiar şi soarele, ce coborîse spre asfinţit. După o bucată de vreme rătăciră, fără să bage de seamă, cărarea bătută pe care umblaseră pînă atunci şi se treziră deodată într-o încîlcitură de arbori, liane şi stînci, din care nu mai ştiau cum să iasă. Paul o lăsă pe Virginia să se odihnească şi începu să alerge încoace şi încolo disperat, căutînd o cărare care să-i scoată din împletitura acestui desiş, dar toată osteneala lui se dovedi zadarnică. Se urcă în vîrful unui copac înalt, sperînd că va zări măcar cele trei gurguie ale muntelui. Dar cît cuprindea cu ochiul nu vedea decît vîrfurile copacilor, unele dintre ele luminate de ultimele raze ale soarelui de asfinţit. Între timp, umbrele munţilor se şi aşternuseră peste pădurile din văi ; vîntul se potolise, aşa cum se întîmplă de obicei în amurg ; o linişte adîncă domnea în inima singurătăţii ; nu se mai auzea decît boncăluitul cerbilor care veneau să-şi caute un culcuş în aceste cuprinsuri sălbatice. Gîndindu-se că s-ar putea să-l audă vreun vînător, Paul începu să strige din răsputeri :

— Veniţi, veniţi s-o scăpaţi pe Virginia !

Dar, la chemarea lui, doar ecourile pădurii se grăbiră să răspundă repetînd de cîteva ori : Virginia... Virginia.

Paul coborî atunci din copac, covîrşit de oboseală şi de supărare ; chibzui cum ar putea face să-şi petreacă noaptea în locul acela ; din păcate, nu se găsea nici o fîntînă, nici un palmier, nici măcar vreascuri cu care să aprindă focul. Ca unul ce căpătase puţină

experienţă, îşi dădu seama cît de neîndestulătoare erau mijloacele pe care le avea la îndemînă şi începu să plîngă.

— Nu mai plînge, dragul meu, îi spuse Virginia, dacă nu vrei să-mi frîngi inima. Din pricina mea ţi se trag toate necazurile astea, şi ţie, şi măicuţelor noastre, care se frămîntă acum. Vezi, nu trebuie să faci nimic, nici chiar o faptă bună, fără să-ţi întrebi mai întîi părinţii. O, cum am putut să fiu atît de nesocotită !

Şi lacrimile îi scăldau obrajii. Îi spuse totuşi lui Paul :

— Să ne rugăm, frăţioare, lui Dumnezeu şi El o să se milostivească de noi.

Abia îşi sfîrşiseră rugăciunea, că auziră un cîine lătrînd.

— Trebuie să fie cîinele vreunui vînător de cerbi, îşi dădu cu părerea Paul, care vine de cu seară să se aşeze la pîndă.

După puţin timp, lătrăturile se înteţiră.

— Mi se pare, spuse Virginia, că e Fidel, cîinele nostru ; da, el este, îi recunosc lătratul ; poate c-am ajuns la poalele muntelui şi nu mai avem mult pînă acasă ?

Într-adevăr, după cîteva clipe, Fidel răsări la picioarele lor, lătrînd, chelălăind, scheunînd şi gudurîndu-se într-una.

Cum stăteau aşa, buimăciţi de această întîmplare neaşteptată, îl zăriră pe Domingo alergînd spre ei. În

momentul în care, plîngînd de bucurie, negrul, un om de toată isprava, ajunse lîngă ei, copiii se porniră la rîndul lor pe plîns, fără să poată scoate un cuvînt. Cînd, în sfîrşit, Domingo îşi veni în fire :

— O, tinerii mei stăpîni, le spuse el, stăpînindu-şi plînsul, de-aţi şti cît de neliniştite sînt măicuţele voastre ! Cît au fost de mirate cînd ne-am întors cu toţii de la biserică şi nu v-am găsit acasă ! Maria, care trebăluia într-un cotlon al gospodăriei, habar n-avea unde plecaserăţi. V-am tot căutat încolo şi încoace, în jurul casei, dar pînă la urmă nu mai ştiam nici eu încotro s-o apuc. Am luat atunci hainele voastre vechi şi le-am dat lui Fidel să le miroasă, şi, ca şi cum bietul dobitoc ar fi înţeles ce doresc, a început numaidecît să vă adulmece urmele ; şi m-a tot purtat aşa, dînd mereu din coadă, pînă la Rîul-Negru. Acolo am aflat de la un locuitor că aţi fost la el acasă cu o sclavă care fugise din pădure şi că, de hatîrul vostru, s-a înduplecat s-o ierte. Halal iertare ! Mi-a arătat-o cu piciorul prins cu lanţuri de un butuc, şi cu un cerc de fier cu trei cîrlige în jurul gîtului. De acolo, Fidel, adulmecînd mereu urmele, m-a dus pe măgura Rîului-Negru, unde s-a oprit din nou, lătrînd din răsputeri ; ne aflam pe malul unei ape, lîngă un palmier doborît şi în apropierea unui foc care încă mai fumega. În sfîrşit, m-a îndrumat încoace : sîntem la poalele muntelui Celor Trei-Gurguie şi mai avem de făcut încă patru leghe pînă acasă. Hai, luaţi de mîncaţi, să mai prindeţi inimă.

Şi le întinse îndată o prăjitură, nişte fructe şi o tidvă mare, plină cu o băutură făcută din vin îndoit cu apă, zeamă de lămîie, zahăr şi nucşoară, pe care mamele lor le-o pregătise ca să prindă puteri şi să se răcorească. Virginia suspină, gîndindu-se la sclava cea urgisită şi la zbuciumul bietelor mame.

— O, tare mai e greu să faci o faptă bună ! rosti ea de cîteva ori.

În timp ce copiii îşi astîmpărau foamea, Domingo aprinse focul şi, găsind printre stînci nişte vrejuri numite lemn de priveghi, care, deşi verzi, ard cu flacără mare, făcu din ele o făclie pe care o aprinse, căci între timp se înnoptase de-a binelea. Dar, cînd să pornească la drum, se găsi într-o şi mai mare încurcătură. Paul şi Virginia nu mai erau în stare să umble ; aveau picioarele umflate şi sîngerînde. Domingo nu ştia dacă trebuie să se ducă pînă cine ştie unde după ajutor sau să rămînă peste noapte acolo cu ei.

— Unde e vremea, le spunea el, cînd vă purtam pe amîndoi în braţe ? Acum însă aţi crescut mari, iar eu am îmbătrînit.

Cum stătea aşa în cumpănă, la vreo douăzeci de paşi mai încolo ieşi la iveală o ceată de negri fugari. Căpetenia lor se apropie de Paul şi Virginia şi li se adresă cu aceste cuvinte :

— Nu vă fie teamă, dragi copii albi ; v-am văzut trecînd azi-dimineaţă cu o negresă de la Rîul-Negru ; vă duceaţi la stăpînul ei, care-i un om hain,

să-l rugaţi s-o ierte ; drept recunoştinţă, o să vă purtăm pe umeri pînă acasă.

La un semn al său, patru negri, cei mai zdraveni din ceată, înjghebară de îndată, din ramuri de copaci şi liane, o targă pe care-i aşezară pe copii, ridicînd-o apoi pe umeri ; şi, în frunte cu Domingo, care ţinea făclia, porniră la drum, în strigătele de bucurie ale pîlcului de fugari, copleşiţi de binecuvîntările lor.

— O, dragul meu ! îi spuse Virginia, înduioşată, lui Paul, Dumnezeu nu lasă nerăsplătită o faptă bună.

Pe la miezul nopţii ajunseră la poalele muntelui din apropierea casei, ale cărui creste erau luminate de cîteva focuri. Abia începuseră să urce, că şi auziră nişte glasuri strigînd :

— Voi sînteţi, copii ?

— Da, noi sîntem ! răspunseră ei într-un glas cu negrii.

Şi, după cîteva clipe, le zăriră pe mamele lor care, însoţite de Maria, ieşiseră să-i întîmpine cu tăciuni aprinşi.

— Sărăcuţii de voi, spuse doamna de la Tour, de unde veniţi ? Ce spaimă am tras din pricina voastră !

— Venim de la Rîul-Negru, răspunse Virginia. Ne-am dus să cerem îndurare pentru o biată sclavă fugită de la stăpîn, căreia azi-dimineaţă i-am dat toată mîncarea noastră de prînz pentru că era lihnită de foame, şi acum, iată, negrii aceştia fugari au ţinut să vină cu noi pînă acasă.

Doamna de la Tour îşi îmbrăţişă copila fără să poată rosti un cuvînt ; simţindu-şi obrazul scăldat în lacrimile mamei, Virginia îi spuse :

— Îmi răscumperi toate necazurile pe care le-am îndurat !

Margareta, care era într-al nouălea cer, îl strîngea pe Paul în braţe, alintîndu-l :

— Şi tu, băiatul mamei, şi tu ai făcut o faptă bună.

Sosind acasă, îi ospătară din belşug pe fugari, care se afundară din nou în pădure, urîndu-le ca totul să le meargă din plin.

Fiecare zi era pentru cele două familii o zi fericită şi senină. Nu erau chinuite nici de rîvna măririlor, nici de zavistie. Nu doreau să se bucure în ochii lumii de acea faimă deşartă care se poate dobîndi numai prin uneltiri şi pe care o spulberă clevetirea ; se mulţumeau să fie propriii lor martori şi judecători. În această insulă în care, ca în orice colonie europeană, oamenii nu-şi pleacă urechea decît la zvonurile răutăcioase, virtuţile, ba chiar şi numele lor, erau cu totul necunoscute ; doar uneori, cînd vreun călător în drum spre Pamplemousse se găsea să întrebe pe cîte un localnic din vale : „Cine şade acolo, sus, în colibele acelea ?“ i se răspundea : „Nişte oameni de treabă“ ; cu toate că nimeni nu ştia cine sînt. Aidoma violetelor care, ascunse la poalele unor tufişuri spinoase, împrăştie pînă departe suava

lor mireasmă, cu toate că nimeni nu le zărește. Înlăturaseră cu desăvîrșire din convorbirile lor bîrfeala care, sub cuvînt că vrea să scoată adevărul la lumină, îndeamnă inima la ură sau la prefăcătorie; căci, e cu neputință să nu urăști oamenii pe care îi socotești răi și să trăiești în mijlocul lor fără să-ți ascunzi ura sub o mincinoasă bunăvoință. Iar bîrfeala ne silește să ne punem rău fie cu alții, fie cu noi înșine. Ei însă, neîngăduindu-și să judece pe fiecare om în parte, cînd stăteau de vorbă se străduiau doar să găsească mijloacele de a le fi tuturor de folos; și chiar dacă lucrul acesta nu le stătea în putere, îl doreau atît de stăruitor, încît sufletul le era pururea plin de o bunăvoință gata în orice clipă să se reverse asupra celorlalți. Trăind, așadar, în singurătate, firea lor, departe de a se sălbătici, devenise și mai omenoasă. Dar dacă întîmplările ce produceau vîlvă în societate nu puteau fi pentru ei un prilej de discuție, în schimb, tot ceea ce se întîmpla în natură îi umplea de încîntare și de bucurie. Nu mai conteneau minunîndu-se cu însuflețire de puterea unei providențe care, prin strădania lor, răspîndise în mijlocul acestor stînci sterpe îmbelșugarea, harul și plăcerile nevinovate, simple și pururea proaspete.

Paul, la vîrsta de doisprezece ani, mai voinic și mai deștept decît sînt îndeobște europenii la cincisprezece, căuta să înfrumusețeze ceea ce negrul Domingo se mulțumise numai să cultive. Se ducea cu el în pădurile din vecinătate, de unde scotea, cu rădăcină cu tot, puieți de lămîi, de portocali, de tamarini cu coama rotundă și de un verde atît de frumos, de anoni [1], al căror fruct are miezul dulce ca o cremă și mireasma florii de portocal. Puieții aceștia, destul de mărișori, îi sădea în jurul gospodăriei. De asemenea, pusese mai demult în pămînt semințe de arbori care înfloresc sau rodesc chiar din al doilea an, cum ar fi: agatisul, de crengile căruia atîrnă jur împrejur lungi ciorchini de flori albe ca țurțurii de cristal ai unui candelabru; liliacul de Persia, care-și ridică drept în sus jerbele cenușii ca inul; papaierul, al cărui trunchi fără ramuri, ca o coloană încărcată cu lubenițe, e încununat cu un capitel de frunze mari, asemănătoare cu ale smochinului.

Mai pusese semințe și sîmburi de badamieri, de manglieri, de avocado, de arbori-de-pîine, de moșmoni și de arbori de cuișoare. Majoritatea acestor copaci începură să lege rod, dăruind în același timp un umbrar tînărului stăpîn. Mîna harnică a lui Paul răspîndise belșugul pînă în cele mai sterpe paragini din împrejurimi. Diferite specii de aloe, napalul, cu tulpinile presărate cu flori galbene stropite cu roșu, și solzosul arbore-lumînare, se înălțau pe creștetele negre ale stîncilor, părînd că vor să ajungă la lungile liane încărcate cu flori albastre sau roșii ca focul ce spînzurau, ici și colo, de-a lungul povîrnișurilor muntelui.

[1] În regiunile tropicale cresc cincizeci de specii de anoni; specia-tip fiind scorțișorul.

Toate plantele astea erau orînduite în așa fel încît te puteai bucura de priveliștea lor dintr-o singură privire. Sădise în mijlocul văii ierburi pitice, apoi copăcei, pe urmă arbori de mărime mijlocie și în cele din urmă copaci înalți care mărgineau ocolul; astfel că tot vastul cuprins părea, privit din centrul lui, un amfiteatru de verdeață, de fructe și de flori, în care se aflau straturi de zarzavat, fîșii de livezi și lanuri de orez și de grîu. Dar supunînd aceste plante rosturilor urmărite de ei, căutase să nu se depărteze de rosturile firii; lăsîndu-se călăuzit de îndrumările ei, pusese în locurile mai înalte speciile cu semințe înaripate; iar pe malul apelor, specii ale căror semințe sînt făcute să plutească; așa încît, fiecare plantă creștea pe locul cel mai prielnic și fiecare loc își primea de la vegetația lui podoaba firească. Apele care coboară de pe culmile acestea pietroase formau, în fundul văii, ici izvoare, colo largi oglinzi ce răsfrîngeau în mijlocul noianului de verdeață imaginea pomilor în floare, a stîncilor și a cerului de azur.

Cu toate că terenul era rîpos și frămîntat, majoritatea acestor plantații puteau fi la fel de ușor cuprinse cu ochiul sau atinse cu mîna; ce-i drept, îl ajutau cu toții ca s-o scoată la capăt fie sfătuindu-l, fie muncind alături de el. Paul croise un drum ce făcea înconjurul acestei căldări, din care se desprindeau mai multe poteci, coborînd de pe marginea văii spre centru. Folosise chiar și locurile cele mai rele, îmbinînd în chipul cel mai armonios plimbările lesnicioase cu cele pe un

teren stîncos, și arborii de grădină cu cei sălbatici. Din mulțimea de bolovani, risipiți pe tot cuprinsul insulei și care încurcă la fiece pas drumurile, ridicase din loc în loc piramide a căror temelie o întărise cu pămînt amestecat cu rădăcini de răsură, de ponsiana și de alți arbuști care cresc în voie printre stînci; în scurt timp piramidele mohorîte și primitive fură acoperite de verdeață sau smălțate de cele mai minunate flori. Rîpele, străjuite de arbori bătrîni, ce creșteau povîrniți pe maluri, alcătuiau un fel de hrube boltite în care nu pătrundea arșița soarelui și unde se duceau să se răcorească în timpul zilei. O potecă se îndrepta spre un pîlc de copaci în mijlocul cărora creștea, ferit de vînturi, un pom roditor încărcat de fructe. Într-o parte se afla o holdă, într-alta era o livadă; la capătul unei alei se zăreau casele; la capătul alteia, creștetele falnice ale muntelui. În desișul unui crîng umbros de tatamaci[1], prin care se întrețeseau liane, era o întunecime de nu puteai desluși nimic nici chiar în toiul zilei; din vîrful unei stînci din vecinătate ce ieșea din măruntaiele muntelui vedeai toate steiurile din împrejurimi, iar departe, în zare, marea pe întinsul căreia se ivea uneori cîte un vas ce venea sau se întorcea în Europa. Seara, cele două familii se strîngeau laolaltă pe stîncă pentru a se bucura în tăcere de prospețimea aerului, de mireasma florilor, de murmurul șipotelor și de ultimele îngemănări armonioase ale luminii cu umbra.

[1] Arbore exotic din care se extrage un soi de rășină.

Nimic nu putea fi mai duios ca numele cu care fuseseră botezate aproape toate popasurile încîntătoare ale acestui labirint. Stînca pomenită mai înainte, de pe culmea căreia mă zăreau venind de departe, se numea HARUL PRIETENIEI. Paul şi Virginia sădiseră acolo, în joacă, un bambus, în vîrful căruia se grăbeau să ridice, de cum dădeau cu ochii de mine, o năframă albă, pentru ca toţi ai casei să ştie că sosisem, aşa cum, pe muntele învecinat, se înălţa un drapel ori de cîte ori se ivea în larg o corabie. M-am gîndit atunci să crestez pe tulpina aceea de bambus o inscripţie. Oricît de mult mi-ar fi plăcut, în călătoriile mele, să privesc o statuie sau un monument din antichitate, mi-e mai drag să citesc o inscripţie meşteşugit alcătuită ; mi se pare atunci că o voce omenească răzbate din piatră şi, răsunînd prin veacuri, vorbeşte cu omul din inima pustietăţii, îi spune că nu este singur şi că, în locul în care se află, alţi semeni de-ai săi au simţit, au gîndit şi au suferit ca şi dînsul ; că, dacă inscripţia aceea este mărturia unui popor de mult apus, ea ne poartă sufletul spre zările infinitului şi sădeşte în el conştiinţa că este nemuritor, arătîndu-i că o gîndire a putut supravieţui chiar prăbuşirii unui imperiu.

Am scris deci pe micul catarg de pavilion înălţat de Paul şi Virginia aceste versuri ale lui Horaţiu :

„...Fratgies Helenae, lucida sidera,
Ventorumque regat pater,
Obstrictis aliis, praeter iapyga."

„Fie ca fraţii Elenei, aştri strălucitori ca şi voi, şi părintele vînturilor să vă călăuzească, trimiţînd doar zefirul să adie asupra voastră."

Pe scoarţa unui tatamac, la umbra căruia se aşeza uneori Paul ca să privească în depărtare zbuciumul mării, am săpat acest vers din Vergiliu :

„Fortunatus et ille deos qui novit agrestes !"

„Fericit este acela care nu cunoaşte decît zeităţile cîmpurilor."

Iar pe coliba doamnei de la Tour, în care se adunau de obicei cu toţii, am scris deasupra uşii :

„At secura quies, et nescia fallere vita."

„Aici se află un cuget curat şi o viaţă care nu ştie să înşele."

Virginia însă nu era de loc mulţumită de latineasca mea ; spunea că ceea ce scrisesem dedesubtul sfîrlezei de pe acoperiş era prea lung şi prea savant.

— Mi-ar fi plăcut mai mult, adăugă ea, să fi scris PURUREA FRĂMÎNTATĂ, DAR STATORNICĂ.

Această deviză, i-am răspuns eu, cred că ar oglindi şi mai bine virtutea. Cuvintele mele o făcură să se îmbujoreze.

Cele două familii fericite revărsau duioşia lor sufletească peste tot ce se afla în jur. Dăduseră cele mai drăgăstoase nume unor lucruri în aparenţă cît se poate de indiferente. Un brîu de portocali, bananieri şi arbori de cuişoare, sădit în jurul unei poiene, în care uneori Paul şi Virginia se duceau să danseze, se

numea BUNAÎNVOIRE. Un copac bătrîn, la umbra căruia doamna de la Tour și Margareta își destăinuiseră toate necazurile, se chema LACRIMILE ZVÎNTATE. Două petice de pămînt, pe care semănaseră grîu, fragi și mazăre fuseseră botezate BRETANIA ȘI NORMANDIA. La rîndul lor, Domingo și Maria, vrînd să-și amintească locurile lor de baștină din Africa, numeau, aidoma stăpînilor, ANGOLA și FOULLEPOINTE două pîrloage unde creștea iarba din care împleteau coșulețe și unde sădiseră un baobab.

Și astfel, aceste familii pribege se legănau cu dulcile iluzii că se aflau în patria lor și-și mîngîiau aleanul în surghiun înconjurîndu-se de roadele plaiurilor natale. Vai! am avut parte să văd trezindu-se la viață, însuflețite de mii de numiri pline de gingășie, izvoarele, arborii, stîncile acestui loc astăzi atît de răvășit și care, aidoma unei cîmpii de pe meleagurile Greciei, nu mai păstrează decît priveliștea unor ruine și amintirea unor nume înduioșătoare.

Dar din tot ce se găsea pe acest cuprins nimic nu era mai îmbietor decît un cotlon ce se numea RĂGAZUL VIRGINIEI. La poalele stîncii HARUL PRIETENIEI se află o scobitură în piatră din care țîșnește un șipot formînd chiar de la obîrșie un mic iaz, în mijlocul unei pajiști cu iarbă fragedă. În ziua în care Paul a venit pe lume, i-am adus Margaretei o nucă-de-cocos din India pe care și eu o primisem în dar. Mama a pus nuca în pămînt, pe malul iazului, cu gîndul că arborele ce avea să răsară o să-i slujească drept

răboj pentru vîrsta feciorului ei. La rîndul ei, doamna de la Tour a sădit tot acolo, cu același gînd, o altă nucă-de-cocos, îndată după nașterea Virginiei. Din cele două fructe s-au înălțat doi cocotieri, care alcătuiau laolaltă întreaga arhivă a celor două familii ; unul se chema Arborele lui Paul, iar celălalt, Arborele Virginiei. Amîndoi au crescut o dată cu tinerii lor stăpîni, unul ceva mai înalt decît celălalt, ajungînd în doisprezece ani să se ridice deasupra colibelor. Coroanele începuseră chiar să se îmbrățișeze, lăsînd să atîrne ciorchinii roadelor tinere peste iazul de lîngă izvor. În afara celor doi arbori sădiți de mîna omenească, văgăuna din stîncă fusese lăsată așa cum o împodobise natura. Pe pereții ei jilavi și mohorîți își răsfirau frunzele ca niște steluțe verzi, împestrițate cu negru, bogatele tufe de Părul-Maicii-Domnului și fluturau în bătaia vîntului tufe de năvalnic, spînzurînd ca niște panglici verzi-ruginii. În apropiere creșteau rînduri întregi de brebenei ale căror flori seamănă atît de bine cu ale micsandrei roșii, precum și pipăruși cu fructele lor sîngerii, mai înfocate ca mărgeanul. Prin împrejurimi, iarba de leac, cu frunzele ei în formă de inimă și busuiocul cu aromă de cuișoare răspîndeau cele mai suave miresme. Din înaltul pripoarelor muntelui, atîrnau, ca niște unduitoare perdele, liane ce acopereau gheburile stîncilor aidoma unor largi draperii de verdeață. Atrase de aceste pașnice ascunzișuri, păsările de mare poposeau acolo peste noapte. Cînd soarele asfințea, vedeai zburînd

de-a lungul ţărmului mării cormoranul şi ciocîrlia-de-mare, iar în văzduh, neagra fregată şi pasărea albă a tropicelor, care părăseau o dată cu astrul zilei singurătăţile Oceanului Indian. Virginiei îi plăcea să se odihnească în preajma fîntînii împodobite cu un fast pe cît de măreţ, pe atît de sălbatic. Venea adesea la umbra celor doi cocotieri să spele rufele. Uneori îşi aducea caprele la păscut. În timp ce pregătea din laptele lor brînzeturi, îi plăcea să le privească păscînd ferigile de pe pereţii lunecoşi ai stîncii sau cum stau cocoţate pe cîte un colţ de piatră ca pe un soclu. Văzînd că Virginia îndrăgise locul acesta, Paul se grăbi să aducă din pădurea învecinată tot felul de cuiburi de păsări.

Părinţii păsărelelor îşi urmară odraslele, aciuîndu-se la rîndul lor în noua colonie. Cînd şi cînd, Virginia le azvîrlea grăunţe de orez, de porumb şi de mei ; de cum se ivea, sturzii cîntători, pietroşeii, al căror ciripit este atît de dulce, cardinalii cu penele ca focul părăseau tufişurile ; din latanierii din preajmă, coborau papagali pitici, verzi ca smaragdul ; potîrnichile alergau prin iarbă ; toate păsărelele se adunau de-a valma, la picioarele ei, ca nişte puişori de găină. Paul şi cu ea nu mai puteau de bucurie văzîndu-le cum se zbenguie, cum se lăcomesc la grăunţe şi cum se giugiulesc.

Aşa vă petreceaţi, dragi copii, zilele fără de prihană ale fragedei voastre copilării, sîrguindu-vă să faceţi fapte bune ! De cîte ori, în locul acela, strîngîndu-vă în braţe, mamele voastre n-au binecuvîntat cerul pentru mîngîierea pe care le-o făgăduiaţi la bătrîneţe şi pentru că vă vedeau păşind în viaţă sub atît de fericite zodii ! De cîte ori, la umbra acestor stînci, n-am împărţit cu ele bucatele voastre ţărăneşti, pentru care nu fusese jertfită nici o vietate ! Tidve pline cu lapte, ouă proaspete, budinci de orez aşezate pe frunze de bananieri, coşuleţe pline cu gulii, cu fructe de manglieri, cu portocale, cu rodii, cu banane, curmale, cu ananas te îmbiau cu cea mai sănătoasă hrană, şi totodată cu cele mai vesele culori, cu cele mai dulci nectare.

Taifasurile noastre erau la fel de plăcute şi de nevinovate ca şi aceste ospeţe ; de multe ori Paul le povestea ce gospodărise în ziua aceea şi ce avea de gînd să facă a doua zi. Băiatul punea mereu la cale cîte un lucru folositor pentru întreaga obşte. În cutare loc, potecile nu erau de ajuns de lesnicioase ; dincolo, nu te puteai odihni cum trebuie, bolta aceea de frunze tinere nu dă o umbră prea deasă ; Virginia s-ar simţi mai bine acolo.

În anotimpul ploios, stăteau în casă cu toţii, stăpîni şi slugi, împletind rogojini din ierburi şi coşuri de bambus. De-a lungul zidurilor vedeai rînduite cu dichis greble, securi, sape, iar alături de aceste unelte de agricultură, roadele dobîndite cu ajutorul lor, saci cu orez, snopi de grîu şi ciorchini de banane. Bucate pe cît de alese, pe atît de îmbelşugate. Virginia învăţase de la mama sa şi de la Margareta să pregătească tot felul de şerbeturi şi băuturi întăritoare din suc de trestie-de-zahăr, de lămîie şi de chitră.

Cînd se înnopta, se așezau să cineze la lumina unei lămpi, iar doamna de la Tour sau Margareta le istorisea întîmplări cu drumeți rătăciți noaptea prin pădurile Europei, bîntuite de tîlhari, sau cu nave naufragiate, azvîrlite de furtună pe stîncile vreunei insule pustii. Ascultînd asemenea povestiri, sufletele simțitoare ale celor doi copii se înflăcărau și rugau cerul să le dea și lor prilejul să găzduiască astfel de oameni aflați la mare ananghie. Și de fiecare dată cînd cele două familii trebuia să se despartă și să meargă la culcare, abia așteptau întîlnirea de a doua zi. Uneori adormeau în ropotul ploii ce cădea vijelioasă pe acoperișurile colibelor sau în învolburările vîntului ce purta freamătul îndepărtat al valurilor sfărîmate la țărm. Îl binecuvîntau pe Dumnezeu că le făcuse parte de adăpost, lucru pe care-l prețuiau cu atît mai mult, cu cît se gîndeau la primejdiile de care erau cruțate.

Din cînd în cînd, doamna de la Tour citea cu glas tare vreo povestire duioasă din *Noul* sau *Vechiul Testament*. Nu cugetau prea adînc asupra cuvintelor *Sfintei Scripturi* ; fiindcă toată religia lor sălășluia în simțire, ca și aceea a naturii, iar morala lor în fapte, ca și morala evanghelică. Nu aveau zile închinate anume desfătărilor și altele sortite tristeții. Fiecare zi era pentru ei o sărbătoare și tot ceea ce-i înconjura, un templu divin în care adorau fără încetare o Inteligență nemărginită, atotputernică și prielnică oamenilor ; sentimentul de încredere în puterea supremă le aducea mîngîiere pentru ceea ce avuseseră de îndurat în trecut, le dădea curaj pentru prezent și speranțe în

viitor. Și iată cum aceste femei, silite de necazuri să se reîntoarcă în sînul naturii, cultivaseră, în inima lor și-a copiilor, sentimente pe care natura le-a sădit în noi ca să ne împiedice să cădem în nenorocire.

Dar cum chiar și în sufletul cel mai cumpănit se ridică din cînd în cînd nori ce-i adumbresc seninătatea, cînd vreunul dintre ei se lăsa copleșit de tristețe, ceilalți îl înconjurau, străduindu-se să-l smulgă din gîndurile-i amare mai mult prin dovezi de iubire decît prin cuvinte înțelepte. Și fiecare căuta să folosească însușirile sale firești : Margareta, o voioasă însuflețire ; doamna de la Tour, o blajină învățătură religioasă ; Virginia, duioase mîngîieri ; Paul, sinceritatea și căldura inimii sale ; Maria și Domingo făceau și ei tot ce le stătea în putere spre a-i veni într-ajutor ; se întristau dacă-l vedeau mîhnit, sau lăcrimau dacă-l vedeau plîngînd. Erau asemenea plantelor firave care se înlănțuie pentru a înfrunta vijelia.

Vara se duceau, în fiecare duminică, să asculte liturghia la biserica din Pamplemousse, a cărei clopotniță se vede colo în vale. Localnicii mai cu dare de mînă veneau la slujbă în palenchine [1], și nu o dată încercaseră să intre în vorbă cu aceste familii atît de strîns unite și să le poftească la petrecerile lor. Dar și una și alta refuzaseră cuviincios și cu smerenie aceste invitații, fiind încredințate că oamenii puternici nu umblă după prietenia celor neajutorați decît ca să se înconjoare de lingușitori, și că nu poți intra pe sub

[1] Un fel de litiere.

pielea cuiva decît măgulindu-i înclinaţiile bune ori rele. Pe de altă parte, se fereau cu aceeaşi grijă să aibă de-a face cu oamenii mărunţi, îndeobşte invidioşi, clevetitori şi necioplіţi. La început, unii le socoteau timide, iar alţii trufaşe. Dar atitudinea lor cumpătată era însoţită de o politeţe atît de îndatoritoare, mai ales faţă de cei nevoiaşi, încît pe nesimţite cîştigară atît respectul celor bogaţi, cît şi încrederea săracilor.

După slujbă venea, mai de fiecare dată, ba unul, ba altul, să le ceară o mînă de ajutor. Cîte o fiinţă necăjită care avea nevoie de un sfat, sau cîte un copil care le ruga să treacă pe la mama lui bolnavă, în vreun cartier din apropiere. Aveau întotdeauna la ele tot felul de leacuri folositoare pentru bolile obişnuite ale localnicilor şi le împărţeau cu acea bunăvoinţă care face ca orice ajutor, cît de neînsemnat, să devină cu atît mai preţios. Reuşeau mai ales să alunge frămîntările sufleteşti, atît de chinuitoare atunci cînd eşti beteag şi singur. Doamna de la Tour vorbea despre Dumnezeu cu atîta credinţă, încît, ascultînd-o, bolnavul îl vedea ca aievea la căpătîiul lui. De multe ori Virginia se întorcea acasă cu ochii umeziţi de lacrimi, dar cu sufletul plin de bucurie pentru că avusese prilejul să facă un bine. Ea era aceea care pregătea din vreme leacurile trebuincioase suferinzilor, dăruindu-le cu o neasemuită gingăşie. Uneori, după aceste vizite de omenie, îşi continuau drumul prin valea Muntelui-Lung pînă acasă la mine ; le aşteptam cu masa întinsă pe malul gîrlei care curge prin apropiere. Pentru asemenea prilejuri făceam rost de cîteva

sticle cu vin vechi, ca să sporim voioşia ospeţelor noastre indiene cu aceste plăcute şi întremătoare produse ale Europei. Alteori, ne dădeam întîlnire pe malul mării, la gura unuia sau altuia dintre rîurile ce brăzdează insula, şi care de fapt nu sînt decît nişte pîraie ceva mai mari : aduceam de-acasă bucate din legume la care se adăugau cele pe care marea ni le punea la îndemînă din belşug. Pescuiam chefali, polipi, roşioare, languste, crevete, crabi, arici-de-mare, stridii şi tot felul de scoici. Locurile cele mai înfricoşătoare ne prilejuiau adesea cele mai tihnite plăceri. Uneori, stînd pe cîte o stîncă la umbra vreunui arbore-de-catifea, priveam cum valuri învolburate vin din larg, şi se sparg cu un vuiet asurzitor la picioarele noastre. Paul, care de altfel înota ca un peşte, înainta pe stînci în întîmpinarea valurilor, pentru ca, la apropierea uriaşelor tăvăluguri înspumate şi mugitoare, s-o rupă la fugă spre ţărm, urmărit de ele pînă departe, pe plajă. În faţa acestei priveliştі, Virginia scotea ţipete ascuţite, spunînd că asemenea giumbuşlucuri o îngrozesc.

Ospeţele noastre erau urmate de cîntecele şi dansurile celor doi copilandri. Virginia cînta fericirea vieţii la ţară şi necazurile oamenilor mării, a căror lăcomie îi mînă să înfrunte o stihie duşmănoasă, în loc să lucreze pămîntul care dăruieşte în chipul cel mai paşnic atîtea bunătăţi. Cîteodată, improviza împreună cu Paul o pantomimă, după tipicul negrilor. Pantomima este primul limbaj al omului, cunoscută de toate popoarele ; fiind atît de firească şi de su-

gestivă, copiii albilor şi-o însuşesc cu uşurinţă, privind cum o joacă odraslele negrilor. Amintindu-şi, din lecturile făcute de maică-sa, de unele povestiri care o impresionaseră în mod deosebit, Virginia reda în pantomimă cu multă naivitate episoadele mai însemnate. În sunetul tamtamului bătut de Domingo, apărea pe pajişte purtînd pe cap un urcior şi se îndrepta cu sfială spre şipotul unei fîntîni din apropiere ca să ia apă. Domingo şi Maria, care jucau rolurile păstorilor din Madian[1], îi tăiau drumul, prefăcîndu-se că o gonesc. Paul sărea în ajutorul ei, lovindu-i pe păstori, umplea ulciorul Virginiei cu apă şi i-l aşeza pe cap, punîndu-i totodată şi o cunună de flori roşii de brebenei, care scotea şi mai mult la iveală albeaţa obrazului său. Atunci, potrivindu-mă jocurilor născocite de ei, luam înfăţişarea lui Rahel şi-i acordam lui Paul mîna fiicei mele, Sefora.

Altă dată Virginia o întruchipa pe nefericita Ruth în momentul în care se înapoiază, văduvă şi lipsită de orice mijloace, la ea în sat, unde se simte străină după o lipsă atît de îndelungată. Domingo şi Maria erau aşa-zişii secerători. Virginia se apleca, prefăcîndu-se că strînge de ici, de colo, pe urmele lor, cîteva spice de grîu. Ticluindu-şi chipul impunător al unui patriarh, Paul îi punea întrebări la care ea răspundea tremurînd. Puţin mai apoi, cuprins de milă, patriarhul se hotăra să ia sub oblăduirea lui un suflet nevi-

[1] Episod biblic : Rahel, prinţ medianit, îi dă de soţie lui Moise pe fiica sa, Sefora. (Madianiţii locuiau fie în Peninsula Sinai, fie în Arabia Occidentală, pe malul Mării Roşii.)

novat şi să dea găzduire unei făpturi nefericite ; umplea şorţul Virginiei cu tot felul de bunătăţi şi, venind cu ea de mînă în faţa noastră, ca înaintea bătrînilor cetăţii, declara că o ia de nevastă cu toate că-i săracă. La scena aceasta, doamna de la Tour, aducîndu-şi aminte cum fusese oropsită de părinţii ei, cum rămăsese apoi văduvă, şi cum o primise Margareta cu braţele deschise, pentru ca, în cele din urmă, să se încheie totul cu nădejdea unei căsătorii fericite între copiii lor, nu-şi mai putea stăpîni plînsul ; şi împletirea aceasta de amintiri bune şi rele ne făcea pe toţi să lăcrimăm de mîhnire, dar şi de bucurie.

Aceste drame erau atît de convingător înfăţişate, încît ne credeam strămutaţi pe meleagurile Siriei sau ale Palestinei. De altfel nu ne lipseau decorurile, iluminaţia, ba chiar şi orchestra potrivită acestui spectacol. Scena se afla de obicei la o răspîntie de drumuri, într-o pădure în care cărările deschise jur împrejurul nostru, printre copaci, erau boltite cu verdeaţă ; la umbra lor eram feriţi de arşiţă tot timpul zilei, doar cînd soarele scăpăta spre asfinţit, razele lui, frîngîndu-se de trunchiurile copacilor, se răsfirau în adîncul întunecos al pădurii în lungi jerbe luminoase de un efect cu adevărat grandios. Uneori, tipsia lui apărea întreagă la capătul unei alei, scăldînd-o într-o lumină orbitoare. Frunzişul, luminat de razele de culoarea şofranului, sclipea ca făurit din topaze şi smaragde ; trunchiurile cafenii, acoperite de muşchi, păreau preschimbate în coloane de bronz antic ; iar păsărelele ce se aciuaseră tăcute sub umbrarul întune-

cat al pădurii ca să-şi petreacă noaptea, mirate că văd revărsîndu-se din nou zorile, întîmpinau laolaltă astrul zilei cu mii şi mii de cîntece.

Deseori, petrecerile astea la iarbă verde ţineau pînă la căderea nopţii ; dar aerul curat şi dulceaţa climatului ne îngăduiau să dormim sub un adăpost de frunze ca negrii, în inima pădurii, fără să ne temem că tîlharii de prin împrejurimi sau de-aiurea ne-ar putea prăda locuinţele. A doua zi, fiecare se întorcea acasă la el, regăsind toate lucrurile la locul lor, aşa cum le lăsase în ajun. Pe atunci, în insula asta lipsită de negoţ, exista atîta încredere şi atîta seninătate, încît uşile multor case nici măcar nu se încuiau cu cheia, iar un zăvor era o ciudăţenie pentru mulţi dintre creoli.

Erau însă zile în an care le prilejuiau, atît lui Paul cît şi Virginiei, bucurii şi mai mari : zilele de naştere ale celor două mame. În ajun, Virginia frămînta aluaturi din făină de grîu, făcea prăjituri şi le trimetea unor familii sărmane de albi născuţi pe insulă, care nu cunoscuseră vreodată gustul pîinii din Europa, hrănindu-se, în mijlocul pădurii unde trăiau, numai cu făină de manioc, neavînd parte de ajutorul vreunui slujitor negru, dar care nu erau destul de abrutizate ca să suporte sărăcia, aşa cum se întîmplă îndeobşte cu sclavii, dar în acelaşi timp lipsite de curajul cu care te înarmează educaţia. Prăjiturile astea erau singurele daruri pe care Virginia le putea oferi din prisosul gospodăriei lor ; le împărţea însă cu atîta dragoste, încît

deveneau, într-adevăr, de nepreţuit. Paul avea îndatorirea să le ducă el însuşi familiilor respective, care, primindu-le, făgăduiau să vină să petreacă ziua următoare acasă la doamna de la Tour sau la Margareta. A doua zi vedeai sosind cîte o mamă cu două-trei fete, gălbejite şi slabe ca vai de ele şi atît de sfioase, că abia îndrăzneau să-şi ridice ochii din pămînt. Virginia le făcea numaidecît să se simtă în largul lor, îmbiindu-le cu băuturi răcoritoare, ale căror alese însuşiri căuta să le scoată în evidenţă, amintind mai ştiu eu ce împrejurare, menită, după părerea ei, să le dea un gust cu totul deosebit. Cutare băutură fusese preparată de Margareta ; cealaltă, de mama ei ; cutare fruct fusese cules chiar de fratele ei din vîrful unui copac. Îl punea pe Paul să le danseze şi nu se îndura să se despartă de ele pînă nu le vedea mulţumite şi îndestulate ; ţinea să se împărtăşească la rîndul lor din bucuria familiei sale. „Nu poţi fi fericit, spunea ea, decît făcîndu-i pe alţii fericiţi." La plecare, Virginia le îndemna să ia cu ele cîte ceva, din ce observase că le făcuse plăcere, stăruind să primească darul, sub cuvînt că era un obiect nou sau mai aparte. Dacă băga de seamă că îmbrăcămintea lor e prea ponosită, alegea, cu încuviinţarea mamei sale, cîteva din lucruşoarele ei, şi-l trimitea pe Paul să le ducă într-ascuns şi să le lase la uşa colibei lor. Aşa înţelegea ea să facă binele, aidoma proniei cereşti, lăsînd să iasă în vileag numai fapta bună şi păstrînd tăcere asupra binefăcătorului.

Voi, europenii, cu mintea voastră îmbîcsită, încă din copilărie, de nenumărate prejudecăţi potrivnice fericirii, nu sînteţi în stare să pricepeţi că natura poate să dăruiască atîta înţelepciune şi atîtea desfătări. Sufletul vostru îngrădit într-o limitată sferă de cunoştinţe umane ajunge curînd să istovească toate plăcerile artificial plăsmuite ; în timp ce natura şi inima sînt un izvor nesecat de bucurii. Paul şi Virginia nu aveau la îndemînă nici ornice, nici calendare, nici cronologii, nici cărţi de istorie sau de filozofie. Răstimpurile vieţii lor se călăuzeau după cele ale naturii. Cunoşteau orele zilei după umbrele copacilor ; anotimpurile după vremea în care aceştia înfloreau ori legau rod, iar anii, după numărul recoltelor. Gingaşe imagini se împleteau în convorbirile lor, răspîndind un neasemuit farmec : „E timpul să mîncăm, le dădea de ştire Virginia celor din casă, umbrele bananierilor au coborît la rădăcină" ; sau „Se înserează, tamarinii îşi închid frunzele". „Cînd mai veniţi pe la noi ?" o întrebau uneori prietenele din vecinătate : „La culesul trestiei-de-zahăr", spunea Virginia. „Vizita voastră va fi cu atît mai dulce şi mai plăcută", răspundeau la rîndul lor fetele. Cînd cineva voia să ştie cîţi ani are ea sau Paul : „Fratele meu, spunea Virginia, este de vîrsta cocotierului mai mare de lîngă fîntînă, iar eu de vîrsta celui mai mic. Manglierii au rodit de douăsprezece ori, iar portocalii au înflorit de douăzeci şi patru de ori, de cînd sînt pe lume". Aidoma driadelor şi faunilor, viaţa lor părea legată de aceea a copacilor. Nu cunoşteau alte date istorice decît acelea însemnate pe răbojul vieţii celor două mame ; altă cronologie decît a livezilor ; altă filozofie decît aceea de a face bine tuturor şi de a se supune voinţei lui Dumnezeu.

La urma urmelor, ce nevoie aveau aceşti copilandri să fie bogaţi şi învăţaţi aşa cum sîntem noi ? Lipsurile şi neştiinţa lor îi făceau să fie mai fericiţi. Nu era zi în care să nu fi căutat să se ajute unul pe altul sau să-şi împărtăşească oarecare cunoştinţe : da, cunoştinţe, şi chiar dacă pe alocuri se vor fi strecurat unele greşeli, pentru un suflet curat nu pot fi primejdioase. Aşa creşteau aceşti doi copii ai naturii. Nici un necaz nu le încreţise fruntea ; nici o necumpătare nu le înveninase sîngele, nici o patimă nefericită nu le întinase inima ; iubirea, nevinovăţia, credinţa făceau ca frumuseţea sufletului lor să înflorească mereu, în cele mai suave gingăşii, ce se oglindeau pe chipurile, în felul de a fi şi în faptele amîndorura. În zorii vieţii, aveau toată prospeţimea unui revărsat de zi : aşa cum vor fi fost primii noştri strămoşi în grădina raiului cînd, după ce-au fost plămădiţi de Dumnezeu, s-au văzut, s-au apropiat şi şi-au vorbit, la început ca frate şi soră. Virginia, dulce, modestă, încrezătoare, ca şi Eva ; iar Paul asemeni lui Adam, clădit ca un bărbat, dar neştiutor ca un copil.

Cîteodată, cînd se întorcea de la lucru şi se întîmpla să rămînă singur cu ea (aşa cum mi-a povestit de nu ştiu cîte ori) Paul îi spunea :

— Cînd sînt obosit e destul să te văd ca să-mi piară toată osteneala ; cînd, din vîrful muntelui, te

zăresc aici, în vale, îmi apari ca un boboc de trandafir răsărit în mijlocul livezilor noastre. Cînd te îndrepţi spre casă, potîrnichea care aleargă să-şi caute puii nu are un piept atît de mîndru şi nici nu este atît de sprintenă ca tine. Şi, cu toate că uneori te pierd din ochi, printre copaci, n-am nevoie să te văd ca să ştiu unde eşti ; ceva din tine, n-aş putea spune ce anume, stăruie în aerul pe care-l străbaţi, în iarba pe care stai. Cînd sînt lîngă tine, toată fiinţa mea e cuprinsă ca de o vrajă. Azurul cerului e mai puţin frumos decît albastrul ochilor tăi ; cîntecul pietroşeilor mai puţin dulce decît viersul tău. Dacă te ating numai cu vîrful degetului, tot trupul mi se înfioară de plăcere. Ţii minte cum am trecut împreună rîul Celor Trei-Gurguie, peste pietrele din vad, ce lunecau sub picioare ? Cînd am ajuns la mal eram frînt de oboseală, dar în clipa în care te-am luat în cîrcă mi s-a părut că-mi crescuseră aripi de pasăre. Spune-mi, cum ai putut să mă vrăjeşti, prin ce farmec anume ? Prin înţelepciunea ta ? Dar mamele noastre sînt mai înţelepte decît noi amîndoi laolaltă. Prin mîngîierile tale ? Dar ele mă îmbrăţişează mai des decît tine. Mai curînd, cred, prin bunătatea ta. N-am să uit niciodată că ai mers desculţă pînă la Rîul-Negru ca să ceri îndurare pentru o biată sclavă fugită de la stăpîn. Ţine, iubita mea, ramura asta înflorită de lămîi pe care am cules-o din pădure ; pune-o la noapte la căpătîiul patului. Mănîncă fagurele ăsta de miere, l-am desprins pentru tine din vîrful unei stînci. Dar mai întîi pune-ţi capul pe pieptul meu ca să-mi treacă oboseala.

Virginia îi răspundea :

— O, frăţioare, razele soarelui ce poleiesc dimineaţa creştetele acestor stînci îmi bucură mai puţin sufletul decît clipele în care te ştiu lîngă mine. O iubesc din toată inima pe măicuţa mea, aşa cum o iubesc şi pe a ta, dar cînd le aud spunîndu-ţi „fiul meu", parcă le iubesc şi mai mult. Mîngîierile pe care mamele noastre ţi le hărăzesc ţie îmi sînt mai dragi decît acelea pe care le primesc eu. Mă întrebi de ce mă iubeşti ; fiindcă aşa se iubesc făpturile care au crescut împreună. Uită-te la păsările noastre ; crescute în acelaşi cuib, se iubesc ca şi noi, sînt ca şi noi mereu împreună. Auzi-le cum se cheamă între ele şi cum îşi răspund din copac în copac ; aşa şi eu, cînd ecoul îmi aduce la ureche melodiile cîntecelor pe care le cînţi din fluier, sus, pe culme, îngîn cuvintele lor în adîncul văii. Mi-eşti drag, mai ales din ziua cînd ai vrut să te iei la trîntă din pricina mea cu stăpînul sclavei. De-atunci adeseori mi-am spus : „Ah, ce inimos este frăţiorul meu ; fără el aş fi murit de frică". În fiecare zi mă rog Celui-de-sus pentru mamele noastre, pentru tine, pentru sărmanii noştri slujitori ; dar în clipa cînd îţi rostesc numele mi se pare că devin mai credincioasă. Atît de fierbinte mă rog lui Dumnezeu să nu ţi se întîmple vreun rău ! De ce trebuie să te duci atît de departe şi să te caţări atît de sus ca să-mi culegi poame şi flori ? N-avem destule în grădină ? Uite cum ai obosit ! Eşti lac de apă.

Şi cu batistuţa ei albă îi ştergea fruntea şi obrajii, şi-l săruta de cîteva ori.

Cu toate astea, de o bucată de vreme Virginia se simţea bîntuită de o suferinţă necunoscută. Frumoşii ei ochi albaştri erau împăienjeniţi de vinişoare, faţa i se gălbejise şi o lîncezeală cumplită îi moleşea trupul. Fruntea i se adumbrise şi-i pierise zîmbetul de pe buze. O vedeai dintr-o dată veselă fără nici o pricină de bucurie, sau tristă fără să fi avut vreo supărare. Părăsise jocurile nevinovate de pînă atunci şi îndeletnicirile ei dragi, fugea de ai săi, deşi-i iubea atît de mult. Rătăcea fără ţintă prin locurile cele mai singuratice, căutînd pretutindeni pacea pe care n-o afla nicăieri. Uneori, zărindu-l pe Paul, îi ieşea în cale zburdînd ; apoi, dintr-o dată, cînd să se apropie de el, se oprea locului stingherită, obrajii palizi i se îmbujorau şi se ferea să se uite în ochii lui.

— Stîncile sînt îmbrăcate în verdeaţă, îi spunea Paul, păsările noastre cîntă cînd te văd, totul e vesel în jurul tău, numai tu eşti întristată.

Şi căuta s-o trezească la viaţă îmbrăţişînd-o, dar ea îşi întorcea capul şi fugea tremurînd s-o caute pe maică-sa. Biata copilă se simţea turburată de mîngîierile fratelui ei. Paul nu pricepea de loc aceste toane pe cît de neaşteptate, pe atît de curioase. Dar o nenorocire nu vine niciodată singură.

Vara, una din acele veri ce se abat cînd şi cînd ca o urgie asupra ţinuturilor tropicale, sosi şi pe aceste meleaguri spre a le pustii. Era către sfîrşitul lui decembrie, cînd soarele, aflat în zodia Capricornului, încinge timp de trei săptămîni Ile-de-France cu razele-i năpustite din înaltul cerului. Vîntul dinspre sud-est, care prin partea locului suflă aproape tot anul, nici nu adia măcar. Nori groşi de praf se stîrneau pe drumuri, stăruind multă vreme în văzduh. Pămîntul era crăpat peste tot, iarba pîrjolită, o boare caldă ieşea din coasta munţilor şi mai toate pîraiele secaseră. Dinspre mare nu se ivea nici un crîmpei de nor. Doar în timpul zilei o pîclă roşiatică plutea peste întinsurile ei, părînd, în lumina apusului, flăcările unui incendiu. Văzduhul încins nu se răcorea nici chiar noaptea. Talgerul lunii, roşu ca focul, se ridica uriaş, în zarea înceţoşată. Pe clinele dealurilor, vitele toropite de zăduf, cu grumazul întins spre cer, dornice de aer, umpleau văile cu mugetele lor jalnice. Cafrul care le păzea se întindea şi el pe pămîntul gol, căutînd un pic de răcoare ; pămîntul însă frigea pretutindeni, iar văzduhul înăbuşitor răsuna de zumzetul gîzelor ce căutau să-şi astîmpere setea cu sîngele oamenilor şi al dobitoacelor.

Într-una din aceste nopţi fierbinţi, Virginia simţi cum toate suferinţele bolii sale se înteţesc. Se ridica din pat, se aşeza în capul oaselor, se culca la loc, dar, oricum ar fi stat, nu-şi afla nici liniştea, nici somnul. În cele din urmă, se îndreptă prin noaptea luminată de lună spre fîntîna ei ; zăreşte izvorul care, cu toată seceta, nu încetase să curgă, despletindu-şi fuiorul de argint pe peretele cafeniu al stîncii. Se cufundă în bazinul de la poalele lui. În primele clipe, răcoarea apei îi trezeşte simţurile şi o mulţime

de amintiri plăcute i se perindă prin minte. Își amintește cum, în copilărie, mamei sale și Margaretei le era drag să-i scalde pe copii împreună în locul acela și că mai tîrziu Paul, păstrînd numai pentru ea scăldătoarea, îi adîncise albia, așternuse pe fund un strat de nisip și semănase pe maluri ierburi mirositoare. Zărește oglindindu-se în apă, peste brațele și sînul ei gol, cei doi cocotieri sădiți la nașterea ei și a lui Paul și care acum își îngemănau deasupra capului ei ramurile verzi și fructele tinere. Se gîndește la prietenia lui Paul, mai dulce decît orice mireasmă, mai curată decît apa izvoarelor, mai puternică decît cei doi cocotieri îngemănați, și suspină. Se gîndește apoi la noapte, la singurătate, și un foc mistuitor o încinge. Iese repede din apă, speriată de primejdiile ce-o pîndesc din frunzișuri și de apa mai fierbinte decît soarele clocotitor. Aleargă în brațele mamei sale, s-o păzească de ea însăși. În cîteva rînduri, vrînd să-i destăinuie tot ce-o frămîntă, îi cuprinse strîns mîinile într-ale ei, în cîteva rînduri e gata să rostească numele lui Paul, dar inima ei e atît de împovărată, încît cuvintele-i îngheață pe buze și atunci nu-i mai rămîne altceva decît să-și plece capul pe sînul mamei, scăldîndu-i-l într-un potop de lacrimi.

Doamna de la Tour își dădea foarte bine seama de pricina răului ce o chinuia pe fată, dar nu se încumeta să înceapă ea vorba.

— Copila mea, se mulțumea să-i spună, roagă-te lui Dumnezeu. Sănătatea și viața noastră sînt în mîinile lui. Te încearcă astăzi pentru ca mîine să te răsplătească. Gîndește-te că nu ne aflăm pe pămînt decît pentru a ne strădui să nu ne abatem de pe calea virtuții.

Între timp, căldurile dogorîtoare ridicară de pe întinsul oceanului aburi care acoperiră insula ca o uriașă umbrelă. Vîrfurile munților se îmbrobodiră cu ei, iar cînd și cînd lungi brazde de foc fulgerau de pe înălțimile încețoșate. Curînd, tunete cutremurătoare făcură să clocotească pădurile, cîmpiile și văile, ploi năprasnice, revărsate ca niște cascade, căzură din tării. Șuvoaie spumegătoare se prăbușeau pe coastele muntelui ; fundul căldării era înecat de noianul apelor, tăpșanul pe care se aflau colibele se prefăcuse într-o mică insulă, iar gura văii într-un zăgaz prin care se scurgeau, de-a valma cu apele vuitoare, hălci de pămînt, copaci și stînci.

Întreaga familie, înfricoșată, se ruga lui Dumnezeu în coliba doamnei de la Tour, al cărei acoperiș trosnea cumplit sub opintirile vîntului. Cu toate că ușa și obloanele erau bine înțepenite, se deslușeau toate lucrurile din încăpere prin rosturile lemnăriei, atît de puternice și dese erau fulgerele. Inimos ca întotdeauna, Paul, însoțit de Domingo, înfruntînd furtuna, mergea de la o gospodărie la alta, întărind ici un zid cu o proptea, bătînd un par dincolo ; nu intra în casă decît să-i liniștească pe ai săi dîndu-le speranțe că în curînd vremea se va însenina. Într-adevăr, spre seară ploaia încetă ; alizeul de sud-est începu să sufle iar, ca în celelalte zile, norii de furtună fură alungați spre nord-

est şi, înainte de a scăpăta, soarele se ivi deasupra orizontului.

Prima dorinţă a Virginiei fu să revadă locul sorocit răgazurilor ei. Paul se apropie de ea cu sfială şi-i dădu braţul ca s-o sprijine în mers. Fata primi surîzînd şi ieşiră împreună din colibă. Aerul era proaspăt şi sonor. Coastele muntelui fumegau, brăzdate ici şi colo de spuma şuvoaielor, a căror apă începea să sece pretutindeni. Cît despre grădină, era toată răvăşită şi numai hîrtoape ; cei mai mulţi pomi roditori erau smulşi din rădăcină ; mormane de nisip se îngrămădiseră pe marginea livezilor şi astupaseră scăldătoarea Virginiei. Totuşi, cei doi cocotieri rămăseseră neclintiţi şi plini de verdeaţă ; jur împrejur, însă, nu se mai vedeau nici pajişti, nici umbrare, nici păsări, în afară de cîţiva pietroşei, care, aciuaţi pe vîrful stîncilor din preajmă, îşi plîngeau prin tînguioase cînturi puii răpuşi.

În faţa acestei jalnice privelişti, Virginia îi spuse lui Paul :

— Ai adus păsări şi vijelia le-a nimicit. Ai sădit o grădină minunată, şi acum e părăginită. Totul e sortit pieirii pe pămînt. Numai cerul e veşnic neschimbător.

— De ce nu pot să-ţi dau o fărîmă de cer ! răspunse Paul. Din păcate nu am nici un bun al meu, nici măcar aici, pe pămînt.

Virginia zise roşind :

— Ai totuşi ceva : iconiţa sfîntului Paul.

Abia sfîrşi de vorbit că băiatul se şi repezi s-o caute la el, în colibă. Iconiţa cu pricina era o miniatură

care-l înfăţişa pe sfîntul Paul sihastrul. Margareta o păstra cu cea mai mare cucernicie ; acasă la părinţi o purtase multă vreme la gît ; mai apoi, cînd îl născuse pe Paul, o atîrnase la gîtul copilului. Şi cum, în timpul sarcinii, cînd toată lumea o năpăstuise, se uita într-una la icoana preafericitului sihastru, rodul pîntecelui său ajunsese să capete oarecare asemănare cu chipul pustnicului, ceea ce o îndemnase să-i dea numele acestuia, punîndu-l sub ocrotirea unui sfînt care îşi petrecuse viaţa departe de oamenii care înşelaseră buna ei credinţă, lăsînd-o apoi în voia soartei. Primind din partea lui Paul iconiţa, Virginia îi spuse cu un tremur în voce :

— Frăţioare, atîta timp cît îmi va fi dat să trăiesc n-o să încapă în mîinile altcuiva şi nu voi uita niciodată că mi-ai dăruit singurul lucru pe care-l aveai pe lume.

Faţă de glasul ei prietenos, şi faţă de această mărturie neaşteptat de caldă şi duioasă intimitate, Paul dădu s-o cuprindă în braţe ; dar, uşoară ca o pasăre, Virginia îi scăpă din mîini, lăsîndu-l cu totul descumpănit, fără să poată pricepe ceva din purtarea ei atît de ciudată.

Între timp, Margareta îi spunea doamnei de la Tour :

— Ce-ar fi să-i căsătorim pe copii ? Au unul pentru altul o dragoste neţărmurită, de care fiul meu încă nu-şi dă seama, dar în ziua cînd natura îşi va spune cuvîntul, zadarnic vom căuta să veghem asupra lor, căci ne putem aştepta la orice.

— Sînt prea tineri încă şi prea săraci, îi răspunse doamna de la Tour, gîndeşte-te ce durere ar fi pentru noi dacă Virginia ar aduce pe lume nişte bieţi copii amărîţi, pe care poate nici n-ar fi în stare să-i crească ! Negrul tău, Domingo, de-abia îşi mai ţine zilele, Maria este neputincioasă, iar eu, draga mea, de cincisprezece ani încoace mă simt din ce în ce mai slăbită. În ţările calde omul îmbătrîneşte mai repede şi parcă şi mai repede încă, atunci cînd e necăjit. Singura noastră nădejde este Paul ; să aşteptăm pînă-l vor mai coace anii, ca să poată ţine singur toată casa. Deocamdată, după cum ştii, avem doar atîta cît să trăim de azi pe mîine. Dar dacă i-am face rost lui Paul să plece în India pentru o bucată de vreme, negoţul i-ar aduce atît cît să poată cumpăra un sclav ; iar la întoarcere o să-l însurăm cu Virginia ; cred că nimeni pe lume n-ar putea s-o facă mai fericită pe copila mea dragă decît fiul tău, Paul. Să vedem ce zice şi vecinul nostru.

Într-adevăr cele două doamne îmi cerură părerea şi mă arătai întru totul de acord cu ele.

— Mările Indiei sînt frumoase, le-am spus eu, şi, dacă se întîmplă să fie şi timpul prielnic, de aici pînă-n India nu faci mai mult de şase săptămîni, şi cam tot atîta la întoarcere. Voi căuta să strîng de la noi, din cartier, ceva mărfuri pentru Paul, căci toţi vecinii mei îl îndrăgesc. De-ar fi să-i dăm numai bumbac brut — cu care nimeni n-are ce face pe aici, de vreme ce n-avem mori de decorticat — lemn de abanos — atît de neluat în seamă la noi că-l punem pe foc — şi ceva răşini, că şi aşa se irosesc în zadar prin

pădurile noastre — şi tot ar fi ceva, că toate astea s-ar vinde cu bani buni în India, pe cînd aici n-au nici un preţ.

Le făgăduii că voi căuta să-i cer domnului de La Bourdonnais un permis de îmbarcare în vederea acestei călătorii, dar mai înainte mă gîndii să stau de vorbă cu Paul. Dar care nu-mi fu mirarea cînd băiatul, înzestrat pe cît se părea cu un bun-simţ ce depăşea cu mult vîrsta lui, îmi spuse :

— De ce vreţi să-mi părăsesc familia pentru nu ştiu ce gînduri de îmbogăţire ? Poate fi oare pe lume un negoţ mai bănos decît un ogor bine lucrat, care poate să-ţi aducă uneori un cîştig însutit şi înmiit ? Dacă vrem neapărat să facem negoţ, ce ne împiedică să ducem la oraş tot ce ne prisoseşte în gospodărie, în loc să cutreier India ? Mamele noastre spun că Domingo e bătrîn şi neputincios, dar eu sînt tînăr şi din zi în zi puterile mele sporesc. În lipsa mea, s-ar putea să li se întîmple vreun necaz, mai ales Virginiei, care şi aşa nu se simte prea bine. O, nu, nu ! Cu nici un chip nu m-aş putea îndupleca să le părăsesc.

Răspunsul lui mă puse într-o mare încurcătură, pentru că doamna de la Tour nu-mi ascunsese starea în care se afla Virginia şi nici dorinţa ei de a lăsa să treacă vreo cîţiva ani pînă ce copiii aveau să mai crească, îndepărtîndu-i, pentru o bucată de vreme, unul de altul. Erau motive pe care nici măcar nu îndrăzneam să-l las pe Paul să le întrezărească.

Tocmai atunci, o corabie sosită din Franţa îi aduse doamnei de la Tour o scrisoare din partea mătuşii

sale. Teama de moarte, fără de care o inimă împietrită n-ar ajunge niciodată să cunoască înduioşarea, o încercase şi pe ea. Mătuşa abia se întremase după o boală grea, în urma căreia rămăsese cu o slăbiciune fără de leac din pricina vîrstei înaintate. Ca atare, îi scria nepoatei sale să se întoarcă degrabă în Franţa sau, dacă sănătatea nu-i îngăduia să facă un drum atît de lung, s-o trimită cel puţin pe Virginia, căreia avea de gînd să-i ofere o educaţie aleasă, s-o mărite cu un senior de la Curte şi să-i lase moştenire toată averea ei. Dar, pentru ca toate aceste haruri să se reverse asupra lor, ţinea neapărat ca poruncile sale să fie cu sfinţenie îndeplinite.

Toată familia rămase consternată după citirea acestei scrisori. Domingo şi Maria începură să plîngă. Încremenit de uimire, Paul părea gata să-şi iasă din sărite. Virginia se uita drept în ochii mamei sale, fără a îndrăzni să scoată o vorbă.

— Te-ar lăsa oare inima să ne părăseşti acum ? o întrebă Margareta pe doamna de la Tour.

— Nu, scumpă prietenă, nu, dragii mamei, răspunse doamna de la Tour, n-am să vă părăsesc niciodată. Am trăit o viaţă întreagă lîngă voi, şi tot lîngă voi vreau să-mi sfîrşesc zilele. N-am ştiut ce înseamnă fericirea decît datorită prieteniei voastre. Dacă sănătatea mea se întîmplă să fie acum zdruncinată, e numai din pricina necazurilor prin care am trecut odinioară. Neîndurarea rudelor mele şi pierderea scumpului meu soţ mi-au rănit inima. De-atunci însă

am avut parte de atîta mîngîiere şi de atîta fericire în mijlocul vostru, trăind în aceste sărmane colibe, cum niciodată n-aş fi putut nădăjdui să am în patria mea, cu toate bogăţiile familiei mele.

La auzul acestor cuvinte, lacrimi de bucurie începură a picura din ochii tuturor. Strîngînd-o în braţe pe doamna de la Tour, Paul îi spuse :

— Nici eu n-am să te părăsesc, să ştii, orice s-ar întîmpla, n-am să plec în Indii. Vom munci cu toţii pentru dumneata, măicuţă dragă ; cît vei fi cu noi niciodată n-o să duci lipsă de nimic.

Dar dintre toţi cei de faţă, singura care se arăta mai puţin bucuroasă, fiind în acelaşi timp şi cea mai înduioşată, era Virginia. În tot restul zilei păstră pe chip un zîmbet blajin şi toată lumea fu cît se poate de mulţumită văzînd că-şi redobîndise liniştea.

A doua zi, foarte devreme, tocmai isprăviseră rugăciunea de dimineaţă, pe care de obicei o făceau împreună înainte de a se aşeza la masă, cînd Domingo îi înştiinţă că un oaspete de soi, urmat de doi sclavi, se îndrepta călare spre locuinţa lor. Era domnul de La Bourdonnais. Noul-venit intră în casă, unde toată familia se pregătea să prînzească. Virginia tocmai pusese pe masă, după obiceiul pămîntului, cafea şi orez fiert în apă, la care adăugase gulii coapte şi banane proaspete. În chip de farfurii, foloseau jumătăţi de tidvă, iar drept faţă de masă, frunze de bananier. La început, guvernatorul se arătă întrucîtva mirat văzînd sărăcia ce domnea în casă. Pe urmă, adresîndu-se doamnei de la Tour, îi spuse că treburile obşteşti îl

împiedicau cîteodată să se gîndească la cele particulare ; dar că se putea bizui întru totul pe dînsul.

— Doamnă, aveţi la Paris, adăugă el, o mătuşă de neam mare şi foarte bogată, care vrea să vă lase averea ei şi abia aşteaptă să veniţi.

Doamna de la Tour îi răspunse guvernatorului că sănătatea ei şubredă nu-i îngăduia să pornească într-o călătorie atît de lungă.

— Trebuie totuşi, urmă domnul de La Bourdonnais, măcar pentru domnişoara, fiica dumneavoastră, care-i atît de tînără şi de drăguţă ; ar fi nedrept s-o lipsiţi de o moştenire atît de însemnată. Nu vă ascund că mătuşa dumneavoastră a cerut sprijinul autorităţilor ca s-o aducă lîngă dînsa. În privinţa asta, am fost înştiinţat pe cale oficială să fac uz de puterea mea, la nevoie ; dar cum nu obişnuiesc să mă folosesc de ea decît spre a-i ferici pe locuitorii coloniei, aştept din partea dumneavoastră să vă decideţi la acest sacrificiu de cîţiva ani, de care depinde soarta fiicei dumneavoastră şi bunăstarea domniei-voastre, ce va fi astfel statornicită pentru toată viaţa. De ce vin oare unii sau alţii în colonii ? Nu pentru ca să facă avere ? Şi atunci nu e mult mai plăcut să ştii c-o găseşti dinainte agonisită în patrie ?

Spunînd acestea, guvernatorul puse pe masă un sac plin cu piaştri, pe care-l purta unul dintre însoţitorii săi negri.

— Din partea mătuşii dumneavoastră, adăugă el, pentru ca domnişoara să poată face toate pregătirile trebuincioase în vederea călătoriei.

În încheiere, o dojeni cu blîndeţe pe doamna de la Tour pentru că nu se gîndise să-i ceară sprijinul atunci cînd avusese greutăţi, lăudînd-o în acelaşi timp pentru curajul ei plin de nobleţe. Luînd atunci cuvîntul, Paul îi spuse guvernatorului :

— Mama totuşi a căutat să vorbească cu dumneavoastră, dar n-a fost bine primită.

— Mai aveţi un copil, doamnă ? o întrebă domnul de La Bourdonnais pe doamna de la Tour.

— Nu, domnule, răspunse ea, e băiatul prietenei mele, dar şi el şi Virginia sînt copiii amîndurura, deopotrivă de dragi.

— Tinere, îi spuse guvernatorul lui Paul, cînd vei ajunge să cunoşti mai bine lumea, vei putea să-ţi dai seama de necazurile dregătorilor ; vei afla ce lesne pot fi înrîuriţi şi cu cîtă uşurinţă acordă viciului deprins a umbla cu uneltiri răsplata cuvenită destoiniciei ce înţelege să rămînă în umbră.

Poftit la masă de doamna de la Tour, domnul de La Bourdonnais luă loc lîngă dînsa. Se ospătă, după datina creolilor, cu orez fiert şi bău cafea. Se arăta încîntat de buna rînduială şi curăţenia ce domneau în colibă, şi de legăturile strînse ce uneau cele două fermecătoare familii, ba chiar şi de rîvna bătrînilor servitori.

— Aici, nu sînt decît mobile simple de lemn, în schimb ţi-e dat să întîlneşti numai chipuri senine şi inimi de aur, spuse el.

Fericit că guvernatorul era atît de popular, Paul îi mărturisi :

— Aş vrea să fiu prietenul dumneavoastră, pentru că văd că sînteţi un om cumsecade.

Domnul de La Bourdonnais primi cu plăcere această mărturie de cordialitate insulară. Îi strînse mîna şi-l îmbrăţişă pe Paul, încredinţîndu-l că se poate bizui pe prietenia lui.

După masă, ţinu să vorbească între patru ochi cu doamna de la Tour pentru a-i spune că în curînd avea prilejul să-şi trimită fiica în Franţa cu o corabie care tocmai se pregătea să ridice ancora ; că va avea grijă s-o dea în seama unei doamne, rudă cu dînsul, care urma să plece cu acelaşi vas ; că nu trebuia să renunţe cu nici un preţ la o avere atît de însemnată numai pentru a fi liniştită cîţiva ani.

— Mătuşa dumneavoastră, adăugă el, la plecare, nu mai are de trăit decît cel mult doi ani, asta o ştiu chiar de la prietenii săi. Gîndiţi-vă bine. Un asemenea noroc nu-ţi iese în cale în fiecare zi. Mai sfătuiţi-vă şi cu alţii. Orice om cu bun-simţ va fi de părerea mea.

La care doamna de la Tour îi răspunse că nu dorea nimic altceva pe lume decît fericirea fiicei sale şi de aceea o va lăsa numai pe ea să hotărască dacă vrea sau nu să plece în Franţa.

Doamna de la Tour nu era totuşi nemulţumită că se ivise prilejul s-o despartă pentru cîtva timp pe Virginia de Paul, pentru ca mai tîrziu să făurească fericirea amîndurura. O luă deci pe fiica sa deoparte şi-i spuse :

— Copila mea, servitorii noştri sînt bătrîni, Paul e încă prea crud, Margareta are şi ea destui ani în spate, iar pe mine, cum vezi, de pe acum au început să mă părăsească puterile ; dacă s-ar întîmpla să mor, ce ai să te faci aşa, săracă, în mijlocul acestor pustietăţi ? Ar însemna să rămîi singură, fără să ai pe nimeni lîngă tine care să-ţi poată da un ajutor, şi vei fi nevoită să munceşti din greu, ca un argat, ca să poţi trăi de azi pe mîine. Mi se sfîşie inima numai cînd mă gîndesc.

— Aşa a lăsat Dumnezeu, îi răspunse Virginia, ca tot omul să muncească. M-ai învăţat să muncesc şi să binecuvîntez numele Lui în fiecare zi. Pînă acum nu ne-a părăsit şi n-o să ne părăsească nici de aci încolo. În marea sa îndurare, veghează îndeosebi asupra celor năpăstuiţi. Aşa mi-ai spus doar, mamă, de-atîtea ori ! Nu mă simt în stare să mă despart de voi.

Înduioşată, doamna de la Tour stărui totuşi :

— Singura mea năzuinţă este să te văd fericită şi să te mărit cîndva cu Paul, care nu-ţi este frate. Gîndeşte-te însă că soarta lui se află acum în mîinile tale.

Orice tînără fată îndrăgostită este convinsă că nimeni nu-şi dă seama de asta. Îşi aşterne singură pe ochi vălul care ascunde taina inimii ei ; cînd însă o mînă prietenoasă îl ridică, neliniştile dragostei sale, ferecate cu atîta grijă, năvălesc ca prin-

tr-un zăgaz deschis şi duioasele destăinuiri pe care încrederea le-a scos la lumină iau locul tăcerii şi misterelor de care fata se înconjura mai înainte. Mişcată de aceste noi mărturii de bunătate din partea mamei sale, Virginia îi împărtăşi tot ce-i frămîntase sufletul, singurul ei martor fiind numai Dumnezeu ; pronia cerească, spuse ea, îi venise însă într-ajutor prin mijlocirea unei mame duioase, care privea cu ochi buni simţămintele ei şi ale cărei sfaturi aveau s-o călăuzească ; acum, deci, cînd se putea bizui pe sprijinul ei, totul o îndemna să rămînă lîngă dînsa, fără să se mai nelinişteascâ pentru ziua de azi şi fără să se mai teamă de viitor.

Văzînd că vorbele ei avuseseră cu totul altă urmare decît cea aşteptată, doamna de la Tour îi spuse :

— Copila mea, nu vreau cîtuşi de puţin să te silesc, te las să chibzuieşti pe îndelete ; dar caută totuşi să-i ascunzi lui Paul dragostea pe care i-o porţi. Cînd fata şi-a dăruit inima, iubitul ei nu mai are ce-i cere.

Către seară, cum stăteau aşa, numai ele două, intră în casă un om înalt, îmbrăcat într-o sutană albastră. Era preotul misionar de pe insulă, duhovnicul doamnei de la Tour şi al Virginiei, care venise din îndemnul guvernatorului.

— Fiicele mele, rosti el intrînd, Domnul fie lăudat ! În sfîrşit, acum sînteţi bogate. Veţi putea da ascultare inimii voastre bune, miluindu-i pe săraci. Ştiu ce v-a spus domnul de La Bourdonnais şi cunosc şi răspunsul pe care i l-aţi dat. Sănătatea

dumitale, măicuţă, te sileşte să rămîi aici ; dar pentru dumneata, tînără domnişoară, nu văd nici o piedică. Trebuie să ne supunem Celui-de-sus şi rudelor noastre mai vîrstnice chiar dacă sînt nedrepte cu noi. Este un sacrificiu, dar aşa vrea Dumnezeu. Aşa cum El s-a jertfit pentru noi, la rîndul nostru, fiecare dintre noi trebuie să se jertfească pentru binele familiei sale. Călătoria dumitale în Franţa e menită să aibă un sfîrşit fericit. De ce nu vrei să pleci, scumpă domnişoară ?

Virginia, cu ochii plecaţi, îi răspunse tremurînd toată :

— Dacă aşa vrea Dumnezeu, nu pot decît să mă supun. Facă-se voia Lui !

Misionarul plecă să-i dea de ştire guvernatorului că misiunea pe care i-o încredinţase fusese pe de-a-ntregul împlinită. Între timp, doamna de la Tour îmi trimisese vorbă prin Domingo să trec pe la dînsa, deoarece voia să se sfătuiască cu mine în legătură cu plecarea Virginiei. N-am fost de loc de părere s-o lase să plece. Convingerea mea este că dacă vrem s-avem parte de o fericire aşezată pe temeiuri sigure, trebuie să preferăm bucuriile pe care ţi le poate dărui natura foloaselor pe care ţi le poate aduce averea, şi că nu trebuie să căutăm aiurea ceea ce putem găsi la noi acasă. În orice împrejurare, fără nici o excepţie, m-am călăuzit după aceste principii. Dar ce tărie puteau să aibă sfaturile mele pline de cumpătare faţă de amăgitoarele ispite ale unei averi uriaşe, şi argumentele mele fireşti faţă de prejude-

căţile lumii şi de o autoritate ale cărei hotărîri erau sfinte pentru doamna de la Tour ? Dacă se gîndise totuşi să-mi ceară părerea, o făcuse numai din politeţe, căci nu mai stătu să chibzuiască nimic din clipa în care duhovnicul său îşi spusese cuvîntul. Chiar Margareta, care la început se împotrivise din răsputeri la plecarea Virginiei, cu toate înlesnirile pe care le-ar fi putut avea fiul ei de pe urma bogăţiei dobîndite de fată, nu mai găsea acum nimic de spus. Paul, neştiind nimic despre întorsătura pe care o luaseră lucrurile, mirat de faptul că doamna de la Tour avea mereu ceva de tăinuit cu fiica ei, se întuneca la faţă, cuprins de tristeţe. „Pesemne că se pune ceva la cale împotriva mea, îşi spuse el, de vreme ce toţi caută să se ascundă de mine."

Cum între timp se răspîndise în insulă zvonul că norocul poposise pe aceste coclauri stîncoase, fel şi fel de neguţători porniră a lua în piept urcuşul. Din mîinile lor se revărsară în mijlocul colibelor cele mai scumpe ţesături de India, croaze de Gudeluri, gevrele de Paliacat şi de Mazulipatan, sangulii de Daca, într-o singură culoare, în dungi, brodate, străvezii ca lumina zilei, pînzeturi de Surat de o albeaţă atît de îmbietoare, cituri de toate culorile şi din cele mai rare, dintre care unele cu ramuri verzi pe un fond nisipiu. Neguţătorii desfăşurară sub privirile lor cele mai somptuoase mătăsuri de China, lampasuri brodate cu găurele, damascuri de un alb satinat, unele verzi ca o pajişte, altele de un roşu atît de aprins că-ţi luau ochii ; taftale roz, satinuri îmbelşugate, mătăsuri de Pekin, moi ca nişte pînzeturi, nanchinuri albe şi galbene, şi chiar şorţuri din Madagascar.

Doamna de la Tour ţinea ca fiica ei să-şi cumpere tot ce i-ar fi poftit inima, luînd seama numai la preţuri şi la calitatea mărfurilor, ca nu cumva neguţătorii s-o tragă pe sfoară. Virginia alese tot ce crezu c-ar putea să facă plăcere mamei sale, Margaretei şi lui Paul.

— Asta, spunea ea, e bună pentru mobile, iar asta le-ar prinde bine Mariei şi lui Domingo.

Pînă la urmă, sacul cu piaştri se deşertase şi ea încă nu se gîndise la nevoile sale. Din darurile făcute celor din jur trebui deci să primească înapoi partea ei.

Copleşit de durere la vederea acestor răsfăţuri ale soartei care-i aminteau de plecarea Virginiei, Paul trecu pe la mine cîteva zile mai tîrziu.

— Surioara mea pleacă, îmi spuse el abătut, a şi început să se pregătească de drum. Veniţi, vă rog, pe la noi. Folosind trecerea de care vă bucuraţi în ochii mamelor noastre, poate că veţi reuşi s-o opriţi în mijlocul nostru.

Mă lasai înduplecat de stăruinţele băiatului, deşi în sinea mea eram pe deplin încredinţat că întîmpinările mele nu vor trage cîtuşi de puţin în cumpănă.

Dacă Virginia mi se păruse încîntătoare îmbrăcată în pînză albastră de Bengal şi legată la cap cu un batic roşu, mi se păru cu atît mai frumoasă cînd o văzui gătită aidoma cuconetului de la noi. Purta o rochie de muselină albă, dublată cu tafta trandafirie.

Subţirimea trupului ei zvelt şi înalt, strîns într-un corset, ieşea pe deplin în vileag, iar părul bălai, împletit în două cosiţe, era cea mai minunată podoabă pentru chipu-i feciorelnic. Ochii ei albaştri, atît de frumoşi, erau plini de melancolie, iar inima învolburată de patima pe care se străduia să şi-o înfrîneze îi îmbujora obrazul şi-i strecura o înfiorare în glas. Prin contrast cu îmbrăcămintea elegantă, pe care s-ar fi zis c-o poartă împotriva voinţei sale, expresia ei melancolică părea şi mai înduioşătoare. Oricine ar fi privit-o sau ar fi ascultat-o nu putea să nu fie mişcat. Paul se întristă şi mai mult. Mîhnită de impasul în care vedea că se află fiul ei, Margareta îl luă deoparte şi-i spuse :

— Ce rost are, dragul mamei, să te legeni cu speranţe deşarte, care nu fac decît să sporească amărăciunea necazurilor noastre ? E timpul să-ţi dezvălui taina pe care o ascunde viaţa ta şi a mea. Domnişoara de la Tour are, din partea mamei sale, o rubedenie bogată şi de neam mare, în vreme ce tu nu eşti decît feciorul unei ţărănci sărace şi, pe deasupra, şi copil din flori.

Paul, care nu mai auzise pînă atunci cuvîntul „copil din flori" rămase cît se poate de nedumerit şi o întrebă pe mama lui ce înseamnă.

— Tu n-ai avut un tată legiuit, îi răspunse ea. Cînd eram fată, iubirea m-a făcut să cad în păcat şi rodul slăbiciunii mele ai fost tu. Greşeala mea te-a înstrăinat de familia tatălui tău, iar remuşcările, de

familia mamei tale. În afară de mine, sărmane, nu mai ai nici o altă legătură de sînge pe lumea asta !

Şi izbucni în plîns. Strîngînd-o în braţe, Paul îi spuse :

— O, mamă ! pentru că în afară de tine nu mai am nici o altă fiinţă apropiată pe lume, am să te iubesc şi mai mult. Dar ce cumplită e taina pe care mi-ai dezvăluit-o ! Abia acum îmi dau seama pentru ce, de două luni încoace, domnişoara de la Tour se fereşte de mine şi de ce s-a hotărît să plece. A ! fără-ndoială, mă dispreţuieşte !

Cum tocmai sosise ceasul mesei, se aşezară să cineze, dar fiecare dintre meseni, frămîntat de alte simţăminte, se mulţumea să tacă şi abia ciugulea din mîncare. Virginia ieşi cea dintîi din colibă şi se duse să şadă în locul unde ne aflăm noi acum. Puţin după aceea se ridică şi Paul de la masă şi veni lîngă dînsa. O bucată de vreme rămaseră amîndoi cufundaţi într-o adîncă tăcere. Era una din acele nopţi pline de vrajă, aşa cum sînt de obicei nopţile la tropice, a căror frumuseţe nici cel mai iscusit penel n-ar putea s-o zugrăvească. Luna mijea în înaltul cerului, acoperită de o perdea de nori, pe care razele sale o destrămau încetul cu încetul. Lumina se cernea pe nesimţite asupra munţilor de pe insulă şi asupra piscurilor ce luceau în ape verzi-argintii. Vînturile îşi opriseră suflarea. În inima pădurilor, în adîncul văilor, pe creştetele stîncilor se auzea dulcele gungurit al păsărilor care se giugiuleau în cuiburile lor ; toate vietăţile, chiar şi gîzele ce foşneau prin iarbă, se

bucurau de seninul nopţii şi de liniştea ce domnea în văzduh. Stelele scînteiau pe cer, oglindindu-se în sînul mării care le răsfrîngea luminiţele licăritoare. Cu gîndul aiurea, Virginia îşi lăsa privirea să se plimbe peste vastele şi întunecatele întinsuri, pe care numai văpaia focurilor aprinse de pescari le despărţea de uscat. La intrarea în port zări o lumină îngemănată cu o umbră: erau fanalul şi corpul vasului pe care urma să se îmbarce pentru Europa şi care, gata de plecare, aştepta numai un vînt prielnic ca să ridice ancora. Priveliştea aceasta avu darul s-o turbure şi îşi întoarse capul pentru ca Paul să n-o vadă plîngînd.

Doamna de la Tour, Margareta şi cu mine stăteam ceva mai încolo, la o depărtare de cîţiva paşi, sub bananieri, şi, în tăcerea nopţii, am auzit desluşit vorbele lor, pe care nici pînă azi nu le-am uitat.

— Domnişoară, a rostit Paul, pare-se c-o să pleci peste trei zile. Nu ţi-e teamă oare să înfrunţi primejdiile ce te pîndesc pe mare... pe marea de care eşti atît de înfricoşată?

— Trebuie, răspunse Virginia, să-mi ascult părinţii; e datoria mea şi trebuie să mi-o împlinesc.

— Ne părăseşti, spuse din nou Paul, pentru o rudă îndepărtată, pe care nici măcar n-ai văzut-o la faţă pînă acum!

— Vai, suspină Virginia, aş fi vrut să rămîn aici toată viaţa; dar mama nu m-a lăsat. Duhovnicul meu mi-a spus că voinţa lui Dumnezeu este să plec; că viaţa e o încercare... Într-adevăr, grea încercare!

— Cum, se miră Paul, au fost atîtea motive care te-au îndemnat să pleci şi nici unul ca să rămîi!? A, nu! cred că mai sînt şi altele pe care nu vrei să mi le mărturiseşti. Bogăţia este atît de ispititoare. Vei găsi curînd, într-o lume nouă, pe cineva căruia să-i spui „frăţioare“, aşa cum mie n-o să-mi mai spui niciodată. Şi vei căuta să-ţi alegi un frate vrednic de dumneata prin obîrşia şi averea pe care eu nu ţi le pot pune la picioare. Dar unde vrei să te duci ca să poţi avea parte de mai multă fericire? Pe ce ţărmuri vei coborî ca să-ţi fie mai dragi decît pămîntul pe care te-ai născut? Unde ai să găseşti oameni în mijlocul cărora să te simţi atît de bine ca în sînul celor ce te iubesc? Cum ai să trăieşti fără mîngîierile mamei tale, de care nu te poţi lipsi? Şi apoi, gîndeşte-te, ce-o să se facă ea, acum, în pragul bătrîneţii, cînd n-o să te mai vadă în preajma ei, la masă, în casă, şi n-o să se mai poată sprijini de braţul tău cînd va ieşi să se plimbe? Ce o să se facă mama mea, care te iubeşte tot atît de mult ca şi dînsa? Ce-am să le spun eu, şi uneia şi celeilalte, cînd am să le văd plîngînd că eşti atît de departe? Poţi fi atît de crudă? Nu-ţi mai vorbesc de mine: te-ai gîndit, oare, ce-o să mă fac de aci încolo, cînd n-am să te mai văd dimineaţa în mijlocul nostru, şi cînd noaptea va coborî fără să ne găsească strînşi laolaltă ca de obicei, ce-o să mă fac atunci cînd voi privi aceşti doi cocotieri sădiţi la naşterea noastră, care au fost atîta vreme martorii prieteniei ce ne-a legat? Dar fiindcă inima ta rîvneşte o altă soartă, fiindcă tînjeşti după alte meleaguri decît acelea pe

care te-ai născut, după alte bunuri decît acelea dobîndite prin truda mea, lasă-mă să viu cu tine pe corabia cu care pleci. Te voi linişti, atunci cînd vor bîntui furtunile, care şi aici pe uscat te înspăimîntă. Îţi voi odihni capul pe pieptul meu şi-ţi voi încălzi inima lîngă inima mea, iar, în Franţa, unde vrei să te duci, ademenită de bogăţie şi de măriri, te voi sluji ca un rob. Fericit numai văzîndu-te pe tine fericită, în palatele acelea unde te voi vedea slăvită de toţi, şi unde toată lumea va căuta să-ţi împlinească dorinţele, voi fi încă destul de bogat şi de nobil ca să-ţi jertfesc tot ce am mai de preţ, murind la picioarele tale.

Un hohot de plîns îi curmă glasul şi în clipa aceea o auzirăm pe Virginia spunîndu-i aceste cuvinte întretăiate de suspine :

— Pentru tine plec... pentru tine, pe care te-am văzut zi de zi muncind îndoit de spate ca să hrăneşti două familii nevolnice. Şi dacă m-am învoit să nu scap prilejul de a deveni bogată, a fost numai ca să-ţi întorc înmiit binele pe care ni l-ai făcut. Există oare o avuţie în măsură să răsplătească prietenia ta ? Ce-mi vorbeşti de obîrşia ta ? Ah ! dacă mi-ar fi dat acum să-mi aleg singură fratele, crezi că mi-aş dori altul decît tine ? O, Paul, Paul, tu-mi eşti mai drag ca un frate ! De-ai şti ce greu mi-a venit să te îndepărtez de mine ! Voiam să mă fi ajutat chiar tu să mă rup de mine însămi, pînă cînd cerul se va fi înduplecat să binecuvînteze legătura noastră. Acum rămîn, plec, trăiesc, mor, fac tot ce vrei tu. Fiinţă slabă ce sînt ! Am putut rămîne împietrită la mîngîierile tale şi nu mă simt în stare să înfrunt durerea ta !

La aceste vorbe, Paul o cuprinse în braţe şi, ţinînd-o strîns înlănţuită, strigă cu o voce sălbatecă :

— Plec cu ea ; nimic nu ne poate despărţi.

Alergarăm cu toţii la el.

— Dragul mamii, dacă ne părăseşti, ce-o să se întîmple cu noi ? întrebă doamna de la Tour.

— Dragul mamii, dragul mamii... o îngînă el tremurînd. Dumneata, mama mea ! Dumneata care vrei să desparţi pe frate de soră ! Amîndoi ţi-am supt laptele ; amîndoi am crescut pe genunchii dumitale şi am învăţat de la dumneata să ne iubim ; amîndoi ne-am spus-o de mii de ori. Şi-acum o alungi de lîngă mine ! O trimiţi în Europa, în ţara aceea barbară, care nu s-a îndurat să-ţi dea un adăpost, la nişte rude vrăjmaşe, care şi pe dumneata te-au năpăstuit. Ai să-mi spui : N-ai nici un drept asupra ei de vreme ce nu e sora ta. Dar ea este totul pentru mine, averea mea, familia mea, rangul meu, tot ce am mai scump pe lume. Alte bunuri nu ştiu să am. Amîndoi am împărţit acelaşi acoperiş, acelaşi leagăn, şi vom împărţi acelaşi mormînt. Dacă pleacă, trebuie s-o urmez. O să mă împiedice guvernatorul ? Mă poate el opri să mă arunc în mare ? Mă voi ţine pe urmele ei înotînd. Marea nu poate să fie mai haină cu mine decît pămîntul. Dacă nu mi-a fost dat să trăiesc aici, lîngă ea, cel puţin voi muri sub ochii ei, departe de voi. Mamă vitregă ! Suflet împietrit ! Fie ca oceanul pe

care-o trimiţi să-l înfrunte să ţi-o răpească de-a pururi ! Fie ca valurile să-ţi aducă înapoi trupul meu neînsufleţit şi, rostogolindu-l împreună cu al ei printre pietrele de pe ţărm, să-ţi pricinuiască prin pierderea celor doi copii ai tăi o veşnic nemîngîiată durere !

Auzind cuvintele lui, îl cuprinsei în braţe, căci disperarea îl scosese din minţi. Ochii îi scînteiau, broboane mari de sudoare i se prelingeau pe obrazul dogorîtor, genunchii îi tremurau şi simţeam în pieptu-i învăpăiat inima bătîndu-i să se spargă.

— O, dragul meu ! spuse Virginia speriată. Îţi făgăduiesc în numele bucuriilor pe care le-am împărtăşit în copilărie, în numele suferinţelor tale şi alor mele şi în numele a tot ceea ce trebuie să lege pe veci două fiinţe oropsite, că, dacă va fi să rămîn, să nu trăiesc decît pentru tine ; iar dacă va fi să plec, să mă întorc într-o bună zi pentru a fi a ta. Voi toţi care m-aţi crescut de mică, voi, în mîinile cărora se află soarta mea şi care acum mă vedeţi cu lacrimile pe obraz, îmi sînteţi martori. Jur pe cerul care îmi aude cuvintele, pe marea ale cărei întinsuri va trebui să le străbat, pe aerul ce-l sorb în piept şi pe care niciodată nu l-am prihănit cu minciuni.

Întocmai cum sub razele soarelui o stană de gheaţă începe a se topi prăvălindu-se de pe culmile Apeninilor, aşa se istovi dintr-o dată mînia năprasnică a tînărului nostru, în clipa cînd auzi glasul iubitei sale. Fruntea-i semeaţă rămase plecată, în timp ce lacrimile îi curgeau şiroaie pe obraji. Amestecîndu-şi lacrimile cu ale sale, Margareta îl ţinea îmbrăţişat,

fără să poată scoate un cuvînt. Doamna de la Tour, care nu mai ştia pe ce lume se află, îmi spuse :

— Nu mai pot ; mi se sfîşie inima. Călătoria asta blestemată nu trebuie să se facă. Vecine, fii bun şi încearcă să-l iei la dumneata pe băiat. De opt zile încoace nimeni n-a mai închis ochii, aici, în casă.

— Prietene, i-am spus atunci lui Paul, sora dumitale rămîne cu noi. Mîine vom căuta să vorbim cu guvernatorul ; lasă familia dumitale să se odihnească în pace şi vino să dormi noaptea asta la mine. E tîrziu, sîntem în toiul nopţii. Crucea Sudului se înalţă dreaptă în zare.

Băiatul se lăsă condus fără să spună nimic şi, după o noapte foarte zbuciumată, se sculă în zorii zilei şi se întoarse acasă.

Dar ce rost are să lungesc atîta povestea acestor întîmplări ? În viaţa oamenilor nu există, îndeobşte, decît o parte pe care îţi face plăcere s-o cunoşti. Aidoma globului pămîntesc care se roteşte cu noi, ciclul vieţii noastre se încheie grabnic într-o singură zi, iar dacă o parte din ziua aceasta se bucură de lumină, cealaltă este hărăzită să rămînă în întuneric.

— Moşule, i-am spus, te rog din suflet spune-mi pînă la capăt povestea pe care ai început-o atît de duios. Icoanele fericirii sînt făcute să ne încînte, dar cele ale nefericirii sînt la rîndul lor pline de învăţăminte. Ce s-a întîmplat, rogu-te, cu bietul Paul ?

Primul om pe care l-a văzut Paul, înapoindu-se acasă, a fost negresa Maria care, urcată pe o stîncă, privea în largul mării.

— Unde-i Virginia? strigă el de departe, de cum o zări.

Maria își întoarse fața către tînărul ei stăpîn și începu să plîngă. Paul, năucit, se înturnă din drum și o rupse la fugă spre port. Acolo află că Virginia se îmbarcase în faptul zilei, că vasul ridicase pînzele numaidecît și că în momentul acela era atît de departe încît nici nu se mai zărea. Își îndreptă atunci pașii spre așezarea lor, pe care o străbătu fără să spună un cuvînt nimănui.

Cu toate că brîul acesta de stînci pare, mai ales acolo, în spatele nostru, aproape drept ca un zid, tăpșanele verzi ce se înșiră de-a lungul coastelor sînt tot atîtea prispe cu ajutorul cărora poți să ajungi pe niște drumeaguri pieptișe pînă la temelia acelei piramide stîncoase, aplecată într-o rînă și pe care nici un picior omenesc n-a putut urca vreodată, numită Policarul. La poalele acestui pisc, se află o terasă umbrită de copaci mari, însă atît de înaltă și de prăpăstioasă, că pare o falnică pădure suspendată în aer și înconjurată de genuni înfricoșătoare. Norii ce se adună necontenit în jurul Policarului îndestulează cîteva șipote care se prăvălesc de la o asemenea înălțime în adîncul văii, pe versantul celălalt al muntelui, încît de acolo, de sus, nici nu se mai aude măcar vuietul cascadei. Din locul acela poți cuprinde cu ochiul o bună parte din insulă, cu munții ei încununați de piscuri, printre care Piterboth și Cele Trei-Gurguie, și cu văile-i împădurite; apoi întinsul mării și insula Bourbon, care se află la vreo patruzeci de leghe spre apus. Din vîrful acestei înălțimi, Paul apucă să zărească nava care i-o răpise pe Virginia. Era la mai bine de zece leghe în larg, ca un punct negru în mijlocul oceanului. O bună parte din zi și-o petrecu astfel cu ochii ațintiți în zare; dispăruse de mult și lui tot i se părea c-o mai vede încă, iar cînd se topi în pîclele depărtărilor, se așeză jos în mijlocul acelei sălbăticiuni, în bătaia vînturilor ce clatină neîncetat creștetele palmierilor și ale tatamacilor. Freamătul lor înăbușit și unduios aduce cu un vuiet îndepărtat de orgă și învăluie sufletul într-o profundă melancolie. Acolo îl găsii pe Paul, cu capul sprijinit de stîncă și ochii pironiți în pămînt. De cînd răsărise soarele plecasem în căutarea lui; cu mare greutate îl induplecai să coboare și să dea ochi cu ai săi. L-am adus totuși acasă și de îndată ce o văzu pe doamna de la Tour se grăbi să-i reproșeze cu amărăciune că-l înșelase. Doamna de la Tour ne povesti cum pe la orele trei dimineața, cînd se stîrnise vîntul și corabia se pregătea de plecare, guvernatorul, însoțit de o parte din statul său major și de preotul misionar, venise cu un palanchin s-o ia pe Virginia și cum, fără să țină seamă de stăruințele și lacrimile ei și ale Margaretei, o porniseră cu de-a sila de acasă pe fată, mai mult moartă decît vie, strigînd cu toții că e spre binele lor.

— Cel puţin, spuse Paul, dacă mi-aş fi luat rămas bun de la ea, acum aş fi cu sufletul împăcat. I-aş fi spus : „Virginia, dacă în timpul cît am fost împreună mi-a scăpat cumva vreun cuvînt care te-a supărat, înainte de a mă părăsi pentru totdeauna, spune-mi că mă ierţi". I-aş mai fi spus apoi : „Pentru că nu mi-e dat să te mai văd niciodată, adio, Virginia mea dragă ! adio ! Nu-ţi doresc decît să trăieşti mulţumită şi fericită departe de mine !" Şi văzînd că doamna de la Tour şi mama sa plîngeau : Căutaţi, le spuse el, pe altcineva să vă zvînte lacrimile ! şi se depărtă de ele gemînd.

O bucată de vreme rătăci de colo pînă colo în jurul casei. Se ducea prin toate locurile care ştia că-i fuseseră dragi Virginiei. Spunea caprelor şi iezilor care se ţineau după el behăind :

— Ce vreţi ? Niciodată n-o veţi mai zări venind aici împreună cu mine să vă dea de mîncare din palmă.

Se îndreptă spre RĂGAZUL VIRGINIEI şi, văzînd păsările ce se roteau în jurul lui, se tîngui :

— Sărmane păsărele ! De aci încolo nu veţi mai ieşi în întîmpinarea celei care vă hrănea cu-atîta drag.

Dînd apoi cu ochii de Fidel, care mergea înaintea lui adulmecînd pe jos, ca şi cum ar fi căutat pe cineva, suspină şi-i spuse :

— O ! n-ai s-o mai găseşti niciodată.

În cele din urmă, se aşeză pe o stîncă, în locul în care stătuse de vorbă cu ea în ajun, şi privind în largul mării, unde văzuse pierind corabia ce i-o răpise pe Virginia, începu să plîngă amarnic.

Între timp, noi îl urmam pas cu pas, temîndu-ne ca nu cumva furtuna ce-i bîntuia cugetul să-l împingă la cine ştie ce faptă nesăbuită. Mamă-sa şi doamna de la Tour îl rugau cu cele mai duioase cuvinte să nu le sfîşie şi mai mult inima, lăsîndu-se pradă deznădejdii. În sfîrşit, doamna de la Tour izbuti să-l liniştească, îmbunîndu-l cu tot felul de alintări menite să-i trezească speranţele. Îl numea odorul ei scump, fiul ei, ginerele ei, căruia i-o hărăzise pe fiica sa. Stărui să intre în casă şi să ia ceva în gură. Paul se aşeză cu noi la masă, păstrînd gol lîngă el locul pe care şedea de obicei tovarăşa copilăriei lui ; îi vorbea ca şi cum ar fi fost acolo, îmbiind-o cu mîncărurile care ştia că-i plac ei mai mult ; dar îndată ce îşi dădea seama că se-nşală, începea să plîngă. În zilele următoare, adună toate lucrurile de care se folosise Virginia, ultimele buchete de flori cu care se împodobise, o ceaşcă făcută dintr-o nucă-de-cocos, din care obişnuia să bea, şi, ca şi cum aceste amintiri lăsate în urmă de prietena lui ar fi fost cele mai preţioase odoare din lume, le săruta şi le strîngea la piept. Nici ambra nu împrăştie o mireasmă atît de suavă ca lucrurile atinse de fiinţa iubită. În cele din urmă, văzînd că regretele lui măreau mîhnirea mamei sale şi a doamnei de la Tour, şi că nevoile familiei îi cereau să muncească fără de preget, se apucă, împreună cu Domingo, să dreagă stricăciunile pe care le suferise grădina.

Curînd, tînărul acesta, indiferent ca un creol față de tot ce se petrece în lume, mă rugă să-l învăț să scrie și să citească pentru ca să poată purta un schimb de scrisori cu Virginia. Mai apoi, ținu să învețe geografia, ca să-și poată face o idee despre țara în care avea să debarce Virginia, și istoria, ca să cunoască obiceiurile oamenilor în mijlocul cărora îi era hărăzit să trăiască. Tot așa cum mai înainte, mînat de simțămintele lui de iubire, ajunsese să se desăvîrșească în munca cîmpului și să preschimbe într-o grădină încîntătoare un pămînt plin de hîrtoape. Fără îndoială, majoritatea științelor și artelor de care se bucură omenirea se datorează plăcerilor spre care năzuiește această pasiune arzătoare și învolburată, după cum din lipsa acestor plăceri s-a zămislit filozofia, care ne învață să ne mîngîiem de orice neajuns. Astfel, natura, făcînd din dragoste legătura cea mai temeinică a tuturor ființelor, a sorocit-o să fie cel dintîi scop al societății umane și imboldul din care s-au născut atît cunoștințele cît și plăcerile noastre.

Paul nu prea avea cine știe ce tragere de inimă pentru geografie, care, în loc să descrie natura fiecărei țări, se mulțumește să arate doar împărțirea ei politică. Istoria, și mai ales istoria modernă, nu reuși nici ea să-i trezească interesul. Nu descoperea în paginile ei decît o seamă de nenorociri ce se abăteau cînd și cînd asupra omenirii și ale căror cauze nu le putea desluși ; războaie fără motiv și fără scop ; uneltiri ascunse ; popoare lipsite de caracter și cîrmuitori lipsiți de omenie. Cu mult mai mult drag

citea romanele care, cercetînd mai stăruitor sentimentele și năzuințele omenești, îi înfățișau unele împrejurări asemănătoare cu cele din viața lui. Așa, bunăoară, nici o carte nu-i făcu atîta plăcere ca *Télémaque* [1], datorită imaginilor vieții la țară și felului în care erau zugrăvite pasiunile firești ale sufletului omenesc. Episoadele care-i plăceau în mod deosebit le citea cu glas tare mamei sale și doamnei de la Tour ; și atunci, năpădit de amintiri răscolitoare, glasul i se frîngea și lacrimile-i curgeau pe obraz. I se părea că descoperă în Virginia demnitatea și înțelepciunea Antiopei, îngemănate cu suferințele și dragostea nimfei Eucharis. Pe de altă parte, lectura romanelor la modă, împănate cu moravuri și cugetări deșucheate, avu darul să-l nelinișească ; iar cînd află că aceste romane înfățișau imaginea adevărată a lumii europene se temu, și nu fără unele temeiuri, ca nu cumva Virginia să se lase înrîurită de această lume și să-l dea în cele din urmă uitării.

Trecuse, într-adevăr, mai mult de un an și jumătate fără ca doamna de la Tour să aibă vreo știre de la mătușa sau de la fiica ei : aflase numai, pe cale lăturalnică, că Virginia ajunsese cu bine în Franța. În cele din urmă primi, aduse de o corabie în drum spre India, un pachet și o scrisoare scrisă chiar de Virginia. Cu toată cumpătarea pe care o punea în

[1] *Aventurile lui Télémaque* (1699), roman epic cu accente de critică indirectă privind politica lui Ludovic al XIV-lea, scris de Fénelon (François de Salignac de La Mothe) (1651—1715).

cuvinte blînda şi îngăduitoarea ei fiică, doamna de la Tour îşi dădu seama că era tare nefericită. Scrisoarea oglindea atît de bine situaţia în care se afla, şi firea ei, încît mi s-a întipărit în minte aproape cuvînt cu cuvînt.

„Preascumpă şi multiubită mamă,

Ţi-am scris, chiar eu cu mîna mea, cîteva scrisori, dar cum n-am primit nici un răspuns, am toate motivele să cred că n-au ajuns la dumneata. Nădăjduiesc însă că scrisoarea de faţă va avea o soartă mai bună, datorită măsurilor pe care le-am luat ca să ai veşti de la mine şi ca să le primesc, la rîndul meu, pe ale dumitale.

Am vărsat multe lacrimi de cînd ne-am despărţit, eu, care nu ţin minte să fi plîns vreodată decît pentru necazurile altora! Mătuşa mea a rămas foarte mirată cînd, întrebîndu-mă, la sosire, la ce mă pricep, i-am spus că nu ştiu nici să citesc, nici să scriu. M-a întrebat ce-am învăţat, atunci, de cînd sînt pe lume; iar cînd i-am răspuns că învăţasem să port grija unei gospodării şi să nu ies din cuvîntul dumitale, mi-a spus că educaţia pe care am primit-o e potrivită pentru o slujnică. Chiar de-a doua zi m-a dat la pension, la o mînăstire mare din preajma Parisului, unde am tot felul de profesori care mă învaţă, printre altele, istoria, geografia, gramatica, matematica şi călăria; dar am atît de puţine înclinaţii pentru aceste ştiinţe, încît nu cred c-am să mă aleg cu mare lucru de pe urma învăţăturilor acestor domni. Îmi dau seama că sînt o biată făptură cam sărăcuţă cu duhul, aşa cum lasă ei să se înţeleagă. Totuşi, rîvna cu care mătuşa se ocupă de mine nu pare să se fi istovit. Cu fiece schimbare de anotimp îmi dăruieşte rochii

noi. A tocmit două cameriste care să mă slujească şi care umblă atît de gătite, încît ai zice că sînt cine ştie ce cucoane mari. A ţinut apoi să iau titlul de contesă, în schimb m-a silit să părăsesc numele de la Tour, care mi-era tot atît de drag ca şi dumitale, cunoscînd, din cîte mi-ai povestit, toate necazurile pe care le-a avut de întîmpinat tata ca să se însoare cu dumneata. A înlocuit numele pe care l-ai dobîndit prin căsătorie cu acela al familiei dumitale, care de asemenea mi-e drag, fiind numele dumitale de fată. Văzînd huzurul în care mă lăfăiesc, am rugat-o să-ţi trimită cît de cît un ajutor. Cum să-ţi împărtăşesc răspunsul ei? Dumneata însă m-ai povăţuit să-ţi spun întotdeauna cinstit adevărul. Mi-a răspuns, aşadar, că dacă ţi-ar trimite cîte ceva, din cînd în cînd, nu ţi-ar fi de nici un folos, iar dacă ţi-ar trimite mai mult, obişnuită fiind să trăieşti modest, te-ai simţi stingherită. Am încercat la început să-ţi dau veşti despre mine, rugînd pe alţii să-ţi scrie, deoarece eu nu cunoşteam încă slovele. Dar neavînd, la sosirea mea aici, nici o fiinţă pe care să mă pot bizui, m-am străduit zi şi noapte să-nvăţ să citesc şi să scriu: Dumnezeu m-a ajutat s-o scot la capăt în scurtă vreme. Am încredinţat primele mele scrisori cucoanelor din preajma mea; am toate motivele să cred însă c-au încăput în mîinile mătuşii. De astă dată, am cerut ajutorul unei prietene de la pension, aşa că te rog să-mi trimiţi răspunsul pe adresa alăturată, adică pe numele ei. Mătuşa mi-a interzis cu desăvîrşire orice corespondenţă cu lumea dinafară, sub cuvînt că lucrul acesta ar putea încurca planurile-i mărețe în legătură cu mine. Este singura persoană cu care mă pot vedea la vorbitor, în afară de un domn bătrîn, prieten de-al dumneaei, care, spune dînsa, are o înclinaţie pentru mine.

Drept să-ţi spun, însă, eu n-am nici una pentru el, dacă totuşi aş putea avea vreo înclinaţie pentru cineva.

Trăiesc în mijlocul celei mai strălucite bogăţii şi cu toate astea n-am nici un ban de cheltuială. Se zice că, dacă aş avea bani pe mînă, asta mi-ar strica. Nici chiar rochiile pe care le port nu sînt ale mele; cameristele se ceartă pentru ele încă înainte de a le fi lepădat.

În sînul belşugului, sînt mult mai săracă decît eram acasă, la noi, căci n-am nimic de dat. Cînd am văzut că iscusitele îndeletniciri pe care le învăţam nu-mi dădeau înlesnirea să fac nici cel mai mic bine, m-am folosit de igliţa pe care, din fericire, m-ai învăţat s-o mînuiesc. Vă trimit deci cîteva perechi de ciorapi, făcuţi de mine, aşa cum m-am priceput, pentru dumneata şi pentru măicuţa Margareta, o bonetă pentru Domingo şi unul dintre baticurile mele roşii pentru Maria. Am mai pus în pachet nişte seminţe şi sîmburi de fructe, din cele care ni s-au servit la masă, împreună cu diferite seminţe de copaci, culese din parcul mînăstirii în ceasurile mele de răgaz. O să găseşti înăuntru şi nişte seminţe de flori — violete, margarete, piciorul-cocoşului, maci, albăstrele, sipică — pe care le-am cules de pe cîmp. În livezile din împrejurimi sînt o mulţime de flori mai frumoase decît pe la noi, dar nimeni nu se uită la ele. Sînt sigură că şi dumneata şi măicuţa Margareta veţi fi mai mulţumite de săculeţul acesta cu grăunţe, decît de sacul cu piaştri, din pricina căruia a trebuit să ne despărţim, iar eu am vărsat atîtea lacrimi. Nu vă puteţi închipui cît aş fi de fericită să ştiu că, într-o bună zi, veţi avea parte să vedeţi crescînd nişte meri alături de bananierii noştri şi nişte fagi amestecîndu-şi frunzişul cu acela al cocotierilor. Ai să te crezi atunci în Normandia, care ştiu cît ţi-e de dragă.

Mi-ai cerut să-ţi împărtăşesc bucuriile şi necazurile mele. Departe de voi, nu ma mai pot bucura de nimic; cît despre necazuri, caut să le îndulcesc gîndindu-mă că mă aflu într-un loc unde m-ai trimis pentru a împlini voinţa lui Dumnezeu. Dar cea mai mare suferinţă pentru mine este că nimeni nu-mi vorbeşte aici despre voi. Şi nici eu n-am cui să-mi deschid inima. Cameristele mele, sau, mai bine zis cameristele mătuşii — pentru că sînt mai mult ale ei decît ale mele — de cîte ori încerc să aduc vorba despre tot ce mi-e mai drag pe lume, îmi spun: «Domnişoară, amintiţi-vă că sînteţi franceză şi că nu trebuie să vă mai gîndiţi la ţara aceea sălbatică!» O! mai uşor mi-ar fi să uit că trăiesc decît să şterg din minte locul unde m-am născut şi-n care trăiţi voi! Mai curînd aş zice că ţara asta este o ţară sălbatică pentru mine, căci trăiesc singură, fără să am un suflet de om lîngă mine căruia să-i împărtăşesc dragostea pe care ţi-o va purta pînă la mormînt,

Preascumpă şi multiubită mamă,
A ta duioasă şi ascultătoare fiică

Virginia de la Tour"

„Ai grijă, te rog, de Maria şi de Domingo, care m-au alintat în copilărie, mîngîie-l în locul meu pe Fidel, care m-a găsit atunci cînd mă rătăcisem în pădure."

Paul fu nespus de mirat văzînd că Virginia nu amintea nimic de el, deşi pomenise de toată lumea din casă, fără să uite nici cîinele; băiatul nu ştia însă că, oricît de lungă ar fi scrisoarea unei femei,

gîndul ei cel mai scump nu este dat în vileag decît la sfîrşit.

Într-un post-scriptum, Virginia îi recomanda stăruitor lui Paul două feluri de seminţe ; cele de violete şi cele de sipică. Urmau cîteva lămuriri asupra însuşirilor acestor plante precum şi asupra locurilor celor mai prielnice în care ar putea fi semănate.

„*Violeta*, îi spunea ea, *face o floare mov închis, căreia-i place să stea pitită la umbra tufişurilor, dar mireasma ei încîntătoare o dă numaidecît de gol.*"

Îl ruga s-o semene pe marginea fîntînii, la picioarele cocotierului ei.

„*Sipica*, adăuga ea, *face o floare frumoasă de un albastru stins cu un chenar negru, stropit cu alb. Ai zice că-i în doliu. De aceea i se mai spune şi floarea-văduvei. Îi merge bine în locurile secetoase, bătute de vînturi.*"

Îl ruga s-o semene în jurul stîncii pe care stătuseră amîndoi în noaptea cînd îi vorbise pentru ultima oară şi pe care îi cerea s-o numească, în amintirea ei, STÎNCA DESPĂRŢIRII.

Pusese aceste seminţe într-o punguliţă făcută dintr-o bucată de pînză ieftină, dar care lui Paul i se păru de nepreţuit cînd văzu pe ea două litere înlănţuite, un P şi un V, brodate cu fire de păr, care, judecînd după frumuseţea lor, nu puteau fi decît ale Virginiei.

Scrisoarea gingaşei domnişoare, înzestrată cu cele mai alese virtuţi, aduse lacrimi în ochii întregii familii. Maică-sa îi răspunse în numele tuturor, îndemnînd-o să facă aşa cum poftea, fie că va voi să se întoarcă, fie că va hotărî să rămînă ; şi îi mărturisea că o dată cu plecarea ei pierduseră cu toţii tot ceea ce fericirea lor avea mai luminos ; cît despre dînsa, rămăsese, cu drept cuvînt, nemîngîiată.

Paul aşternu pe hîrtie o scrisoare foarte lungă, în care o încredinţa că avea de gînd să întocmească o grădină vrednică de ea, semănînd laolaltă plantele europene cu cele de pe meleagurile Africii, aşa cum ea îngemănase numele amîndorura prin iscusinţa mîinilor sale. Îi trimitea totodată nişte fructe din recolta cocotierilor de la fîntîna ei, numai bine pîrguite. Nu voia să-i trimită însă, scria el mai departe, nici o altă sămînţă de pe insulă, pentru ca, mînată de dorul de a vedea iar belşugul acestor meleaguri, să se-ntoarcă mai repede acasă. O ruga din tot sufletul să împlinească cît mai curînd năzuinţele arzătoare ale întregii familii, şi mai ales pe ale lui, pentru că fără ea nu putea să-i tihnească nici o bucurie.

Paul semănă cu cea mai mare grijă seminţele primite din Europa, îndeosebi pe cele de violete şi de sipică, ale căror flori păreau să aibă oarecare asemănare cu starea sufletească şi cu împrejurările în care se afla Virginia, şi pe care ea i le recomandase cu atîta căldură ; dar, fie că secaseră pe drum, fie că nu le pria climatul acestor ţinuturi africane, nu încolţiră decît prea puţine dintre ele şi nici acelea nu ajunseră să se înfiripe.

Între timp, invidia care caută totdeauna să se pună curmeziş în calea fericirii oamenilor, mai ales

în coloniile franceze, răspîndi pe insulă unele zvonuri menite să-l neliniştească peste măsură pe Paul. Oamenii de pe vasul cu care sosise scrisoarea Virginiei susţineau că fata se afla în pragul căsătoriei ; cunoşteau pînă şi numele seniorului de la curte care trebuia s-o ia de nevastă ; mai mult, unii dintre ei pretindeau că se măritase şi că fuseseră chiar de faţă la cununie. La început, Paul nu luă în seamă asemenea veşti aduse de un vas de comerţ, care obişnuia să împrăştie, aşa cum se mai întîmplase şi altă dată, prin locurile pe unde trecea, tot felul de ştiri mincinoase. Dar, cum mai mulţi locuitori de pe insulă, mînaţi de o făţarnică milă, se grăbiseră să-l compătimească pentru această încercare, începu să aibă unele îndoieli. De altfel, după cum îşi putuse da seama din cele cîteva romane pe care le citise, infidelitatea era îndeobşte luată în glumă ; şi cum ştia că aceste cărţi înfăţişau cu destulă exactitate deprinderile lumii europene, se temu ca fiica doamnei de la Tour să nu se fi molipsit şi ea şi să fi uitat vechile legăminte. Cunoştinţele dobîndite începuseră, aşadar, să-l chinuiască. Neliniştea lui spori cu atît mai mult cu cît, în răstimp de şase luni, sosiră rînd pe rînd cîteva corăbii, fără ca vreuna dintre ele să aducă veşti din partea Virginiei.

Bietul băiat, hărţuit de frămîntările lui sufleteşti, venea deseori pe la mine ca să-i întăresc sau să-i împrăştii temerile, ca unul ce cunoşteam mai bine lumea.

Locuiesc, după cum v-am spus, la o leghe şi jumătate depărtare de aici, pe malul unei gîrle ce curge la poalele Muntelui-Lung. Acolo îmi petrec viaţa în singurătate, fără nevastă, fără copii şi fără sclavi.

După ce ai avut neasemuita fericire să găseşti o tovarăşă de viaţă cu care să te înţelegi de minune, tot ce-ţi mai rămîne de făcut, ca să nu suferi prea mult, este, fără îndoială, să trăieşti singur. Orice om care a pătimit din pricina semenilor săi caută singurătatea. Este, într-adevăr, vrednic de luat în seamă faptul că în mijlocul tuturor popoarelor care au avut de suferit de pe urma părerilor, moravurilor sau ocîrmuirii lor, au apărut numeroase categorii de cetăţeni care au trăit toată viaţa în cea mai deplină singurătate şi cel mai strict celibat. Aşa au fost egiptenii în timpul decadenţei lor, grecii din Bizanţ ; şi tot aşa sînt acum indienii, chinezii, grecii din zilele noastre, italienii şi majoritatea popoarelor orientale şi meridionale de pe continentul european. Singurătatea îi dă din nou prilej omului să cunoască, într-o oarecare măsură, fericirea naturală, îndepărtînd de el nedreptăţile sociale. În mijlocul societăţilor noastre dezbinate de o sumedenie de prejudecăţi, sufletul este într-o necurmată frămîntare, bîntuit neîncetat de mii şi mii de păreri aprige şi contradictorii, cu ajutorul cărora membrii unei societăţi ambiţioase şi ticăloşite caută să se subjuge unii pe alţii. Dar, în singurătate, sufletul lasă să se depună aceste năluciri străine care-i turbură seninătatea, redobîndind sentimentul nemijlocit al propriei sale existenţe, senti-

mentul naturii şi al creatorului ei. Aşa cum apele nămoloase ale unui torent care răvăşeşte cîmpiile, revărsîndu-se în cîte o adîncitură îndepărtată de iureşul lor, lasă să se depună mîlul pe fund şi, recăpătînd limpezimea de la început, devin din nou străvezii pentru a oglindi, o dată cu propriile ţărmuri, verdeaţa pămîntului şi lumina cerului. Singurătatea restabileşte deopotrivă armonia trupului ca şi pe aceea a sufletului. Din tagma singuraticilor fac parte oamenii care se străduiesc să împingă cît pot mai departe hotarele vieţii, aşa cum sînt bunăoară brahmanii din India. În sfîrşit, după mine este atît de necesară pentru dobîndirea fericirii, chiar atunci cînd trăieşti în mijlocul lumii, încît mi se pare cu neputinţă să cunoşti o mulţumire trainică, oricare ar fi sentimentul ce a prilejuit-o, sau să te călăuzeşti în viaţă după un principiu statornic, dacă nu reuşeşti să-ţi creezi o singurătate lăuntrică, din care părerile noastre să iasă rareori la iveală şi-n care opiniile celorlalţi să nu pătrundă niciodată. Asta nu înseamnă însă că omul trebuie să trăiască neapărat singur ; cu atît mai mult cu cît este legat de întregul neam omenesc prin nevoile sale ; e dator, deci, să-şi închine munca lui omenirii ; cum, de asemenea, are îndatoriri faţă de întreaga fire. Dar, cum Dumnezeu ne-a înzestrat pe fiecare dintre noi cu organe perfect adaptate elementelor planetei pe care trăim, picioare pentru a păşi pe pămînt, plămîni pentru a respira aerul, ochi pentru a vedea lumina, fără să putem schimba cumva folosinţa acestor simţuri, a păstrat

numai pentru El, făuritorul vieţii, inima, care este organul cel mai însemnat.

Îmi petrec, aşadar, zilele departe de oamenii cărora am vrut să le fiu de folos şi care m-au năpăstuit. După ce am cutreierat o bună parte din Europa şi cîteva ţări din America şi din Africa, m-am statornicit pe această insulă cu prea puţini locuitori, atras de clima dulce şi de pustietăţile ei. O colibă pe care am înjghebat-o în pădure, la picioarele unui copac, o bucată de pămînt desţelenită cu mîinile mele, rîul care curge prin faţa casei îmi îndestulează nevoile şi plăcerile. Pe lîngă aceste bucurii, mai am parte de cîteva cărţi alese, care mă învaţă să fiu mai bun. Însăşi lumea pe care am părăsit-o ajunge, prin mijlocirea lor, să-mi sporească fericirea, căci, înfăţişîndu-mi icoana unor pasiuni, din pricina cărora oamenii sînt atît de nenorociţi, şi făcîndu-mă să pun în cumpănă soarta lor cu a mea, îmi dau prilejul să cunosc o mulţumire negativă. Aidoma unui naufragiat care şi-ar fi aflat scăparea pe o stîncă, privesc din singurătatea mea vijeliile care se-nvolburează în restul lumii ; chiar şi liniştea pare mai adîncă atunci cînd ascult în depărtare vuietul furtunii. De cînd oamenii nu mai stau în calea mea şi nici eu într-a lor, nu-i mai urăsc, îi plîng. Dacă se întîmplă să întîlnesc vreun biet amărît, caut să-i vin în ajutor povăţuindu-l, aşa cum, de pe malul unei ape dezlănţuite, un drumeţ întinde mîna nefericitului care este gata să se înece. Nevinovăţia însă a fost singura care şi-a plecat urechea la vorbele mele.

Natura cheamă în zadar la ea restul muritorilor; fiecare îşi face despre ea o imagine căreia îi împrumută propriile sale pasiuni. Aleargă toată viaţa pe urmele acestor înşelătoare năluci, care-l poartă pe drumuri greşite, pentru ca mai apoi să se plîngă cerului de amăgirea pe care singur şi-a urzit-o. Printre atîţia dezmoşteniţi, pe care am încercat uneori să-i întorc la natură, n-am întîlnit nici măcar unul care să nu fie îmbătat de propria lui ticăloşie. La început, mă ascultau cu luare-aminte, crezînd că-i voi ajuta să dobîndească cine ştie ce faimă sau bogăţii; dar, văzînd că nu voiam decît să-i povăţuiesc să se lipsească de ele, mă socoteau la rîndul lor un biet nepricopsit, fiindcă nu alergam după nevrednica lor fericire; osîndeau viaţa mea singuratică, zicînd că numai ei erau într-adevăr de folos omenirii, şi căutau să mă tîrască în vîrtejul vieţii lor. Eu însă, chiar dacă stau de vorbă cu toată lumea, nu mă dăruiesc nimănui. Şi, adesea, ceea ce am agonisit în sinea mea este un izvor de învăţăminte pentru mine însumi. În liniştea de care am parte acum, depăn în amintire frămîntările vieţii mele pe care odinioară am pus atîta preţ: protecţiile, averea, renumele, desfătările şi opiniile care se bat cap în cap pe toată faţa pămîntului. Mi-aduc aminte de atîţia oameni pe care i-am văzut luptîndu-se cu înverşunare pentru aceste himere şi care acum nu mai sînt, şi mă gîndesc la valurile rîului meu care se sfarîmă spumegînd de stîncile întîlnite în cale şi pier ca să nu se mai întoarcă niciodată. Cît despre mine, mă las

purtat în tihnă de fluviul vremii către oceanul viitorului, care este neţărmurit; şi, avînd înaintea ochilor priveliştea armonioasă pe care o desfăşoară natura, îmi înalţ gîndul spre făuritorul ei, nădăjduind că într-o altă lume destinele vor fi mai fericite.

Cu toate că din inima pădurii, unde se află schivnicia mea, privirea nu poate cuprinde atîtea lucruri cîte se văd de pe înălţimea pe care ne aflăm, găseşti şi acolo unele privelişti interesante, mai ales pentru un om în felul meu, căruia îi place mai mult să se închidă în sine, decît să trăiască în afară. Rîul care curge prin faţa casei mele străbate în linie dreaptă pădurea, astfel că pare un lung canal umbrit de cei mai feluriţi arbori: tatamaci, abanoşi, sau unii cărora prin partea locului li se spune lemn-de-măr, lemn-de-măslin ori lemn-de-scorţişor; pîlcuri de palmieri îşi ridică ici şi colo coloanele lor golaşe, înalte de mai bine de o sută de picioare şi împodobite în creştet cu un buchet de frunze, întrecîndu-i cu mult pe ceilalţi copaci, ca o pădure plantată deasupra alteia. Mai sînt apoi liane cu fel şi fel de frunze care se împletesc printre trunchiuri alcătuind ici o arcadă înflorită, dincolo, lungi perdele de verdeaţă. Majoritatea acestor arbori împrăştie miresme aromate, şi parfumul lor este atît de puternic, încît e de ajuns ca un om de prin partea locului să treacă printr-o astfel de pădure pentru ca hainele lui să mai păstreze mirosul ei încă vreo cîteva ore după ce a ieşit la lumină. În anotimpul cînd înfloresc, ai crede că sînt troienite de zăpadă. Spre sfîrşitul verii, mai multe

soiuri de păsări călătoare, mînate de un instinct misterios, vin de pe cine știe ce meleaguri necunoscute, de peste nesfîrșitele întinderi ale mărilor, să ciugulească semințele plantelor de pe insula noastră, împestrițînd cu penele lor viu colorate verdeața copacilor pîrjolită de arșița soarelui. Printre altele vin, bunăoară, diferite specii de papagali pitici și de porumbei albaștri, cărora pe aici li se spune porumbei olandezi. Maimuțele, locuitoarele statornice ale acestor păduri, se zbenguiesc prin rămurișul mohorît, de care se deosebesc prin blana cenușiu-verzuie și fața lor neagră ; unele se atîrnă cu coada de cîte o creangă și se lasă așa să spînzure în aer, legănîndu-se încolo și încoace ; altele sar din creangă în creangă, purtîndu-și puii în brațe. Niciodată pușca ucigașă nu a înspăimîntat pe acești pașnici copii ai naturii. Prin părțile astea nu se aud decît glasuri de bucurie, ciripelile și gunguritul necunoscut al cine știe căror păsări din ținuturile australe, pe care ecourile pădurii le îngînă în depărtare. Rîul care curge clocotind pe un pat de stîncă, printre copaci, răsfrînge, din loc în loc, în apele lui limpezi, bătrînul noian de verdeață și umbră și zburdălniciile fericiților săi locuitori ; la o mie de pași mai încolo, se prăvălește din stîncă-n stîncă formînd în cădere o perdea de apă lucie ca un cristal care se destramă jos în bulbuci de spumă. Din freamătul acestor ape învolburate se desprind mii de zgomote învălmășite, care, purtate prin pădure de adierea vîntului, cînd se îndepărtează, cînd se apropie toate laolaltă, asurzitoare ca

dangătele clopotelor unei catedrale. Aerul, mereu primenit prin forfota apelor, întreține pe malurile rîului, cu toată arșița verii, o verdeață și o răcoare cum rar ți-e dat să întîlnești în cuprinsul acestei insule, chiar și pe culmile munților.

Ceva mai încolo se află o stîncă, destul de îndepărtată de cascadă pentru ca vuietul apelor să nu te asurzească, și, în același timp, destul de apropiată ca să te poți bucura de priveliștea, de răcoarea și de murmurul lor. Uneori, în toiul căldurilor, doamna de la Tour, Margareta, Virginia, Paul și cu mine ne așezam să prînzim la umbra acestei stînci. Cum Virginia avea întotdeauna grijă ca orice lucru, cît de neînsemnat, pe care-l făcea să fie spre folosul altora, de cîte ori ne ospătam la iarbă verde nu mînca un fruct fără să pună apoi în pămînt semințele sau sîmburele lui. „Din roadele pomilor care au să crească aici, spunea ea, se va putea înfrupta cîndva vreun călător, sau cel puțin o pasăre.“ Într-o zi, după ce mîncase un fruct de papaier, a îngropat, ca de obicei, semințele la poalele acestei stînci. Curînd, răsăriră cîțiva papaieri, printre care și unul de parte femeiască, adică dintr-aceia care leagă rod. La plecarea Virginiei, pomișorul îi venea doar pînă la genunchi, dar, cum creștea repede, după doi ani era înalt de vreo douăzeci de picioare, iar spre vîrf era încununat de cîteva rînduri de fructe coapte. Trecînd din întîmplare pe acolo, Paul se bucură văzînd ce falnic pom ieșise din sămînța pe care ținea minte c-o pusese în pămînt prietena lui ; dar în același

timp fu năpădit de o adîncă tristeţe în faţa acestei mărturii a îndelungatei sale absenţe. Lucrurile pe care le avem tot timpul sub ochi nu ne fac să simţim cît de grabnic trece viaţa noastră ; îmbătrînesc o dată cu noi, fără să prindem de veste ; sînt altele, în schimb, care, după ce cîţiva ani le-am pierdut din vedere, se ivesc în faţa noastră pe negîndite, vestindu-ne cît de repede se scurge fluviul zilelor noastre. Văzînd mîndreţea aceea de pom încărcat cu roade, Paul se simţi la fel de uimit şi de turburat ca un călător care, după o lipsă îndelungată din ţară, nu mai găseşte pe nimeni dintre cei de-o vîrstă cu el, în timp ce copiii acestora, pe care-i lăsase la sînul mamei, au ajuns, la rîndul lor, capi de familie. Uneori îi venea să-l doboare, pentru că prea mult îl făcea să simtă amarul de vreme ce trecuse de la plecarea Virginiei ; alteori, privindu-l ca pe un monument închinat faptelor ei bune, îi săruta trunchiul, alintîndu-l cu vorbe înfiorate de dragoste şi de păreri de rău. O, tu, arbore, ce ai vlăstare care mai dăinuie încă în pădurea noastră, eu însumi te-am privit cu mai mult interes şi cu mai adîncă veneraţie decît arcurile de triumf ale romanilor ! Fie ca natura, care în fiecare zi năruie monumentele ridicate de trufia monarhilor, să sporească în pădurile noastre numărul celor înălţate în amintirea faptelor bune ale unei biete copile sărmane !

Cînd Paul se abătea prin locurile astea, eram sigur, deci, că-l voi întîlni la picioarele acestui papaier. Într-o zi, l-am găsit acolo copleşit de tristeţe, şi am

avut cu el o convorbire pe care am să v-o împărtăşesc, dacă nu v-am plictisit din cale-afară cu nesfîrşitele mele abateri, dar, avînd în vedere vîrsta mea şi fiind vorba de ultimele prietenii ale mele, sper că-mi vor fi trecute cu vederea. Am s-o înfăţişez, aşadar, în chip de dialog, ca să vă puteţi da seama de bunul-simţ înnăscut al băiatului ; veţi putea foarte uşor să înţelegeţi cînd vorbeşte unul şi cînd vorbeşte altul, după cuprinsul întrebărilor lui şi al răspunsurilor mele.

Mi-a spus :

— Sînt tare amărît. Domnişoara de la Tour e plecată de doi ani şi două luni, şi de opt luni şi jumătate nu avem nici o ştire de la ea. E bogată, iar eu sînt sărac ; m-a uitat, pesemne. Mă bate gîndul să plec şi eu ; mă duc în Franţa, intru în slujba regelui şi mă îmbogăţesc, iar mătuşa domnişoarei de la Tour, cînd o să vadă c-am ajuns un mare senior, n-o să mai stea la îndoială să mi-o dea pe nepoata ei de soţie.

Bătrînul

— Dar bine, prietene, nu mi-ai spus chiar dumneata că nu eşti de neam mare ?

Paul

— Aşa spunea mama, pentru că eu habar n-am ce-nseamnă să fii de neam mare. Niciodată nu mi-am dat seama c-aş fi mai puţin nobil decît oricare alt om, nici că alţii ar fi mai mult decît mine.

Bătrînul

— În Franţa, dacă nu faci parte din nobilime, toate drumurile ce duc spre slujbele înalte îţi sînt închise ; mai mult decît atît : nu eşti primit în nici o tagmă aleasă.

Paul

— Mi-ai spus de atîtea ori că unul din temeiurile măreţiei la care s-a ridicat Franţa este acela că orice supus, cît de mărunt, putea să ajungă oricît de departe, şi mi-ai pomenit chiar de atîţia oameni vestiţi care, ieşiţi din pătura de jos, au făcut cinste patriei lor. Vrei acum să-mi spulberi curajul ?

Bătrînul

— Fiul meu, nici nu-mi trece prin gînd să ţi-l spulber. Ţi-am spus adevărul, aşa cum era în trecut ; dar între timp lucrurile s-au schimbat mult : astăzi în Franţa totul se cumpără cu bani ; acolo acum toate sînt bunurile unui număr restrîns de familii sau se împart între diferitele tagme. Regele este un soare pe care cei de rang şi tagmele îl învăluie ca nişte nori ; ar fi de mirare deci ca vreuna din razele sale să cadă asupra dumitale. Odinioară, cînd administraţia nu era chiar atît de complicată, s-au întîmplat şi minuni dintr-astea. Atunci talentele şi destoinicia au înflorit pretutindeni, ca nişte pămînturi noi, proaspăt desţelenite, a căror vlagă se revarsă în belşug de bucate. Dar regii mari, care cunosc oamenii şi ştiu să şi-i aleagă, sînt rari. În timp ce cîrmuitorii

de rînd se lasă mînaţi de feţele înalte şi de tagmele ce-i înconjoară.

Paul

— Poate voi găsi şi eu vreuna din aceste feţe înalte care să mă ia sub aripa ei ?

Bătrînul

— Pentru ca vreuna din feţe să binevoiască să te ia sub aripa-i ocrotitoare, trebuie să linguşeşti ambiţia sau plăcerile ei. N-ai să izbuteşti niciodată ; întîi pentru că nu te tragi dintr-un neam mare şi pe urmă pentru că eşti cinstit.

Paul

— Dar am să fac asemenea fapte de vitejie, am să-mi respect cu atîta credinţă cuvîntul, şi să-mi îndeplinesc cu sfinţenie îndatoririle, am să fiu atît de inimos şi de statornic în prietenie, încît mă voi dovedi vrednic să fiu adoptat de vreuna dintre aceste feţe, aşa cum am văzut că se întîmplă în acele povestiri din trecut pe care mi le-ai dat să le citesc.

Bătrînul

— O, dragul meu, la greci şi la romani, chiar şi în timpul decadenţei lor, cei de rang mare ştiau să respecte virtutea : noi am avut atîţia oameni vestiţi, pe toate tărîmurile, ridicaţi din popor, dar nu cunosc nici unul care să fi fost adoptat de vreo casă mare. Dacă n-ar fi regii noştri, virtutea ar fi condamnată

în Franţa să rămînă pururea plebeiană. După cum ţi-am spus, uneori, cînd li se pare c-au descoperit-o, îi dau cinstea cuvenită ; dar onorurile care-i erau hărăzite se cumpără cu bani, astăzi.

Paul

— În lipsa unei feţe alese, voi căuta să fiu pe placul unei tagme. Mi-aş însuşi în întregime deprinderile şi părerile sale şi aş face în aşa fel ca toţi să mă îndrăgească.

Bătrînul

— Vrei, aşadar, să faci ca şi ceilalţi oameni, să-ţi calci în picioare conştiinţa ca să te pricopseşti ?

Paul

— O, nu ! Voi căuta întotdeauna să respect adevărul.

Bătrînul

— Atunci, în loc să le fii drag, s-ar putea întîmpla să te privească toţi cu ochi răi. De altfel, tagmele nu prea se sinchisesc să descopere adevărul. Cei dornici să se ridice nu pun preţ pe o părere sau alta, numai ei să ajungă la cîrmă.

Paul

— Vai de sufletul meu ! Totul îmi stă împotrivă. Sînt osîndit să-mi petrec viaţa îndeletnicindu-mă cu o muncă lipsită de strălucire, departe de Virginia !

Şi suspină adînc.

Bătrînul

— Dumnezeu să-ţi fie singurul stăpîn, iar neamul omenesc tagma dumitale ! Caută să fii pururea credincios şi unuia şi celuilalt. Familiile, tagmele, popoarele, regii au prejudecăţile şi patimile lor ; adesea, nu poţi să le fii pe plac, decît prin vicii. Dumnezeu şi neamul omenesc nu-ţi cer decît virtuţi.

Dar de ce vrei să te deosebeşti de restul oamenilor ? E un sentiment nefiresc, căci dacă fiecare dintre noi l-ar avea, ar însemna să fim veşnic în război cu vecinii noştri. Mulţumeşte-te să-ţi împlineşti datoria în împrejurările pe care ţi le-a hărăzit pronia cerească ; binecuvîntează-ţi soarta care-ţi îngăduie să ai o conştiinţă a dumitale şi care nu te sileşte, ca pe cei mari, să-ţi întemeiezi fericirea pe părerea celor mici, sau, ca pe cei umili, să te tîrăşti la picioarele mărimilor, ca să ai cu ce să-ţi ţii zilele. Te afli într-o ţară şi într-o situaţie în care, ca să trăieşti, nu ai nevoie nici să înşeli, nici să umbli cu linguşiri, nici să te înjoseşti, aşa cum fac mai toţi cei care vor să se pricopsească în Europa ; aici, situaţia dumitale nu-ţi interzice nici o virtute, nimeni nu te opreşte să fii bun, cinstit, sincer, învăţat, răbdător, cumpătat, cast, îngăduitor, credincios, nimeni nu-ţi veştejeşte înţelepciunea dumitale abia înflorită, punînd-o într-o lumină ridicolă. Cerul ţi-a dăruit libertate, sănătate, o conştiinţă limpede şi prieteni ; regii, a căror ocrotire o rîvneşti, nu sînt atît de fericiţi ca dumneata.

Paul

— Ah, din păcate îmi lipsește Virginia! Fără ea e ca și cum n-aș avea nimic, în timp ce cu ea aș avea totul. Ea este noblețea, faima și bogăția mea. Dar, în sfîrșit, pentru că mătușa ei vrea ca bărbatul cu care se va mărita să poarte un nume strălucit, după cîte știu, cu ajutorul învățăturii și cărților poți ajunge un savant vestit; vreau, așadar, să mă apuc temeinic de învățătură. Am să fiu tobă de carte și atunci, prin cunoștințele dobîndite, voi căuta să-mi slujesc patria în chipul cel mai folositor, fără să fac vreun rău cuiva și fără să fiu la cheremul nimănui; voi ajunge un om renumit, și gloria pe care voi cîștiga-o va fi numai a mea.

Bătrînul

— Fătul meu, talentele sînt și mai rare decît noblețea și bogățiile. Și sînt, fără îndoială, bunuri mai de preț, deoarece nimeni nu ni le poate răpi și pretutindeni sînt înconjurate de stima tuturor; dar se plătesc scump. Nu le poți dobîndi decît îndurînd tot felul de lipsuri, și numai dacă ești înzestrat cu o simțire aleasă, din pricina căreia sîntem nefericiți atît înlăuntrul nostru, cît și în afară, datorită asupririlor pe care le avem de îndurat din partea contemporanilor noștri. În Franța, magistratul nu rîvnește cîtuși de puțin faima militarului și nici militarul pe aceea a magistratului; toată lumea însă va căuta să-ți pună

bețe-n roate pentru că toată lumea acolo își închipuie că are talent. Vei fi de folos oamenilor, spui dumneata? Dar cel care scoate de pe un ogor un snop de grîu mai mult le este de mai mult ajutor decît acela care le dă o carte.

Paul

— Într-adevăr, mîna care a sădit papaierul acesta le-a făcut un dar mai folositor și mai plăcut locuitorilor din inima acestor păduri decît dacă le-ar fi dăruit o bibliotecă întreagă.

Și, zicînd acestea, cuprinse în brațe copacul, și-l sărută cu foc.

Bătrînul

— Cea mai bună carte, care nu propovăduiește decît egalitatea, prietenia, bunăînțelegerea și iubirea de oameni, *Evanghelia*, a slujit veacuri de-a rîndul europenilor drept pretext pentru dezlănțuirile lor furioase. Cîte tiranii nu dăinuie încă pe fața pămîntului în numele ei, fie că apasă pe umerii unei obști întregi, fie pe ai unui singur om! Așa stînd lucrurile, cine s-ar mai putea lăuda că a reușit să fie de folos oamenilor printr-o carte? Adu-ți aminte ce soartă au avut mai toți filozofii care le-au propovăduit înțelepciunea. Homer, care a înveșmîntat-o în versuri atît de frumoase, cerea de pomană. Socrate, care le-a împărtășit-o atenienilor dîndu-le atît de minunate pilde prin cuvîntările sale și prin felul său

de viaţă, a fost judecat şi osîndit de ei să se otrăvească. Sublimul său discipol, Platon, a fost zălogit ca sclav chiar din porunca suveranului care-l ocrotea; iar înaintea lor, Pitagora, care înzestra cu însuşiri omeneşti chiar şi animalele, a fost ars de viu de către crotoniaţi [1]. Dar ce spun eu? Majoritatea acestor nume ilustre au ajuns la noi desfigurate de unele trăsături satirice menite să-i caracterizeze, ingratitudinea oamenilor fiind mai curînd înclinată să-i recunoască sub această înfăţişare; şi dacă, spre deosebire de atîţia alţii, faima unora a ajuns neştirbită şi neîntinată pînă la noi, e pentru că cei care-au purtat-o au trăit departe de societatea contemporanilor: întocmai ca acele statui scoase la lumină intacte din cîmpiile Greciei şi ale Italiei, şi care au scăpat de furia barbarilor numai pentru că au stat îngropate în pămînt.

Vezi deci că, pentru a cuceri faima vijelioasă a oamenilor de litere, trebuie să ai o virtute nestrămutată şi să fii gata să-ţi jertfeşti propria-ţi viaţă. De altfel, crezi oare că în Franţa asemenea faimă are vreo trecere în ochii bogătaşilor? Nici nu se sinchisesc ei de literaţi, cărora învăţătura agonisită nu le aduce în patrie nici vază, nici dregătorii, nici mijlocul de a pătrunde la Curte. În secolul nostru, nepăsător la orice, afară de plăceri şi de bogăţie, nu

[1] E o legendă pe care Bernardin de Saint-Pierre o acceptă fără discuţie. După toate probabilităţile Pitagora a murit la Metaponte, între 510 şi 480 î.e.n. (n. ed. fr.).

mai este chiar atîta asuprire; în schimb, cunoştinţele şi virtutea nu-ţi aduc nici o situaţie mai deosebită, pentru că totul în stat se plăteşte cu bani. Odinioară, se puteau bizui că vor fi răsplătite cu diferite ranguri bisericeşti, cu diferite slujbe în magistratură sau în administraţie; astăzi, ele nu folosesc decît pentru a scrie cărţi. Dar, rodul acesta, atît de puţin căutat de oamenii de lume, este pururea vrednic de obîrşia lui cerească. Căci numai cărţilor le este hărăzit să dea strălucire virtuţii ascunse, să mîngîie pe dezmoşteniţi, să lumineze naţiunile şi să spună adevărul chiar şi capetelor încoronate. Este, fără doar şi poate, menirea cea mai măreaţă cu care cerul poate cinsti un muritor pe pămînt. Cine-i acela care să nu se simtă mîngîiat pentru dispreţul sau nedreptăţile îndurate din partea celor cu dare de mînă la gîndul că opera sa va răzbate din veac în veac, de la un popor la altul, pentru a pune stavilă strîmbătăţii şi tiraniilor; şi că din întunericul în care a trăit va izbucni o glorie atît de strălucitoare, încît va întuneca fala celor mai mulţi monarhi, ale căror monumente pier înecate în uitare, în pofida linguşitorilor care le înalţă şi le preamăresc?

Paul

— O, nu mi-aş dori să cuceresc faima decît pentru a o revărsa asupra Virginiei, pentru ca numele ei să fie îndrăgit de întregul univers. Dar dumneata, care ştii atîtea lucruri, spune-mi dacă ne va fi dat să ne

căsătorim vreodată ? Aş vrea să fiu tobă de carte, măcar pentru a cunoaşte viitorul.

Bătrînul

— Cine ar mai dori să trăiască, fiule, dacă şi-ar cunoaşte viitorul ? O singură nenorocire întrezărită ne pricinuieşte atîtea frămîntări fără rost ! Dacă-am avea mai dinainte siguranţa că ne paşte o nenorocire, ar însemna ca toate zilele care ne mai rămîn pînă atunci să ne fie otrăvite de gîndul acesta. De fapt nici nu trebuie să cercetăm prea amănunţit ceea ce ne înconjoară ; cerul, care ne-a înzestrat cu gîndire ca să putem face faţă necazurilor noastre, ne-a lăsat pe de altă parte necazurile pentru a pune o stavilă gîndurilor.

Paul

— Cu bani, spui dumneata, poţi cumpără în Europa ranguri înalte şi dregătorii. Plec atunci în Bengal, şi după ce am să strîng acolo destule bogăţii, mă duc la Paris şi mă însor cu Virginia. Mă îmbarc cît de curînd.

Bătrînul

— Cum ? Te lasă inima s-o părăseşti pe mama dumitale şi pe doamna de la Tour ?

Paul

— Chiar dumneata m-ai sfătuit să plec în Indii.

Bătrînul

— Pe-atunci Virginia era încă aici. Acum însă dumneata ai rămas singurul sprijin al celor două mame.

Paul

— Virginia o s-o roage pe mătuşa ei, care-i atît de bogată, să le ajute.

Bătrînul

— Bogaţii nu se învrednicesc să-i ajute decît pe aceia cu care se pot lăuda în lume. Printre rubedeniile lor sînt unele şi mai de plîns decît doamna de la Tour, oameni care, neprimind nici un ajutor de la ei, îşi jertfesc libertatea pentru o bucată de pîine şi-şi petrec toată viaţa ferecaţi în mînăstiri.

Paul

— Ce ţară mai e şi Europa asta ! O ! Virginia trebuie să se întoarcă neapărat acasă. Ce nevoie are de rubedenii bogate ? Era atît de fericită aici în colibele noastre, şi atît de frumoasă, şi-i şedea atît de bine gătită cu baticul ei roşu, sau cu acele cununiţe de flori în jurul capului ! Vino înapoi, Virginia ! Părăseşte palatele şi măririle tale. Întoarce-te pe aceste meleaguri stîncoase, la umbra pădurilor şi a cocotierilor noştri. Vai, cînd mă gîndesc că poate suferi, acum !... Şi începea să plîngă. Unchiule, te rog, nu-mi

ascunde nimic ; şi fiindcă nu poţi să-mi spui dacă mă voi însura sau nu cu Virginia, spune-mi măcar dacă, trăind în mijlocul acelor mari seniori, care stau de vorbă cu regele, şi care roiesc în jurul ei, mă mai iubeşte încă.

Bătrînul

— O, dragul meu, sînt sigur că te iubeşte, din mai multe motive, dar mai ales pentru că e virtuoasă.

La aceste cuvinte, Paul îmi sări de gît, nebun de fericire.

Paul

— Dar crezi într-adevăr că în Europa femeile sînt chiar atît de făţarnice precum le înfăţişează comediile şi cărţile pe care mi le-ai împrumutat ?

Bătrînul

— Femeile sînt făţarnice în ţările în care bărbaţii sînt tirani. Unde există silnicie, înfloreşte vicleşugul.

Paul

— Cum poate fi cineva tiran cu femeile ?

Bătrînul

— Căsătorindu-se împotriva voinţei lor : o fată tînără cu un bătrîn, o femeie plină de gingăşie, cu un bărbat nesimţitor.

Paul

— De ce să nu se poată căsători între ei cei ce se potrivesc : tinerele cu tinerii şi îndrăgostiţii cu iubitele lor ?

Bătrînul

— Pentru că, în Franţa, majoritatea tinerilor nu sînt destul de bogaţi ca să se însoare, şi nu reuşesc să agonisească avere decît spre bătrîneţe. Fiind tineri, ademenesc nevestele celor din preajmă, iar bătrîni, nu reuşesc să se facă iubiţi de soţiile lor. Au înşelat pe alţii în tinereţe, pentru ca, la rîndul lor, să fie înşelaţi la bătrîneţe. Este una din compensaţiile justiţiei universale care cîrmuieşte lumea ; o samavolnicie este cumpănită întotdeauna de o altă samavolnicie. Astfel, majoritatea europenilor trăiesc o viaţă de îndoit dezmăţ, iar dezmăţul sporeşte într-o societate pe măsură ce bogăţiile se îngrămădesc în mîinile unui număr mai mic de oameni. Statul este aidoma unei grădini în care copăceii nu pot să crească dacă în jurul lor sînt prea mulţi copaci mari care-i umbresc ; cu singura deosebire că o grădină poate fi frumoasă avînd numai cîţiva copaci mari, în timp ce propăşirea unui stat se întemeiază îndeobşte pe mulţimea supuşilor şi pe egalitatea ce există între ei, şi nicidecum pe cîţiva oameni bogaţi.

Paul

— Dar de ce trebuie să fii bogat ca să te însori ?

Bătrînul

— Ca să poţi trăi în huzur toată viaţa, fără să faci nimic.

Paul

— Şi de ce să nu munceşti ? Eu cum muncesc ?

Bătrînul

— Pentru că, în Europa, a munci cu braţele este un lucru ruşinos. I se spune muncă manuală. Mai mult încă, plugăritul este cel mai dispreţuit dintre toate. Un meşteşugar, bunăoară, este privit cu alţi ochi decît un ţăran.

Paul

— Cum ! îndeletnicirea care-i hrăneşte pe oameni poate fi oare dispreţuită în Europa ? Nu te-nţeleg.

Bătrînul

— Fireşte ! Un om crescut în mijlocul naturii nu poate înţelege stricăciunile societăţii. Ne putem da seama, de pildă, cum poate să arate ordinea, dar nu şi dezordinea. Frumuseţea, virtutea, fericirea păstrează anumite proporţii ; în schimb, urîţenia, viciul şi nenorocirea nu mai păstrează nici una.

Paul

— Ce fericiţi trebuie să fie oamenii bogaţi ! Nimic nu le stă în cale ; şi în acelaşi timp pot să răsfeţe

fiinţele pe care le iubesc, dăruindu-le nenumărate plăceri.

Bătrînul

— Cei mai mulţi sînt sătui de plăceri, fiindcă nu trebuie să-şi dea nici o osteneală ca să se poată înfrupta din ele. N-ai simţit că plăcerea odihnei e cumpărată cu preţul oboselii ; aceea a mîncării cu preţul foamei, iar a băuturii, cu preţul setei ? Ei bine ! plăcerea de a iubi şi de a fi iubit nu se dobîndeşte decît cu preţul a nenumărate lipsuri şi jertfe. Bogăţiile le răpesc celor bogaţi gustul acestor plăceri, preîntîmpinîndu-le nevoile. Şi nu e vorba numai de plictiseala ce însoţeşte saţietatea ; gîndeşte-te la trufia ce se naşte din belşugul în care trăiesc, la faptul că cel mai mic neajuns este făcut să-i rănească, pe cînd cele mai mari bucurii nu mai reuşesc să le măgulească vanitatea. Mireasma a mii de trandafiri te desfată doar o singură clipă ; în timp ce durerea pricinuită numai de unul din spinii lor o simţi încă mult timp după ce te-ai înţepat. O suferinţă în mijlocul plăcerilor este, pentru cei bogaţi, ca un spin printre flori. Pentru cei săraci, dimpotrivă, o plăcere în mijlocul necazurilor este ca o floare printre spini : se bucură din plin de ea. Orice efect este mai puternic prin contrast. Natura a cumpănit bine toate lucrurile. Care soartă crezi c-ar fi mai fericită : să nu ai aproape nimic de nădăjduit de la viaţă şi toate motivele să te temi, sau aproape nici o pricină de teamă şi totul de nădăjduit ? Prima este soarta celor bogaţi,

cea de-a doua, a săracilor. Dar, deşi atît de deosebite una de alta, sînt tot atît de anevoioase pentru oamenii a căror fericire constă într-o existenţă fără strălucire şi în virtute.

Paul

— Ce înţelegi dumneata prin virtute?

Bătrînul

— Fătul meu! Dumitale, care porţi de grijă unei familii întregi muncind ca s-o hrăneşti, nu mai e nevoie să-ţi spun. Virtutea este o strădanie la care ne supunem noi înşine, spre binele aproapelui, numai în dorinţa de a place lui Dumnezeu.

Paul

— O! Acum îmi dau seama cît e de virtuoasă Virginia! Virtutea a făcut-o să dorească bogăţia, ca să-i poată ajuta pe alţii. Virtutea a îndemnat-o să plece de acasă şi tot ea o s-o aducă înapoi.

Gîndul întoarcerii ei apropiate înfierbînta închipuirea băiatului, risipindu-i toate temerile. Virginia nu le scrisese tocmai pentru că urma să sosească în curînd. Dacă vîntul era prielnic, puteai să vii destul de repede din Europa. Făcea socoteala navelor care străbătuseră distanţa aceasta de patru mii cinci sute de leghe în mai puţin de trei luni. Vasul pe care se îmbarcase ea nu putea să facă mai mult de două

luni pe drum; constructorii din ziua de azi erau atît de iscusiţi, iar marinarii atît de îndemînatici! Vorbea de pregătirile pe care voia să le facă în cinstea sosirii ei, de noua locuinţă pe care plănuia s-o ridice, de bucuriile şi surprizele pe care avea să i le prilejuiască, în fiecare zi, atunci cînd va fi soţia lui. Soţia lui! Gîndul acesta îl umplea de fericire.

— Cel puţin atunci, unchiule, îmi spunea el, dumneata n-o să mai ai nimic altceva de făcut decît ce-ţi doreşte inima. Virginia fiind bogată, vom avea o mulţime de negri, care vor munci în locul dumitale. Vei sta tot timpul cu noi, fără să ai altă grijă decît să petreci şi să te veseleşti.

Şi o rupea la fugă, ca scos din minţi, grăbindu-se să împărtăşească familiei lui bucuria de care era îmbătat.

Marile nădejdi sînt însă urmate în scurtă vreme de cumplite îndoieli. Pasiunile clocotitoare cuprind îndeobşte sufletul hărţuit de simţăminte potrivnice. Uneori, Paul se abătea iar pe la mine chiar a doua zi, copleşit de tristeţe.

— Virginia nu-mi scrie nimic, mi se plîngea el. Dacă ar fi părăsit Europa, m-ar fi înştiinţat la plecare. A! zvonurile care au umblat pe seama ei sînt fără doar şi poate îndreptăţite! Nu mai încape nici o îndoială, mătuşa ei a măritat-o cu cine ştie ce mare senior. Rîvna bogăţiei a dus-o la pierzanie ca pe atîtea alte femei. În cărţile astea, care zugrăvesc atît de bine femeile, virtutea, pe cît se pare, nu există decît în romane. Dacă Virginia ar fi fost într-adevăr

virtuoasă, nu s-ar fi îndurat s-o părăsească pe mama ei și pe mine. În timp ce eu mă gîndesc în fiecare clipă la dînsa, poate că ea m-a și uitat. Eu îmi fac sînge rău, iar ea petrece. A ! gîndul ăsta mă înnebunește. Nu-mi mai arde de nimic. Oamenii mă plictisesc. Unde dă Dumnezeu să izbucnească războiul în India ! M-aș duce să mor acolo.

— Fiule, îi vorbii eu, curajul care ne aruncă în brațele morții nu este decît un curaj de o singură clipă și de multe ori este stîrnit de aplauzele fără rost ale oamenilor. Există însă un curaj mai rar și mai folositor, care ne dă putința să îndurăm zi de zi, fără martori și fără laude, restriștile vieții : răbdarea. Ea nu se sprijină nici pe părerea altora și nici pe imboldurile pasiunilor noastre, ci pe voința lui Dumnezeu. Răbdarea este curajul virtuții.

— A ! strigă el, înseamnă, deci, că eu nu sînt cîtuși de puțin virtuos. Totul este făcut să-mi taie curajul și să-mi spulbere orice nădejde.

— Virtutea hărăzită omului, îi spusei eu, nu este pururea egală cu sine, nici chiar atît de stăruitoare și nici nestrămutată. Prinsă în vîrtejul patimilor ce ne frămîntă, judecata noastră se turbură și se întunecă ; există însă faruri la care putem aprinde din nou făclia ei : cărțile.

Cărțile, fiul meu, sînt un ajutor ceresc. Sînt raze ale înțelepciunii ce cîrmuiește universul, raze pe care omul inspirat de un har divin a învățat să le agonisească, statornicindu-le pe pămînt. Aidoma razelor de soare, ele luminează, bucură, încălzesc ; sînt un foc

rupt din cer. Ca și focul, ele pun toate darurile firii la îndemîna noastră. Prin mijlocirea lor, strîngem în jurul nostru lucrurile, locurile, oamenii și vremurile. Ele ne sînt un îndreptar în viață. Cărțile potolesc patimile, înăbușă viciile, însuflețesc virtuțile prin mărețele exemple ale oamenilor vrednici pe care-i sărbătoresc, înfățișîndu-ne chipurile lor pururea cinstite. Sînt fiice ale cerului pogorîte pe pămînt ca să aline suferințele neamului omenesc. Marii scriitori, pe care ele îi inspiră, au apărut întotdeauna în timpurile cele mai apăsătoare pentru omenire, timpurile de barbarie și de ticăloșie. Cărțile, fiule, au fost o mîngîiere pentru atîția oameni mai nefericiți decît dumneata : Xenofon[1], surghiunit din patria lui după ce adusese înapoi în țară zece mii de greci ; Scipio Africanul[2], scîrbit de calomniile romanilor ; Lucullus[3], de uneltirile lor ; Catinat[4], de ingratitudinea curții. Grecii, care sînt atît de isteți, încredințează fiecăreia dintre Muzele sub a căror oblăduire se află literele o parte din înțelegerea noastră, pentru a o călăuzi ; s-ar cu-

---

[1] *Xenophon* (aprox. 430—355 î.e.n.), istoric, filozof și general atenian. Se distinge în războiul din Peloponez, cînd conduce retragerea celor Zece Mii ; mai tîrziu, luptînd la Cornée împotriva concetățenilor săi, este surghiunit și rechemat abia după douăzeci de ani.

[2] *Scipio Africanul* (234—183 î.e.n.), cenzor și consul roman.

[3] *Lucius Lucinius Lucullus*, general roman, devenit consul în anul 74 î.e.n.

[4] *Nicolas de Catinat* (1637—1712), mareșal al Franței, unul dintre cei mai vestiți căpitani din timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea.

veni deci să încredinţăm la rîndul nostru cărţilor menirea de a veghea pasiunile noastre, punîndu-le în jug şi înfrînîndu-le. Ele au de împlinit, faţă de puterile noastre sufleteşti, aceeaşi misiune ca şi Orele care prindeau în hamuri şi mînau telegarii Soarelui.

Aşadar, citeşte, fiule. Înţelepţii care şi-au aşternut pe hîrtie gîndurile pînă în zilele noastre sînt ca nişte drumeţi ce au străbătut înaintea noastră căile suferinţelor şi care ne întind mîna, chemîndu-ne lîngă dînşii atunci cînd ne simţim în restrişte. O carte bună e un prieten de nădejde.

— Ah ! suspină Paul, pe vremea cînd Virginia era printre noi nu simţeam nevoia să ştiu carte. Nici ea nu învăţase mai mult ca mine ; dar în clipa cînd mă privea, numindu-mă prietenul ei, îmi alunga orice întristare.

— Fără-ndoială, îi spusei, nu există un prieten mai încîntător decît o femeie care ne iubeşte. Pe urmă, femeia este înzestrată cu o sprinţară voioşie, care are darul de a risipi negurile adunate în sufletul bărbatului. Gingăşiile ei reuşesc să spulbere întunecatele năluciri ale cugetării sale. Pe chipul ei flutură dulci îmbieri şi este întipărită încrederea. Ce bucurie nu devine mai vie, cînd îi citeşti în ochi bucuria ? Ce frunte nu se descreţeşte în faţa zîmbetului ei ? Ce mînie nu se stinge în faţa lacrimilor ei ? Virginia se va întoarce mult mai înţeleaptă decît eşti dumneata. Şi va fi tare mirată cînd nu va afla grădina întocmită aşa cum a fost, pe cînd ea, acolo, departe de dumneata şi de mama ei, cu toate neajunsurile pe care i le pricinuieşte mătuşa, nu se gîndeşte decît cum s-o înfrumuseţeze.

Gîndul întoarcerii apropiate a Virginiei împrospătă curajul lui Paul, îndemnîndu-l să se întoarcă la îndeletnicirile lui cîmpeneşti, fericit, în mijlocul amărăciunilor sale, că munca pe care o făcea avea, în fine, un ţel prielnic dragostei lui.

Într-o dimineaţă, în zori (asta se întîmpla în ziua de 24 decembrie 1744), trezindu-se din somn, Paul zări un drapel alb înălţat pe Măgura Descoperirii. Rostul acestui drapel era să dea de ştire atunci cînd se zărea o corabie în largul mării. Paul se grăbi să coboare în oraş, ca să afle dacă nu cumva sosise vreo veste de la Virginia. Rămase acolo să aştepte întoarcerea pilotului din port, care plecase în recunoaştere, pentru împlinirea formalităţilor. Omul se întoarse însă abia pe înserat şi se înfăţişă guvernatorului, pentru a-i raporta că vasul semnalat era „Saint-Géran“, cu o încărcătură de şapte sute de butoaie, sub comanda unui căpitan care se numea domnul Aubin ; că se afla cam la vreo patru leghe în larg şi că nu va ancora în Port-Louis decît a doua zi, după masă, dacă vîntul va fi prielnic. Deocamdată, nu se simţea nici o adiere. Totodată, pilotul înmînă guvernatorului scrisorile pe care nava le adusese din Franţa. Printre ele era una destinată doamnei de la Tour şi care, după scris, părea să fie din partea Virginiei. Paul o luă numaidecît, o sărută cu înfocare, o puse în sîn şi porni în goană spre casă. Încă de departe, de cum îi zări pe ai săi, care-i pîndeau calea de pe Stînca

Despărţirii, flutură în mînă scrisoarea fără să poată rosti un cuvînt ; o clipă mai apoi se adunară cu toţii acasă, la doamna de la Tour, să afle ce cuprindea. Virginia îi aducea la cunoştinţă maică-si că avusese o mulţime de pătimit din pricina mătuşii, care încercase s-o mărite fără voia ei şi care, mai apoi, o dezmoştenise, pentru ca în cele din urmă s-o izgonească, fără să-i pese că, plecînd în momentul acela, ar fi însemnat să ajungă în Ile-de-France tocmai în toiul furtunilor ; că încercase în zadar s-o înduplece, arătîndu-i că avea anumite îndatoriri faţă de mama sa şi faţă de obiceiurile deprinse în copilărie, fiindcă mătuşa îi spusese că nu-i decît o descreierată şi că romanele care le citise îi suciseră minţile ; că acum nu-şi mai dorea altă fericire decît să-şi revadă şi să-şi îmbrăţişeze familia ei iubită şi că şi-ar fi împlinit această arzătoare dorinţă chiar în aceeaşi zi, dacă i-ar fi dat voie căpitanul să vină cu şalupa pilotului ; dar că acesta n-o lăsase să plece, din cauza depărtării la care se aflau de ţărm şi a mării care, deşi nu bătea vîntul, era agitată în larg. În clipa în care doamna de la Tour sfîrşi de citit scrisoarea, toată familia, înnebunită de fericire, strigă într-un glas :

— A sosit Virginia !

Stăpîni şi slugi se îmbrăţişară cu toţii.

— Dragul mamei, îi spuse doamna de la Tour lui Paul, du-te de-l înştiinţează şi pe vecinul nostru c-a sosit Virginia.

Domingo se grăbi să aprindă o făclie din lemn de priveghi şi împreună cu Paul porni spre locuinţa mea.

Să fi tot fost 10 seara. Tocmai stinsesem lampa şi mă culcasem, cînd zării prin rosturile pereţilor de bîrne ai colibei mele o lumină în pădure. Curînd, auzii glasul lui Paul chemîndu-mă. Mă sculai din aşternut şi de-abia apucasem să mă îmbrac, cînd Paul, gîfîind, îmi sări de gît ca scos din minţi spunîndu-mi :

— Vino repede c-a sosit Virginia ; să mergem în port, corabia trebuie să ancoreze mîine în zori.

Ne aşternurăm îndată la drum. Străbăteam pădurea Muntelui-Lung, şi tocmai ne pregăteam să apucăm pe drumul ce duce de la Pamplemousse în port, cînd auzirăm pe cineva mergînd în urma noastră. Era un negru, care se apropia de noi cu paşi mari. Ajuns în dreptul nostru, îl întrebai de unde venea şi încotro se ducea atît de grăbit.

— Vin din cartierul Pulberea-de-aur, îmi spuse el. M-au trimis în port să-i dau de ştire guvernatorului că o corabie din Franţa a coborît ancora lîngă insula Chihlimbarului. Trage mereu cu tunul, cerînd ajutor, pentru că marea e tare încrîncenată.

Zicînd acestea, omul îşi văzu mai departe de drum, fără să mai piardă vreo clipă.

— Să mergem la Pulberea-de-aur, îi spusei atunci lui Paul, ca să-i ieşim înainte Virginiei ; nu cred să fie mai mult de trei leghe pînă acolo.

Ne îndreptarăm deci paşii către nordul insulei. Era o zăpuşeală cumplită. Luna răsărise, înconjurată de trei cearcăne mari, întunecoase. Cerul era negru ca tuciul. La lumina înteţită a fulgerelor, se zăreau, lunecînd cu repeziciune dinspre mare, cu toate că pe

uscat nu se simţea nici o adiere de vînt, nori greoi, mohorîţi şi joşi, care se îmbulzeau spre mijlocul insulei. Pe drum ni se păru că începuse să tune ; dar ciulind urechea, ne dumerirăm că erau nişte lovituri de tun, pe care ecoul le purta prin văzduh. Bubuiturile acelea îndepărtate, priveliştea cerului furtunos mă făceau să mă cutremur. Nu mai încăpea nici o îndoială că erau semnalele de alarmă ale unui vas care se afla în mare primejdie. După o jumătate de oră, loviturile de tun încetară ; liniştea care se aşternu mi se păru însă şi mai înfricoşătoare decît răbufniturile sinistre de mai înainte.

Întindeam pasul fără să scoatem o vorbă şi fără să îndrăznim să ne dăm în vileag îngrijorarea. Spre miezul nopţii, ajunserăm, lac de apă, pe malul mării, în cartierul Pulberea-de-aur. Valurile se spărgeau de ţărm cu un vuiet cumplit, împroşcînd stîncile şi nisipurile cu o spumă orbitor de albă şi cu licăriri de foc. Cu toată întunecimea, desluşirăm, la lumina aceea fosforescentă, pirogele pescarilor trase cît mai departe de apă, pe plajă. Ceva mai încolo, sub poala pădurii, văzurăm un foc în preajma căruia stăteau strînşi roată mai mulţi locuitori. Ne-am dus lîngă ei să ne odihnim pînă se va lumina de ziuă. Cum şedeam aşa în jurul focului, cineva dintre cei de faţă ne povesti că, după masă, zărise un vas în largul mării, împins de curenţi spre insulă ; că mai apoi, lăsîndu-se noaptea, îl pierduse din vedere ; că la vreo două ceasuri după apusul soarelui, îl auzise trăgînd cu tunul spre a cere ajutor, dar că marea era atît de învolburată încît nimeni nu fusese în stare să iasă cu barca în larg ca să se ducă într-acolo ; că nu trecuse mult după asta şi i se păruse c-ar fi aprins fanarele, ceea ce îi dădea de bănuit că, apropiindu-se de uscat, corabia trecuse pesemne între ţărm şi mica insulă a Chihlimbarului, luînd-o drept Stînca Ţelului, prin dreptul căreia trec de obicei vasele înainte de a intra în Port-Louis ; că, dacă într-adevăr era aşa, lucru pentru care el totuşi n-ar fi pus mîna în foc, vasul cu pricina se afla într-o mare cumpănă. Luînd cuvîntul, un altul ne spuse că străbătuse de cîteva ori canalul care desparte insula Ambre de coastă ; că-l sondase şi că era destul de adînc şi de larg pentru ca vasul să poată manevra sau ancora acolo, şi că, prin urmare, se afla în deplină siguranţă, ca în cel mai adăpostit port.

— N-aş avea nici o grijă chiar dacă aş şti că toată averea mea se află pe bord, adăugă el, ba aş dormi pe corabie tot atît de liniştit ca şi pe uscat.

Un al treilea spuse că în orice caz vasul nu putea pătrunde în canalul acela prin care abia dacă se putea strecura o şalupă. Şi ne încredinţa că-l văzuse ancorat dincolo de insula Chihlimbarului, aşa încît, dacă vîntul ar fi început să bată în zori, corabia putea foarte bine să navigheze în larg sau să intre în port. Se amestecară şi alţii în vorbă, fiecare cu părerea lui. În timp ce ei se ciorovăiau, după obiceiul creolilor, cărora le place să-şi piardă vremea fără rost, Paul şi cu mine păstram o adîncă tăcere. Am rămas acolo pînă cînd a început să mijească de ziuă ; dar cerul nu se luminase încă de ajuns ca să putem desluşi ceva

pe întinsul mării, care de altfel era acoperită de ceață. Doar undeva, în larg, se întrezărea o umbră întunecată care, după cîte ni s-a spus, era insula Chihlimbarului, situată la un sfert de leghe de coastă. În lumina încenușată a zilei, abia dacă puteam deosebi capătul limbii de pămînt pe care ne aflam și cîteva piscuri de pe insulă ieșind cînd și cînd la iveală din vălmășagul norilor ce forfoteau în jurul lor.

Pe la orele 7 dimineața, auzirăm darabanele bătînd în pădure : era guvernatorul, domnul de La Bourdonnais, care sosea călare, urmat de un detașament de soldați înarmați cu puști și de o ceată întreagă de locuitori albi și de negri. Guvernatorul porunci ostașilor să se desfășoare de-a lungul coastei și să slobozească o salvă de puști. Abia se auziră detunăturile armelor că se și zări o lumină în larg, urmată, la o clipă, de-o bubuitură de tun. Socotind că vasul era la o mică distanță de țărm, pornirăm cu toții buluc în direcția în care văzusem semnalul. Atunci, în sfîrșit, deslușirăm prin ceață coca și catargele unei corăbii mari. Eram atît de aproape de ea, încît, cu tot clocotul valurilor, am auzit fluierul șefului de echipaj care conducea manevra și glasurile mateloților strigînd de trei ori în șir : *Trăiască regele !* după cum este datina la francezi, fie că se află într-o primejdie de moarte, fie în toiul unei bucurii, ca și cum, fiind la ananghie, și-ar chema în ajutor monarhul sau ar vrea să-i dovedească în momentul acela că sînt gata să piară pentru el.

Din clipa în care „Saint-Géran" își dădu seama că am fi putut să-i venim în ajutor, tunurile lui nu mai conteniră, se auzeau din trei în trei minute. Domnul de La Bourdonnais porunci să se aprindă pe plajă, din loc în loc, focuri mari, și trimise oamenii să caute prin gospodăriile din vecinătate merinde, scînduri, odgoane și butoaie goale. Curînd, dinspre cartierul Pulberea-de-aur, dinspre cel al Rovinelor, dinspre rîul Meterezului, sosi o droaie de locuitori împreună cu sclavii lor încărcați cu merinde și frînghii. Un bătrîn din partea locului se apropie atunci de guvernator și-i spuse :

— Domnule, toată noaptea s-au auzit niște huruituri înfundate în munți ; în pădure frunzele copacilor freamătă, deși nu se simte nici o suflare de vînt ; pasările mării fug spre uscat ; toate semnele astea arată în chip neîndoielnic că vine un uragan.

— N-are decît să vină, prieteni, spuse guvernatorul, sîntem pregătiți, și cred că și vasul e pregătit să-l întîmpine.

Într-adevăr, totul părea să vestească dezlănțuirea unui uragan. Norii ce stăruiau în înaltul cerului erau arămii pe margini și-n mijloc negri ca smoala. Văzduhul răsuna de țipetele faetonilor, fregatelor, pescărușilor cu cioc-foarfecă și ale altor păsări de mare ce veneau cu duiumul, cu toată întunecimea văzduhului, din cele patru zări, să se adăpostească pe insulă.

Pe la orele 9 dimineața, se auzi dinspre mare un vuiet înspăimîntător, ca și cum puhoaie de apă însoțite de tunete s-ar fi rostogolit din vîrful munților. Toți strigară :

— Vine uraganul !

Şi în aceeaşi clipă un vîrtej năprasnic de vînt risipi ceaţa care acoperea insula Chihlimbarului şi canalul de lîngă ea. Corabia „Saint-Géran“ ieşi atunci la iveală, cu puntea înţesată de lume, cu vergile şi cu arborele gabier înclinate spre teugă şi cu pavilionul în bernă, priponită cu patru parîme la prova şi unul la pupa. Ancorase între insula Chihlimbarului şi coastă, dincoace de brîul recifelor ce înconjoară Ile-de-France, şi pe care-l străbătuse printr-un loc pe unde nici o corabie nu trecuse pînă atunci. Prova se afla în bătaia valurilor ce veneau dinspre larg şi, la fiecare talaz ce pătrundea în canal, era atît de puternic săltată în sus, încît carena ieşea la suprafaţă ; dar, în acelaşi timp, pupa, lăsîndu-se în jos, pierea din vedere pînă în dreptul balustradei ca şi cum s-ar fi scufundat. În această situaţie — cum vîntul şi marea o împingeau spre uscat — nava nu putea nici să se-ntoarcă pe unde venise, nici, tăindu-şi odgoanele, să naufragieze pe ţărm, de care era despărţită printr-o porţiune de mare prea puţin adîncă şi presărată cu recife. Fiecare talaz ce se spărgea de coastă înainta mugind pînă în fundul golfurilor şi împroşca uscatul cu pietriş pe o distanţă de mai bine de cincizeci de picioare ; apoi, trăgîndu-se înapoi, dezgolea o mare parte din plajă, rostogolind pietrele cu un huruit îngrozitor. Învolburată de vînt, marea se înfoia cu fiecare clipă şi tot canalul cuprins între ţărm şi insula Chihlimbarului era ca o albă şi întinsă velinţă de

spume, brăzdată de uriaşe valuri întunecate. Spumele se îngrămădeau în adîncul golfurilor, ridicînd movile de clăbuci, înalte de peste şase picioare, pe care vîntul le spulbera, aruncîndu-le peste muchea malului rîpos şi purtîndu-le pe uscat pînă la o depărtare de peste o jumătate de leghe. Văzînd puzderia aceea de fulgi albi ce zburau pe deasupra pămîntului pînă la poalele munţilor, ai fi zis că sînt nişte omături vînturate de pe întinsul mării. După toate semnele ce se arătau în zare, furtuna părea să fie de lungă durată. Marea se îngemăna cu cerul. Nori fioroşi se desprindeau necontenit din adîncul zării şi străbăteau văzduhul, săgetîndu-l ca nişte păsări, în timp ce alţii rămîneau nestrămutaţi în văzduh, ca nişte stînci uriaşe. Nu se zărea nici un crîmpei de cer azuriu, şi o lumină palidă, verzuie învăluia tot ce se afla pe faţa pămîntului, a mării şi în înaltul văzduhului.

În timp ce corabia era săltată de valuri, se întîmplă ceea ce era de aşteptat. Odgoanele din faţă se rupseră şi, cum nu mai era ţinută decît de o singură parîmă, nava fu azvîrlită pe stînci la o sută de metri de ţărm. Un strigăt de durere izbucni din piepturile noastre. Paul era gata să se arunce în mare, dacă nu l-aş fi apucat de braţ :

— Vrei să te prăpădeşti, fiule ? îl mustrai eu.

— Vreau s-o scap, strigă el, sau să mor !

Cum deznădejdea îl scosese din minţi, ca nu cumva să se înece, Domingo şi cu mine îl legarăm de mijloc cu o frînghie lungă, pe care o ţineam amîndoi de cîte un capăt. Paul porni atunci spre „Saint-Géran“, cînd

înotînd, cînd mergînd pe stînci. Erau momente în care nădăjduia să poată ajunge pînă la vas, fiindcă marea, în frămîntările ei capricioase, îl lăsa aproape pe uscat, așa încît ai fi putut face înconjurul lui cu piciorul ; îndată după aceea însă valurile, revenind cu o furie întețită, prăvăleau asupra lui uriașe bolți de apă, ce săltau în sus toată partea de dinainte a carenei, azvîrlindu-l cît colo pe mal și pe bietul Paul, cu picioarele însîngerate și cu pieptul plin de vînătăi, mai mult mort decît viu. Abia apuca să-și vină în simțiri că băiatul se și ridica de jos și pornea înot, cu și mai multă înverșunare, spre vasul care, atît de amarnic bătut de talazuri, începuse să se desfacă din încheieturi. Văzînd că nu mai poate fi nici o speranță de scăpare, oamenii din echipaj se aruncară în valuri, care pe scînduri, care pe verge, care pe cotețe de găini, pe mese sau pe butoaie. În momentul acela se petrecu un lucru vrednic de-o nepieritoare milă : o tînără domnișoară apăru pe puntea de la pupa corăbiei „Saint-Géran", cu brațele întinse spre cel ce se străduia din răsputeri să ajungă la ea. Era Virginia, care își recunoscuse iubitul după neasemuitul său curaj. Vederea acelei gingașe făpturi, amenințată de o atît de cumplită primejdie, ne umplu de durere. Virginia însă, plină de demnitate și stăpînă pe sine, ne făcea semne cu mîna ca și cînd și-ar fi luat de-a pururi rămas bun de la noi. Toți matelotii săriseră în apă. Nu mai rămăsese pe punte decît unul singur, gol și vînjos ca Hercule. Omul se apropie plin de respect de Virginia ; îl văzurăm aruncîndu-se la picioarele ei

și încercînd chiar s-o dezbrace ; fata însă îl respinse cu demnitate, întorcînd privirile să nu-l vadă. Îndată toți cei ce se aflau pe mal începură să strige care mai de care :

— Salvează-o, salvează-o, n-o părăsi !

În aceeași clipă însă un munte de apă, de-o înălțime înfricoșătoare, se afundă în canalul dintre insula Chihlimbarului și coastă și năvăli mugind asupra vasului, amenințînd să-l sfărîme sub puhoaiele-i negre și crestele spumegînde. În fața acestei priveliști îngrozitoare, matelotul se aruncă singur în valuri în timp ce Virginia, care vedea că i se apropie sfîrșitul, ținîndu-și cu o mînă veșmintele, iar pe cealaltă apăsînd-o pe inimă, cu ochii senini înălțați spre cer, părea un înger care s-ar fi pregătit să-și ia zborul spre ceruri.

O, zi blestemată ! vai ! totul fu mistuit de valuri. Puhoaiele azvîrliră departe, pe uscat, pe unii dintre privitorii care, dintr-un sentiment de omenie, căutaseră să fie cît mai aproape de Virginia, precum și pe matelotul care voise s-o salveze ducînd-o înot pînă la mal. Scăpat de la o moarte aproape sigură, omul căzu în genunchi pe nisip, spunînd :

— Mulțumescu-ți Ție, Doamne, că mi-ai cruțat viața ; cu dragă inimă însă mi-aș fi dat-o pentru această mîndră domnișoară, care n-a vrut cu nici un preț să se despoaie ca mine.

Împreună cu Domingo l-am scos din valuri pe bietul Paul în nesimțire, podidit de sînge pe gură și pe urechi. Guvernatorul îl dădu în seama medicilor în

timp ce noi, la rîndul nostru, cercetam coasta, în nădejdea că poate marea va aduce trupul Virginiei pe țărm ; dar cum vîntul își schimbase pe neașteptate direcția, așa cum se întîmplă adesea în toiul unui uragan, ne-am zis cu tristețe că biata copilă nu va avea parte nici măcar de o îngropăciune după datină. Ne îndepărtarăm de acel loc copleșiți de mîhnire și adînc zguduiți de pierderea unei singure ființe, cu toate că atîția oameni își aflaseră moartea în acel naufragiu ; văzînd tragicul sfîrșit hărăzit unei copile atît de virtuoase, cei mai mulți dintre noi începurăm să ne îndoim c-ar exista cu adevărat o Providență, fiindcă sînt unele încercări atît de crîncene și-atît de puțin meritate, încît pînă și speranța înțeleptului ajunge să fie zdruncinată.

Paul, care începuse să-și vină în simțire, fusese adăpostit deocamdată într-o locuință din apropiere, pînă cînd avea să poată fi dus acasă. Iar eu plecai cu Domingo, ca s-o pregătim pe mama Virginiei și pe prietena ei pentru a întîmpina această cumplită nenorocire. Cînd ajunserăm la gura văii străbătută de rîul Latamierilor, niște negri ne înștiințară că între timp o bună parte din sfărîmăturile corăbiei fuseseră scoase de valuri pe limanul golfului din față. Coborîrăm pe plajă și de îndată ce-mi aruncai ochii asupra lucrurilor risipite pe țărm, zării trupul neînsuflețit al Virginiei. Era pe jumătate acoperit de nisip, în atitudinea în care o văzusem pierind. Trăsăturile nu i se schimbaseră prea mult. Avea ochii închiși, dar fruntea ei păstra aceeași seninătate ; doar palidele violete ale morții se

îngînau, pe obrajii ei, cu trandafirii sfiiciunii. Una din mîini zăcea peste veșminte, iar cealaltă, pe care o ținea apăsată pe inimă, era încleștată și țeapănă. Cu greu reușii să-i scot dintre degete o cutioară : dar nu mică-mi fu mirarea văzînd că era iconița lui Paul, de care-i făgăduise să nu se despartă pînă la sfîrșitul vieții ! În fața acestei ultime mărturii a statorniciei și dragostei de care fusese însuflețită biata copilă, plînsei cu lacrimi amare ; Domingo se lovea cu pumnii în piept și sfîșia văzduhul cu strigătele lui îndurerate. Am dus trupul Virginiei într-o colibă de pescari, lăsîndu-l în paza unor sărmane femei malabare care se îngrijiră să-l spele.

În timp ce ele îndeplineau această tristă îndeletnicire, urcarăm cu inima strînsă spre casă. Doamna de la Tour și Margareta se rugau, așteptînd vești despre soarta corăbiei. De cum dădu cu ochii de mine, doamna de la Tour strigă :

— Unde-i fata mea, draga mamii, odorul meu ?

Tăcerea și lacrimile mele o făcură să-și dea seama de nenorocirea care se abătuse asupra ei, simți că se îneacă, gîtuită de un nod dureros ce i se pusese în gît ; nu mai avea glas decît pentru suspine și hohote de plîns. Margareta strigă la rîndul ei :

— Unde mi-e băiatul ? Nu-l văd ! și își pierdu cunoștința.

Alergarăm să-i dăm ajutor și cînd se trezi, în sfîrșit, din leșin, căutai s-o liniștesc spunîndu-i că Paul trăia și că guvernatorul luase măsuri să fie îngrijit. De îndată ce își veni în fire, se grăbi să vadă de prietena

ei, care uneori își pierdea cunoștința pentru o bună bucată de vreme. Doamna de la Tour petrecu toată noaptea muncită de aceste cumplite suferințe ; văzînd-o cum se chinuie, mă gîndeam că nu poate fi durere mai cruntă decît durerea mamei care și-a pierdut copilul. De cîte ori se trezea din leșin, își ridica privirea mohorîtă spre cer și rămînea așa, cu ochii ațintiți în sus. Zadarnic prietena ei și cu mine îi strîngeam mîinile într-ale noastre, zadarnic o chemam cu cele mai duioase cuvinte, părea cu desăvîrșire nesimțitoare la mărturiile nestrămutatei noastre iubiri și din pieptul ei strivit de o istovitoare povară nu ieșeau decît gemete înfundate.

Dimineața, Paul fu adus acasă pe un palanchin. Își venise, în sfîrșit, în fire, dar nu putea rosti nici un cuvînt. Întîlnirea cu mama lui și doamna de la Tour, împotriva temerilor ce mă stăpîneau, avu o înrîurire mai prielnică decît toate îngrijirile mele de pînă atunci. O rază de mîngîiere miji pe chipurile celor două mame năpăstuite. Stătură amîndouă lîngă el, îl cuprinseră în brațe, îl sărutară, lăsînd să curgă în voie lacrimile zăgăzuite pînă atunci de o durere copleșitoare. Curînd lacrimile lui Paul se amestecară cu ale lor. Zbuciumul lor dureros fu urmat de o lungă toropeală ce le cufundă într-un somn letargic, pe drept cuvînt asemănător cu cel al morții — natura aducînd în felul acesta o ușurare celor trei ființe atît de greu încercate.

Domnul de La Bourdonnais trimise pe cineva să mă înștiințeze în taină că rămășițele pămîntești ale

Virginiei fuseseră aduse din ordinul său în oraș, de unde urmau să fie îndreptate spre biserica Pamplemousse. Mă grăbii să cobor la Port-Louis, unde găsii o mulțime de locuitori veniți din toate cartierele spre a lua parte la îngropăciune, ca și cum prin moartea Virginiei insula ar fi pierdut cel mai de preț giuvaer al său. Toate vasele din port aveau vergile încrucișate și pavilioanele în bernă, iar cînd și cînd, la răstimpuri mai îndelungate, slobozeau lovituri de tun. Grenadierii mergeau în fruntea convoiului, ținînd puștile cu țeava în jos. Darabanele lor acoperite de lungi zăbranice aveau un sunet lugubru, iar pe chipurile războinicilor, care de-atîtea ori înfruntaseră moartea pe cîmpul de bătălie fără să pălească, se zugrăvea o adîncă mîhnire. Opt tinere domnișoare, din cele mai alese familii de pe insulă, îmbrăcate în alb, și ținînd frunze de palmieri în mînă, purtau trupul acoperit cu flori al virtuoasei lor tovarășe. Un cor de copii îl însoțea, cîntînd imnuri de slavă. În spatele lor mergeau cele mai de vază persoane din rîndurile populației de pe insulă și ale statului său major, apoi guvernatorul urmat de mulțime.

Toate acestea fuseseră puse la cale de oficialități în dorința de a aduce într-un fel oarecare prinosul cuvenit virtuților Virginiei. Cînd însă trupul neînsuflețit ajunse la poalele acestui munte, la vederea colibelor în care, mulțumită ei, sălășluise atîta vreme fericirea și asupra cărora moartea ei făcuse să coboare acum deznădejdea, ceremonia funebră începu a se destrăma : imnurile și cînturile încetară și în tot

cuprinsul nu se mai auzeau decît plînsete și suspine. Pîlcuri de tinere fete ieșeau alergînd de prin casele din vecinătate ca să atingă de sicriul Virginiei batiste, mătănii, cununi de flori, pomenind-o ca pe o sfîntă. Mamele cereau lui Dumnezeu odrasle ca ea ; tinerii, iubite tot atît de statornice ; săracii, o prietenă tot atît de duioasă, iar sclavii, o stăpînă tot atît de milostivă.

În momentul în care rămășițele pămîntești ajunseră la locul de îngropăciune, negrese din Madagascar și cafre din Mozambic așezară în jurul lor panere cu fructe și atîrnară fîșii de pînză de crengile arborilor din preajmă, după datina țării lor ; indiene din Bengal și de pe coasta malabară aduseră colivii pline cu păsări, cărora le dădură drumul în văzduh, deasupra trupului neînsuflețit ; atît de adîncă este tristețea de care sînt cuprinse toate semințiile pămîntului atunci cînd se întîmplă să moară o ființă vrednică de iubire și atît de mare este prestigiul virtuții nefericite, încît reușește să înfrățească toate religiile în jurul mormîntului ei !

Se văzură nevoiți să înconjoare groapa cu străji ca să îndepărteze cîteva fete sărmane care voiau cu orice preț să se arunce înăuntru, spunînd că nu mai au nici o mîngîiere de așteptat pe lume, și că nu le rămîne decît să moară împreună cu singura ființă care se milostivise de ele.

Virginia fu înmormîntată în preajma bisericii Pamplemousse, în partea dinspre apus, la picioarele unui

pîlc de bambuși, acolo unde, atunci cînd venea la liturghie cu mama ei și cu Margareta, îi plăcea să se odihnească alături de cel pe care îl numea odinioară fratele ei.

După ceremonia funebră, domnul de La Bourdonnais urcă pînă aici, urmat de o parte din cei care formau numeroasa lui suită. Guvernatorul se arătă gata să facă tot ce stătea în puterea lui pentru a veni în ajutorul doamnei de la Tour și al Margaretei. Înfieră în cîteva cuvinte pline de indignare vitregia de care dăduse dovadă mătușa sa, și, apropiindu-se de Paul, îi spuse tot ce socotea el că ar putea să-i mîngîie suferința.

— N-am dorit decît fericirea dumitale și a familiei dumitale ; martor mi-e Dumnezeu. Ar trebui să pleci în Franța, prietene ; am să-ți fac eu rost de o slujbă acolo. Cît vei lipsi, voi avea grijă de mama dumitale ca de mama mea, și-i întinse mîna ; Paul și-o trase pe a lui și-și întoarse capul să nu-l vadă.

Cît despre mine, rămăsei mai departe în gospodăria nefericitelor mele prietene ca să le dau, atît lor cît și lui Paul, tot ajutorul ce-mi stătea în putere. După trei săptămîni, Paul se dădu jos din pat ; dar, pe măsură ce începea să prindă puteri, durerea lui părea că sporește. Era indiferent la orice, privirile îi erau stinse și dacă-l întrebai ceva nu se învrednicea să răspundă. Doamna de la Tour, care era pe moarte, îi spunea adesea :

— Dragul mamei, de cîte ori mă uit la tine, mi se pare c-o văd pe scumpa mea Virginia.

La numele Virginiei, Paul tresărea și se grăbea să se îndepărteze de dînsa, cu toate stăruințele Margaretei care-l ruga să vină la căpătîiul prietenei sale. Fugea în grădină căutînd singurătatea și se așeza la picioarele cocotierului Virginiei, cu ochii ațintiți asupra izvorului ei. Medicul guvernatorului, care-l îngrijise cu cea mai mare sîrguință, și pe el și pe cele două doamne, ne spuse că, pentru a-l smulge din neagra sa melancolie, cel mai bun lucru ar fi să-l lăsăm slobod să facă tot ce poftește fără să-l stingherim cu nimic, fiind singurul mijloc de a desfereca tăcerea în care se zăvorîse.

Mă hotărîi să-i dau ascultare. În ziua în care Paul se simți mai întremat, primul său gînd fu să plece de acasă. Cum nu-l scăpam o clipă din ochi, o pornii îndată pe urmele lui, spunîndu-i lui Domingo să ia ceva merinde și să vină după noi. Pe măsură ce tînărul cobora coasta, voioșia și puterile lui păreau că se împrospătează. O apucă mai întîi pe drumul ce ducea spre Pamplemousse și, cînd ajunse în preajma bisericii, pe aleea de bambuși, se îndreptă spre un loc unde băgase de seamă că pămîntul era proaspăt răscolit ; se așeză apoi în genunchi și, ridicînd ochii spre cer, se rugă îndelung. Lucrul acesta mi se păru de bun augur pentru însănătoșirea minții sale, pentru că o asemenea mărturie de încredere în Ființa Supremă lăsa să se vadă că sufletul său se întorsese pe făgașul lui firesc. Domingo și cu mine îngenunchearăm alături de el și ne rugarăm împreună. Într-un tîrziu, tînărul se ridică de jos și plecă mai departe, îndreptîndu-se spre partea de nord a insulei, fără să se sinchisească prea mult de noi. Cum știam că habar n-avea, nu numai unde fusese înmormîntată Virginia, dar nici chiar dacă trupul său fusese pescuit, îl întrebai de ce se dusese să se roage la picioarele acelor bambuși.

— Am fost de-atîtea ori acolo împreună ! îmi răspunse el.

Merse așa pînă la marginea pădurii, unde ne prinse și noaptea. Acolo, văzînd că ne așezasem să mîncăm, simți și el nevoia să ia ceva în gură ; pe urmă ne culcarăm pe iarbă la rădăcina unui copac. A doua zi crezui că se va îndupleca, poate, să se întoarcă din drum. În adevăr, privi un timp în zarea cîmpiei spre biserica Pamplemousse, cu lungile ei alei de bambuși, și făcu cîțiva pași ca și cum ar fi voit să pornească într-acolo, apoi se afundă repede în pădure, urmîndu-și calea spre nord. Bănuiam ce voia, dar toate încercările mele de a-i strămuta gîndul se dovediră zadarnice. Pe la amiază, ajunserăm în cartierul Pulbera-de-aur. Paul coborî în fugă pe țărmul mării, în dreptul locului unde naufragiase „Saint-Géran". Văzînd insula Chihlimbarului și canalul, care în momentul acela era ca o oglindă, strigă :

— Virginia, o, draga mea Virginia ! și căzu numaidecît în nesimțire.

Domingo și cu mine îl purtarăm pe brațe în pădure, unde abia izbutirăm să-l facem să-și vină în fire. Cum se dezmetici, ținu să coboare din nou pe plajă, dar fiindcă îl rugai să nu împrospăteze durerea lui și-a

noastră zgîndărind nişte amintiri atît de chinuitoare, se hotărî să-şi schimbe drumul. Şi tot aşa, timp de opt zile, cutreieră toate locurile pe unde umblase cîndva cu prietena lui din copilărie. Străbătu din nou cărarea pe care fusese cu Virginia să ceară îndurare pentru sclava de la Rîul-Negru ; se duse apoi să vadă rîul Celor Trei-Gurguie, pe malul căruia fata se aşezase istovită de mers, şi pădurea în care rătăcise calea. Toate locurile care-i aminteau neastîmpărul, jocurile, prînzurile la iarbă verde, faptele bune ale iubitei lui îl făceau să plîngă : rîul de la poalele Muntelui Lung, coliba mea, cascada din apropiere, papaierul pe care-l sădise ea, pajiştea pe care-i plăcea să zburde, răspîntiile din pădure unde-i era drag să cînte ; şi ecourile, care de-atîtea ori răsunaseră, stîrnite de strigătele lor de bucurie, acum nu mai repetau decît aceste dureroase cuvinte : „Virginia ! o, scumpa mea Virginia !"

Ducînd o astfel de viaţă sălbatecă şi hoinară, ochii i se adînciră în orbite, faţa începu să-i pălească, şi sănătatea i se şubrezi tot mai mult. Încredinţat că suferinţele pe care ni le pricinuiesc necazurile noastre sînt sporite de amintirea plăcerilor de care ne-am bucurat cîndva, şi că pasiunile se înteţesc în singurătate, mă gîndii să-l îndepărtez pe sărmanul meu prieten de locurile menite să-i amintească necontenit de pierderea pe care o suferise şi să-l ducă pe alte plaiuri ale insulei, undeva unde era mai multă însufleţire. Îl luai, aşadar, cu mine în cartierul Williams, aşezat pe un podiş înalt, prin care nu colindase niciodată pînă atunci. Datorită agriculturii şi îndeletnicirilor

neguţătoreşti ale locuitorilor, viaţa în această parte a insulei era variată şi plină de mişcare. Erau acolo numeroase echipe de lemnari, unii ciopleau buştenii, iar alţii croiau scîndurile ; căruţe treceau încoace şi încolo ; herghelii mari de cai şi cirezi de boi păşteau pe imaşurile întinse, iar podişul era presărat cu locuinţe. Altitudinea acestor pămînturi îngăduia pe alocuri cultura diferitelor soiuri de plante europene. Ici şi colo, vedeai lanuri de grîu, covoare de căpşuni în luminişurile pădurii şi tufişuri de măcieşi pe marginile drumurilor. Prospeţimea aerului, biciuind nervii, era chiar prielnică sănătăţii albilor. Cum locurile mai înalte, aflate cam pe la mijlocul insulei, erau înconjurate de păduri mari, de pe ele nu se zărea nici marea, nici oraşul Port-Louis, nici biserica din Pamplemousse, nici nimic altceva care ar fi putut să-i aducă aminte lui Paul de Virginia. Chiar şi munţii, care se ţin lanţ pînă la Port-Louis, priviţi de pe întinsurile cartierului Williams, se înfăţişează ca un lung promontoriu desfăşurat în linie dreaptă şi cu pereţii perpendiculari, pe creasta căruia se ridică mai multe piramide înalte de piatră, cu vîrfurile pierdute în nori.

Astfel arătau plaiurile spre care am îndreptat paşii tînărului meu prieten. Nu-l lăsam să stea o clipă locului, umblam tot timpul împreună, zi şi noapte, fie ploaie, fie soare, rătăcind înadins drumul prin păduri, pe pămînturile deşţelenite, prin cîmpii, pentru ca oboseala trupului să nu-i mai lase răgaz pentru frămîntările lui lăuntrice şi ca să-i amăgesc gîndurile, purtîndu-l prin locuri necunoscute şi pe cărări pe care

mereu le pierdeam. Sufletul îndrăgostitului însă regăseşte pretutindeni urmele fiinţei iubite. Noaptea şi ziua, liniştea singurătăţilor, ca şi forfota aşezărilor, timpul însuşi, care de obicei destramă atîtea amintiri, nimic nu-l poate îndepărta de ele. Ca şi acul atins de magnet, care, oricît l-am scutura, de îndată ce revine la starea de repaos se întoarce iarăşi către polul ce-l atrage. De cîte ori îl întrebam pe Paul, atunci cînd rătăceam drumul în cutreierările noastre prin cartierul Williams : „Şi-acum încotro ?" — se îndrepta către miazănoapte, spunîndu-mi : „Uite munţii noştri, să ne întoarcem".

Abia atunci mă dumerii, în sfîrşit, că toate încercările mele de a-i abate gîndurile într-altă parte erau de prisos şi că nu-mi mai rămînea altceva de făcut decît să dau piept făţiş cu pasiunea lui, folosind toate mijloacele pe care le avea la îndemînă slaba mea judecată. Drept care îi spusei :

— Da, iată munţii pe ale căror plaiuri locuia scumpa dumitale Virginia şi iată şi iconiţa pe care i-ai dat-o cîndva şi pe care, murind, o purta lipită de inimă, inima ei ce pînă în ultima clipă a bătut numai pentru dumneata.

Şi, spunînd acestea, îi arătai lui Paul iconiţa pe care i-o dăruise Virginiei, pe marginea fîntînii, sub cocotierii lor. Văzînd-o, o tristă bucurie îi licări în privire. Apucă lacom iconiţa în mîinile sale vlăguite şi-o duse la gură. Simţii că se înăbuşă şi, din ochii lui sîngeraţi, lacrimile nu mai apucară să se rostogolească pe obraji.

— Ia aminte, fiule, îi spusei, şi ascultă-mă pe mine, care sînt prietenul dumitale, aşa cum am fost al Virginiei şi care, martor al năzuinţelor voastre, m-am străduit adeseori să vă întăresc judecata pentru a putea întîmpina încercările neaşteptate ale vieţii. Ce te face să plîngi cu atîta amărăciune ? Nenorocirea ce te-a lovit ? Sau soarta nefericită a Virginiei ?

Nenorocirea dumitale ? Da, fără-ndoială, este covîrşitoare. Ai pierdut pe cea mai desăvîrşită dintre fete, care ar fi fost de bună seamă şi cea mai vrednică de respect dintre femei. Şi-a nesocotit interesele, pentru a le împlini pe ale dumitale şi, punîndu-te mai presus decît orice bogăţie, nu şi-a dorit altă răsplată pentru virtuţile ei. Dar de unde poţi să ştii că fiinţa de la care aşteptai o fericire atît de curată n-ar fi fost pentru dumneata un izvor de nesfîrşite suferinţe ? Era săracă, iar mătuşa ei o dezmoştenise ; nu aveai de împărţit cu ea în viitor decît munca dumitale. Acum, cînd educaţia primită o făcuse mai plăpîndă, iar încercările prin care trecuse mai curajoasă, ai fi văzut-o cum zi de zi se istoveşte, silindu-se să împartă strădaniile cu dumneata. Iar cînd ar mai fi venit pe lume şi copiii, necazurile ei şi ale dumitale ar fi sporit şi mai mult văzîndu-vă nevoiţi să întreţineţi voi singuri două mame bătrîne şi o familie abia înfiripată.

Poate că-mi vei spune : ne-ar fi ajutat guvernatorul. Dar într-o colonie care-şi schimbă atît de des dregătorii crezi că s-ar mai fi găsit mulţi ca domnul de La Bourdonnais ? Dacă ar fi venit aici nişte ocîrmuitori

lipsiţi de conştiinţă şi ruşine ? Şi dacă, pentru a căpăta vreun ajutor de nimic, soţia dumitale ar fi fost silită să le facă ochi dulci ? Dacă-ar fi fost uşuratică, ai fi fost vrednic de plîns ; dacă ar fi fost înţeleaptă, aţi fi rămas săraci ; mare noroc, dacă, din pricina frumuseţii şi a virtuţii ei, n-ai fi fost năpăstuit chiar de aceia din partea cărora aşteptai un sprijin !

Mi-ar fi rămas, îmi vei spune, fericirea, o fericire care nu se bizuie pe bogăţie, aceea de a ocroti femeia iubită, legată de noi tocmai prin slăbiciunea ei ; de a o mîngîia împărtăşindu-i propriile mele frămîntări, de a-i dărui tristeţea mea în locul bucuriilor şi de a spori dragostea noastră prin neajunsurile pe care le-am fi îndurat împreună. Fără îndoială că atît virtutea, cît şi iubirea au parte de aceste amare plăceri. Dar acum Virginia nu mai este ; ţi-au rămas, în schimb, fiinţele pe care le iubea cel mai mult pe lume după dumneata : mama ei şi mama dumitale care, văzînd cum te mistuie durerea asta fără leac, va închide ochii înainte de vreme. Caută să te simţi fericit uşurîndu-le viaţa, aşa cum se simţea şi ea odinioară. Faptele bune, fiule, sînt fericirea hărăzită virtuţii. Nu există nimic mai temeinic şi mai măreţ pe pămînt. Planurile al căror ţel sînt desfătările, odihna şi petrecerile, bogăţiile şi gloria nu sînt cîtuşi de puţin făcute pentru om, care-i atît de plăpînd, un călător cu o viaţă trecătoare. Ai văzut cum un singur pas spre bogăţie ne-a aruncat pe toţi din prăpastie în prăpastie. E adevărat că dumneata te-ai împotrivit, dar cine ar fi crezut că plecarea Virginiei avea să aibă altă urmare decît fericirea ei şi a dumitale ? Stăruinţele unei rubedenii bogate şi vîrstnice, sfaturile unui înţelept guvernator, încurajările unei întregi colonii, îndemnurile şi autoritatea unei feţe bisericeşti au pricinuit deopotrivă nenorocirea Virginiei. Adeseori se întîmplă să ne ducem singuri la pierzanie, înşelaţi chiar de înţeleapta chibzuinţă a celor ce ne cîrmuiesc. Ar fi fost, fără-ndoială, mai bine să nu le dăm crezare, să nu punem nici un temei pe cuvintele şi speranţele unei lumi amăgitoare. Dar, în sfîrşit, dintre atîţia oameni pe care-i vedea muncind din greu pe aceste meleaguri, dintre atîţia alţii care pleacă în Indii să-şi caute norocul sau care, fără să-şi părăsească ţara, se bucură în tihnă, în Europa, de truda celor de aici, nu este nici unul căruia să nu-i fie ursit ca într-o bună zi să piardă tot ceea ce era mai de preţ pentru el — măriri, avere, soţie, copii, prieteni. Pentru cei mai mulţi dintre ei, la toate aceste pierderi se mai adaugă şi amintirea propriei lor nesăbuinţe. Dar dumneata, în adîncul dumitale, n-ai să-ţi faci nici un fel de mustrări. Ai fost statornic în credinţa dumitale. Ai avut, în floarea tinereţii, chibzuinţa unui înţelept, căutînd să nu te îndepărtezi de sentimentul naturii. Părerile dumitale erau singurele adevărate pentru că erau curate, cinstite, dezinteresate şi pentru că aveai asupra Virginiei drepturi sfinte ce nu puteau fi puse în cumpănă cu nici o bogăţie. Ai pierdut-o, dar nici nesăbuinţa dumitale, nici lăcomia de bani, nici o greşită chibzuinţă nu i-au adus pierzarea, ci însăşi voinţa lui Dumnezeu, care a folosit pasiunile altora ca

să-ţi răpească fiinţa iubită ; Dumnezeu, de la care ai totul, care ştie tot ce-ţi trebuie şi a cărui înţelepciune te scuteşte de remuşcările şi deznădejdea ce însoţesc de obicei nenorocirile pricinuite de noi.

S-ar putea, desigur, să-ţi spui în restriştea dumitale : N-am meritat-o ! Ce te face oare să plîngi : destinul nefericit al Virginiei, sfîrşitul ei, starea ei de acum ? A împărtăşit soarta hărăzită deopotrivă mărimilor, frumuseţii şi chiar şi împărăţiilor. Viaţa omului, cu toate planurile urzite de el, se înalţă ca un foişor a cărui cheie de boltă este moartea. De cînd s-a născut, era osîndită să moară. Ferice de ea că s-a desprins din legăturile vieţii înaintea mamei sale, a mamei dumitale, înaintea dumitale însuţi, că nu i-a fost dat, adică, să moară de mai multe ori înainte de a închide ochii pe veci.

Moartea, fiul meu, este o binefacere pentru toţi oamenii ; e noaptea acestei zile neliniştite pe care o numim viaţă. În somnul morţii îşi găsesc alinarea pe veci bolile, durerile, întristările, temerile de care sînt neîncetat frămîntaţi bieţii oameni. Priveşte cu luare-aminte oamenii care par cei mai fericiţi şi ai să vezi că au cumpărat foarte scump aşa-zisa lor fericire : vaza de care se bucură în lume — prin necazuri casnice ; bogăţia — printr-o sănătate şubrezită ; plăcerea atît de rară de a fi iubit — prin necontenite sacrificii ; şi adesea, la capătul unei vieţi jertfite pentru binele altora, nu văd în jurul lor decît prieteni făţarnici şi rubedenii nerecunoscătoare. Virginia însă a fost fericită pînă în ultima clipă a vieţii. A fost fericită cu noi, prin darurile firii ; departe de noi, prin harul virtuţii ; şi chiar în clipa îngrozitoare cînd am văzut-o pierind, era de asemenea fericită ; căci, fie că şi-a aruncat privirile asupra întregii colonii, căreia îi pricinuia o adîncă mîhnire, răsfrîntă pe toate chipurile, fie asupra dumitale, care, cu atîta cutezanţă, te străduiai să-i vii într-ajutor, şi-a putut da seama cît ne era de dragă tuturora. Şi-a întărit sufletul pentru a ţine piept încercării ce-o aştepta, amintindu-şi de viaţa neprihănită pe care o dusese, şi atunci a primit răsplata pe care cerul o hărăzeşte virtuţii : un curaj mai puternic decît primejdia. Şi a întîmpinat moartea cu o faţă senină.

Dumnezeu, fiule, dă prilej virtuţii să treacă prin toate încercările vieţii, ca să ne arate că numai ea poate să tragă foloase de pe urma lor şi să găsească în fiecare dintre ele fericire şi slavă. Cînd vrea ca numele ei să se bucure de o cît mai strălucită faimă, o înalţă pe o scenă în văzul lumii întregi, punînd-o să înfrunte moartea ; şi atunci curajul ei este menit să rămînă drept pildă tuturor, iar amintirea suferinţelor îndurate să primească pururea un prinos de lacrimi din partea posterităţii. Iată momentul nepieritor ce i-a fost sortit pe acest pămînt, unde totul este trecător şi unde chiar amintirea mai tuturor capetelor încoronate în scurtă vreme este îngropată într-o veşnică uitare.

Dar Virginia dăinuie încă. Gîndeşte-te, fătul meu, că totul se schimbă pe faţa pămîntului, dar nimic nu se pierde. Nici o iscusinţă omenească n-ar fi în stare

a nimici o cît de mică particulă de materie, şi, prin urmare, cum s-ar putea să piară ceea ce se cheamă gîndire, simţire, dragoste, virtute, credinţă, cînd elementele din care era plăsmuită făptura ei sînt indestructibile ? O, dacă Virginia a fost fericită cu noi, acum este şi mai fericită. Există un Dumnezeu, fiule, întreaga natură îl mărturiseşte ; nu mai e nevoie să ţi-o dovedesc. Numai răutatea oamenilor îl face să tăgăduiască o dreptate de care ei se tem. Existenţa lui o simţi în inima dumitale, aşa cum înfăptuirile sale se află înaintea ochilor noştri. Crezi dumneata oare că El ar putea să nu-i dea Virginiei răsplata ce i se cuvine ? Crezi dumneata că această putere care a îmbrăcat un suflet atît de ales într-un veşmînt atît de frumos, urzit cu o măiestrie divină, n-ar fi găsit mijlocul s-o scape din valuri ? Că acela care a orînduit fericirea de acum a oamenilor, în virtutea unor legi pe care dumneata nu le cunoşti, nu ar fi în măsură să-i făurească o altă fericire Virginiei, în virtutea unor legi care sînt atît de necunoscute pentru dumneata ? Cînd eram în neant, dacă am fi fost în stare să gîndim, ne-am fi putut închipui cumva existenţa noastră actuală ? Iar acum, cînd ne aflăm în miezul acestei misterioase şi trecătoare existenţe, ne putem oare da seama de ceea ce ne aşteaptă dincolo de moartea al cărei prag trebuie să-l trecem cu toţii ? Dumnezeu are nevoie, asemenea omului, de micul nostru glob pămîntesc ca de o scenă pe care să poată scoate în vileag înţelepciunea şi bunătatea sa, şi n-a fost El oare în stare să răspîndească viaţa omenească

decît pe cîmpiile morţii ? Nu există o singură picătură de apă în ocean care să nu fie împînzită de fiinţe vii aşa, ca noi ; şi să nu fie oare printre atîţia aştri ce se rotesc deasupra capetelor noastre nici unul hărăzit nouă ? Cum ! Să nu existe înţelepciune supremă şi bunătate divină decît pe tărîmul pe care ne aflăm noi, iar toate aceste nenumărate globuri strălucitoare, tot acest nemărginit noian de lumină de care sînt înconjurate, şi pe care nici furtunile şi nici umbra nopţilor nu-l întunecă vreodată, să nu fie decît un spaţiu fără rost şi un veşnic neant ? Dacă noi, care nu ne-am dăruit nimic, am îndrăzni să punem limite puterii de la care am primit totul, ar fi oare cu putinţă să ne închipuim că ne aflăm aici la graniţele împărăţiei sale, unde viaţa se luptă cu moartea şi nevinovăţia cu tirania ?

Există, fără îndoială, undeva un loc unde virtutea îşi primeşte răsplata cuvenită. Virginia e fericită acum. A ! dacă din lăcaşul îngerilor, unde se află, ar putea să-ţi vorbească, ţi-ar spune, întocmai ca atunci cînd şi-a luat rămas bun : „O, Paul ! viaţa nu-i decît o încercare. S-a socotit că am rămas pururea credincioasă legilor firii, ale dragostei şi ale virtuţii. Am străbătut mări ca să dau ascultare familiei mele ; m-am lepădat de bogăţii ca să-mi păstrez credinţa ; şi mai curînd mi-am pierdut viaţa decît să trec peste orice ruşine dezgolindu-mi trupul. Cerul a găsit că mi-am împlinit rostul. Am scăpat pentru totdeauna de sărăcie, de bîrfeli, de vijelii şi de priveliştea suferinţelor celorlalţi. Nici una din nenorocirile care-i în-

spăimîntă pe oameni nu mă mai poate ajunge de acum înainte ; și tu mă plîngi ! Sînt curată și nepieritoare ca o rază de lumină ; și tu mă chemi înapoi, în noaptea vieții ! O, Paul ! o, dragul meu prieten ! amintește-ți de zilele fericite cînd, dis-de-dimineață, eram dezmierdați de priveliștea fermecată a cerului, în clipa în care soarele răsărea peste vîrfurile acestor stînci, revărsîndu-și lumina pînă în adîncul pădurilor. Simțeam atunci o încîntare a cărei pricină n-o putem desluși. În dorințele noastre nevinovate, am fi vrut să fim numai ochi, ca să ne bucurăm de bogăția de culori a zorilor ; numai miros, ca să sorbim miresmele florilor noastre ; numai urechi, ca să ascultăm concertele păsărilor noastre ; numai inimă, ca să ne dăm seama de aceste binefaceri. Acum cînd mă aflu chiar la izvoarele frumuseții, acolo unde își are obîrșia tot ce este desfătător pe pămînt, sufletul meu vede, gustă, aude, pipăie nemijlocit ceea ce el nu putea simți pe atunci decît cu slabele mijloace pe care le avea la îndemînă. O, cine ar putea zugrăvi aceste meleaguri luminate de un veșnic răsărit, pe care mi-e hărăzit a sălășlui în veci ? Tot ceea ce o putere nemărginită și o bunătate divină au putut făuri pentru a mîngîia o ființă nefericită ; toată armonia pe care prietenia unor ființe fără de număr, împărtășind aceeași fericire, poate s-o izvodească în sînul bucuriei obștești, noi o simțim pe deplin. Primește, așadar, încercarea ce ți-a fost dată ca să sporești fericirea Virginiei tale printr-o dragoste fără de sfîrșit și printr-o cununie ale cărei făclii nu se vor stinge niciodată. Atunci îți

voi alina toate părerile de rău ; atunci îți voi șterge lacrimile. O, dragul meu prieten ! tînărul meu soț ! înalță-ți sufletul spre infinit, pentru a putea îndura aceste suferințe de-o clipă."

Emoția de care eram cuprins curmă firul cuvîntării mele. Iar Paul, uitîndu-se țintă la mine, strigă :

— Nu mai trăiește ! S-a dus ! și rostind aceste dureroase cuvinte fu biruit din nou de o lungă slăbiciune.

Cînd, în sfîrșit, își veni în fire spuse :

— De vreme ce moartea este o binefacere și Virginia e fericită, vreau să mor și eu ca să fiu împreună cu Virginia.

Astfel toate argumentele mele menite să-i aducă mîngîiere nu reușiseră decît să-i întrețină deznădejdea. Eram ca un om care încearcă să-și scape prietenul din valurile unui fluviu, dar el nu vrea să înoate, se lasă tras la fund. Durerea îl covîrșise. Vai ! necazurile tinereții pregătesc pe om pentru viață, dar Paul nu suferise niciodată.

Mă întorsei cu el acasă. Maică-sa și doamna de la Tour tînjeau amîndouă, cuprinse de o lîncezeală ce părea să le fi sleit și mai mult. Margareta era cea mai abătută dintre ele. Firile zglobii, peste care supărările ușoare lunecă fără să lase urme, sînt mai lesne doborîte de marile încercări.

— O, vecine dragă ! mă întîmpină dînsa, azi-noapte Virginia mi s-a arătat în vis, îmbrăcată în alb, în mijlocul unor crînguri și grădini de toată frumusețea. „Mă bucur de o fericire pe care oricine ar putea s-o rîvnească", mi-a spus ea. Pe urmă s-a apropiat de Paul

zîmbind şi l-a luat cu dînsa. Şi cum căutam să-l opresc pe băiat să nu plece, am simţit că mă desprind la rîndul meu de pămînt şi că-l urmez cu o neasemuită bucurie. Am vrut atunci să-mi iau rămas bun de la prietena mea şi, în aceeaşi clipă, am văzut-o venind după noi împreună cu Maria şi cu Domingo. Dar ceea ce mi se pare şi mai ciudat este că tot astă-noapte doamna de la Tour a avut un vis în care i s-au arătat aceleaşi lucruri.

— Dragă prietenă, îi răspunsei, cred că nimic nu se întîmplă pe lume fără voia lui Dumnezeu. Visurile povestesc uneori adevărul.

Doamna de la Tour îmi împărtăşi la rîndul ei un vis întru totul asemănător, pe care-l avusese în aceeaşi noapte. De cînd le cunoşteam pe cele două doamne, niciodată nu observasem că ar fi dat crezare superstiţiilor ; eram deci surprins de potrivirea dintre visele lor şi în sinea mea nu mă mai îndoiam că aveau să se împlinească. Credinţa că adevărul ni se înfăţişează uneori în timpul somnului este răspîndită la toate popoarele pămîntului. Cei mai mari oameni ai antichităţii au împărtăşit-o ; printre alţii, Alexandru, Cezar, Scipionii, cei doi Caton şi Brutus, şi despre nici unul dintre ei nu putem spune c-ar fi fost slab de înger. În *Vechiul* şi în *Noul Testament* sînt atîtea exemple de visuri care s-au împlinit. Cît despre mine, în privinţa asta îmi ajunge cît ştiu din propria mea experienţă ; şi am avut de cîteva ori prilejul să-mi dau seama că visele sînt vestiri ale unei inteligenţe care ne poartă de grijă. Şi că nu ne stă în putinţă nici să

combatem, nici să apărăm cu argumente nişte lucruri care depăşesc puterile raţiunii omeneşti. Totuşi raţiunea omului nu este decît oglindirea celei divine, şi de vreme ce omul este în stare să facă, prin nu ştiu ce mijloace ascunse şi nelămurite, ca năzuinţele lui să răzbată pînă la capătul lumii, de ce inteligenţa ce cîrmuieşte lumea n-ar folosi nişte mijloace asemănătoare, în acelaşi scop ? Un prieten caută să-şi mîngîie prietenul printr-o scrisoare care străbate o mulţime de împărăţii, se strecoară printre zavistiile unor neamuri ce se duşmănesc, ca să aducă bucurie şi speranţă unui singur om ; de ce atunci atotputernicul ocrotitor al nevinovăţiei n-ar putea veni, pe cine ştie ce cale ascunsă, în ajutorul unui suflet virtuos, care şi-a pus toată nădejdea în el ? Are oare nevoie să se slujească de vreo mărturie vădită ca să-şi împlinească voinţa, El, ale cărui fapte sînt săvîrşite în adîncul sufletului omenesc ? De ce atunci să punem la îndoială visele ? Viaţa, în care urzim atîtea planuri trecătoare şi vane, este altceva oare decît un vis ?

Oricum ar fi, visul sărmanelor mele prietene se împlini curînd. Paul se stinse din viaţă după două luni de la moartea scumpei lui Virginia, al cărei nume îl avea tot timpul pe buze. Opt zile mai tîrziu, Margareta simţi că i se apropie sfîrşitul cu o bucurie pe care numai virtuţii îi este dat s-o cunoască. Îşi luă rămas bun de la prietena sa cu cele mai duioase cuvinte :

— În nădejdea, îi spuse ea, că ne vom regăsi cîndva cu drag, pentru a nu ne mai despărţi niciodată. Moartea este cea mai mare binefacere, adăugă apoi, şi se

cuvine s-o dorim. Dacă viaţa este o pedeapsă, trebuie să-i aşteptăm cu nerăbdare sfîrşitul ; iar dacă este o încercare, e firesc s-o vrem cît mai scurtă.

Guvernatorul luă sub oblăduirea lui pe Domingo şi pe Maria, care nu mai erau în stare să muncească şi care nu avură nici ei mai multe zile decît stăpînele lor. Cît despre bietul Fidel, murise de jale, aproape o dată cu stăpînul său.

Doamnei de la Tour, care în mijlocul atîtor grele lovituri dovedise o tărie sufletească cum nimeni n-ar fi crezut, îi dădui găzduire la mine. Pînă în ultima clipă veghease la căpătîiul lui Paul şi al Margaretei căutînd să-i mîngîie, ca şi cînd n-ar fi avut de îndurat decît suferinţele lor. După ce se prăpădiră, îmi vorbea în fiecare zi despre ei, ca despre nişte prieteni dragi care s-ar fi aflat în vecinătate. Totuşi nici ea nu mai trăi decît o lună după ei. Cît priveşte pe mătuşa sa, nici un moment nu se gîndise s-o osîndească pentru nenorocirile întîmplate din pricina ei ; dimpotrivă, se ruga lui Dumnezeu să i le ierte şi să liniştească înspăimîntătoarele turburări ale minţii de care, după cum auzisem, pătimea de cînd o alungase pe Virginia cu atîta neomenie.

Mătuşa cea duşmănoasă îşi primi în curînd pedeapsa pentru răutatea ei. Prin oamenii din echipajele vaselor, ce soseau din cînd în cînd în port, aflai că era bîntuită de tot felul de năluciri, care n-o lăsau nici să trăiască, nici să moară. Cînd se socotea vinovată de sfîrşitul pretimpuriu al încîntătoarei sale nepoate, ca şi de moartea doamnei de la Tour, care se prăpădise puţin

mai apoi, cînd se arăta mulţumită că se descotorosise de cele două nenorocite, care îşi făcuseră familia de rîs prin pornirile lor vulgare. Uneori, văzînd sumedenia de săraci ce împînzeşte Parisul, izbucnea :

— De ce nu i-or fi ducînd în colonii pe toţi trîntorii ăştia, să le stîrpească sămînţa ! ?

Ca să adauge apoi că ideile de umanitate, de virtute, de religie, pe care toate popoarele şi le-au însuşit, nu sînt decît nişte născociri ale politicii cîrmuitorilor. Pe urmă, trecînd brusc de la o extremitate la alta, se lăsa copleşită de tot felul de spaime superstiţioase, care-i îngheţau inima de groază. Se grăbea atunci să ducă milostenii îmbelşugate unor călugări bogaţi care se îngrijeau de sufletul ei, rugîndu-i din răsputeri să împace mînia lui Dumnezeu prin sacrificiul bogăţiilor sale. Ca şi cum nişte prisosuri pe care ea nu se învrednicise să le dea nevoiaşilor puteau să fie pe placul Părintelui omenirii ! Adesea, închipuirea îi înfăţişa cîmpii cotropite de flăcări, munţi de foc prin care rătăceau arătări fioroase, chemînd-o în gura mare. Se arunca atunci la picioarele duhovnicilor ei, năzărindu-i-se c-o aşteaptă cele mai cumplite chinuri şi cazne, pentru că cerul, în dreptatea lui, trimite sufletelor haine credinţe înfricoşate.

Şi trăi astfel încă vreo cîţiva ani, rînd pe rînd necredincioasă sau bîntuită de superstiţii, înspăimîntată în aceeaşi măsură de viaţă ca şi de moarte. Dar tocmai lucrul căruia îi jertfise toate simţămintele fireşti era sortit să pună capăt unei atît de jalnice existenţe. Avu parte să afle cu mîhnire că toată averea ei urma să

treacă, după moartea sa, în mîinile unor rubedenii pe care le ura. Încercă atunci să înstrăineze o bună parte din ea ; neamurile însă, folosindu-se de toanele ei de nebunie, se îngrijiră s-o închidă într-un ospiciu, sub cuvînt că-şi pierduse minţile, punînd totodată sub tutelă bunurile de care dispunea. Astfel, înseşi bogăţiile sale ajunseră în cele din urmă s-o ducă la pierzare : şi după cum împietriseră inima aceleia care le stăpînea, tot aşa înveninară şi sufletul celor care le jinduiau. Mătuşa îşi sfîrşi, deci, zilele, păstrînd, spre marea ei nenorocire, atîta judecată cît să-şi dea seama că era prădată şi dispreţuită chiar de persoanele de care se lăsase călăuzită în viaţă.

Alături de Virginia, la rădăcina aceloraşi bambuşi, a fost înmormîntat prietenul ei, Paul, iar în preajmă, cele două măicuţe duioase şi credincioşii lor slujitori. Pe umilele lor morminte n-au fost aşezate lespezi de marmoră şi nici n-au fost săpate inscripţii menite să preamărească virtuţile de care erau însufleţiţi ; dar amintirea lăsată a rămas neştearsă în inimile tuturor celor pe care i-au îndatorat. Umbrele lor n-au nevoie de strălucirea pe care au ocolit-o în timpul vieţii ; dar dacă le mai pasă cumva de ceea ce se petrece pe pămînt, fără îndoială că zăbovesc deseori cu drag sub acoperişurile de paie ale colibelor în care se adăposteşte harnica virtute, şi caută să mîngîie sărăcia nemulţumită de soarta ei şi să întreţină în inimile tinerilor îndrăgostiţi o flacără nestinsă, preţuirea darurilor firii, îndemnul la muncă şi teama de bogăţii.

Glasul poporului, care nu pomeneşte niciodată despre monumentele ridicate spre slava capetelor încoronate, a pus unor locuri din cuprinsul acestei insule nume sortite să amintească pururea de sfîrşitul Virginiei. Lîngă insula Chihlimbarului, printre stîncile ale căror vîrfuri ies din apă, se vede TRECĂTOAREA SAINT-GÉRAN, aşa cum se chema vasul cu care Virginia venise din Europa şi care s-a scufundat în locul acela.

Mai departe, la vreo trei leghe de aici, unde se sfîrşeşte limba aceasta de pămînt, se zăreşte CAPUL BLESTEMAT, pe jumătate acoperit de valurile mării, pe care „Saint-Géran" nu l-a putut trece ca să intre în port cu o zi înainte de a se dezlănţui uraganul. Iar aici, în faţa noastră, la capătul acestei vîlcele, se află GOLFUL MORMÎNTULUI, unde am găsit-o pe Virginia îngropată în nisip ; ca şi cum marea ar fi vrut să înapoieze familiei trupul ei neînsufleţit şi să aducă ultimul prinos cuvenit virtuţii sale pe ţărmurile pe care le-a cinstit prin curăţenia ei sufletească.

Tineri uniţi printr-o dragoste atît de duioasă ! Mame nefericite, scumpă familie, pădurile acestea care vă adăposteau la umbra lor, şipotele acestea ce curgeau pentru voi, colinele pe care vă odihneaţi laolaltă sînt şi acum întristate de fiinţele pierdute. Nimeni n-a mai îndrăznit să lucreze după voi pămîntul acesta pustiu, nici să ridice din nou aceste umile colibe. Caprele voastre s-au sălbăticit, grădinile voastre au căzut în paragină, păsările voastre au fugit şi nu se mai aude nimic altceva decît ţipătul uliilor care se rotesc în văzduh deasupra acestui brîu de stînci. Cît despre mine, de

cînd m-aţi părăsit, am rămas ca un om căruia nu i-a mai rămas nici un prieten pe lume, ca un părinte care şi-a pierdut copiii, ca un călător ce rătăceşte pe faţa pămîntului singur ca într-un deşert.

Spunînd aceste cuvinte, bietul bătrîn se îndepărtă plîngînd, aşa cum şi eu am lăcrimat deseori în timp ce ascultam această dureroasă povestire.

COLIBA INDIANA

Acum vreo treizeci de ani, s-a înfiinţat la Londra o societate de savanţi englezi, al cărei scop era să cerceteze toate domeniile ştiinţei din diferitele părţi ale lumii, pentru a descoperi noi adevăruri, menite să lumineze oamenii şi să-i facă mai fericiţi. Societatea era finanţată de un grup de donatori de aceeaşi naţionalitate, alcătuit din negustori, lorzi, episcopi, foruri universitare, precum şi din membrii familiei regale a Angliei, cărora li se alăturară cîteva capete încoronate din nordul Europei. Respectivii savanţi erau în număr de douăzeci, şi Societatea regală din Londra încredinţase fiecăruia dintre ei un chestionar, cuprinzînd un număr de trei mii cinci sute de întrebări la care trebuiau să afle răspunsul. Deşi complet diferite pentru fiecare dintre savanţi şi adecvate ţinuturilor pe care urmau să le cutreiere, exista o atît

de strînsă legătură între ele, încît lumina răspîndită asupra uneia trebuia neapărat să se răsfrîngă și asupra celorlalte. Președintele Societății regale, care le întocmise cu ajutorul confraților săi, înțelesese prea bine că lămurirea unei probleme depindea adeseori de rezolvarea alteia și aceasta la rîndul ei de o alta dezlegată mai înainte ; ceea ce poate să ducă, în cercetarea adevărului, mult mai departe decît s-ar crede. În fine, pentru a folosi cuvintele președintelui, cuprinse în instrucțiuni, era vorba de cel mai măreț edificiu enciclopedic pe care îl ridicase vreodată o națiune pentru progresul cunoștințelor omenești ; ceea ce dovedește îndeajuns, adăuga el, necesitatea existenței unor societăți academice spre a coordona adevărurile risipite pe toată fața pămîntului. Pe lîngă catastiful cu întrebările ce trebuiau deslușite, fiecăruia dintre acești cărturari peregrini i se încredințase misiunea de a cumpăra în cursul călătoriei cele mai vechi tipărituri ale *Bibliei*, precum și cele mai rare manuscrise, din orice domenii, sau cel puțin de a-și procura niște copii cît mai bune, pentru care nu trebuiau să precupețească nimic. În acest scop, susținătorii societății le făcuseră rost de scrisori de recomandație pentru consulii, miniștrii și ambasadorii Marii Britanii, pe care aveau să-i întîlnească în cale, și mai cu seamă de scrisori de schimb, semnate de cei mai cunoscuți bancheri din Londra.

Cel mai învățat dintre acești eminenți cărturari, care cunoștea ebraica, araba și hindusa, a fost trimis în Indiile Orientale, leagănul tuturor artelor și-al

tuturor științelor. Savantul își începu călătoria îndreptîndu-se mai întîi spre Olanda, unde vizită, pe rînd, sinagoga din Amsterdam și sinodul de la Dordrecht ; apoi în Franța, Sorbona și Academia de științe din Paris ; în Italia, nenumărate academii, muzee și biblioteci, printre care și muzeul din Florența, biblioteca San Marco din Veneția, iar la Roma, biblioteca Vaticanului. Aflîndu-se la Roma, se gîndi dacă, mai înainte de a pleca în Orient, n-ar fi bine să facă un ocol prin Spania, spre a cerceta faimoasa bibliotecă a Universității de la Salamanca, dar, de teama Inchiziției, hotărî să nu mai zăbovească și să se îmbarce pentru Turcia. Se duse deci la Constantinopole, unde, în schimbul unei sume de bani, un efendi îi dădu putința să cerceteze toate cărțile moscheii Sfînta Sofia.

De acolo, merse la coptii din Egipt, apoi la maroniții de pe Muntele Liban, la călugării de pe Muntele Carmel ; de acolo, la Sana, în Arabia, pe urmă la Ispahan, la Kandahar, la Delhi, la Agra ; în cele din urmă, după trei ani de colindat, ajunse pe malurile Gangelui, la Benares, Atena Indiilor, unde avu lungi discuții cu brahmanii. Colecția sa de ediții vechi, de cărți originale, de manuscrise rare, de copii, de extrase și de adnotări de tot felul, era în momentul acela cea mai impresionantă dintre colecțiile pe care un particular reușise să le agonisească vreodată. E de ajuns să spunem că era alcătuită din nouăzeci de baloturi care cîntăreau împreună nouă mii cinci sute

patruzeci şi cinci livre de Troia[1]. Tocmai se pregătea să se îmbarce pentru Londra, cu această bogată încărcătură de documente, bucuros că reuşise să depăşească aşteptările Societăţii regale, cînd, trecîndu-i prin minte un lucru cît se poate de simplu, i se umplu sufletul de amărăciune.

Se gîndi că, după toate discuţiile savante pe care le avusese cu rabinii evrei, cu pastorii protestanţi, cu decanii bisericilor luterane, cu teologii catolici, cu academicienii din Paris, cu membrii Academiei della Crusca, ai Academiei dell' Arcadia şi ai altor douăzeci şi patru dintre cele mai vestite academii ale Italiei, cu patriarhii greci, cu molahii turci, cu verbieţii armeni, cu seizii şi cadiii persani, cu şeicii arabi, cu vechii parsi, cu pandecţii indieni, nu numai că era departe de a fi lămurit vreuna dintre cele trei mii cinci sute de întrebări ale Societăţii regale, dar chiar făcuse să sporească şi mai mult îndoielile ; şi cum aceste întrebări erau în strînsă legătură unele cu altele, pînă la urmă, lucrurile ieşiseră cu totul altfel decît se aşteptase ilustrul său preşedinte : adică un răspuns prea încîlcit reuşea să întunece evidenţa altuia, iar adevărurile cele mai limpezi ajungeau cu totul problematice, ba chiar nu mai puteai să înţelegi nimic din tot acest labirint de răspunsuri şi de păreri contradictorii.

Savantul reuşi să-şi dea seama de asta dintr-o simplă privire de ansamblu. Printre aceste probleme

[1] 4 770 kg.

erau de rezolvat două sute referitoare la teologia ebraică ; patru sute optzeci în legătură cu diversele comunităţi ale bisericii greceşti şi bisericii catolice ; trei sute douăsprezece referitoare la vechea religie a brahmanilor ; cinci sute opt în legătură cu limba sanscrită sau sacră ; trei privitoare la situaţia actuală a poporului indian ; două sute unsprezece referitoare la comerţul englezilor în Indii ; şapte sute douăzeci şi nouă relative la vechile monumente de pe insulele Elefanta şi Salsette din vecinătatea insulei Bombay ; cinci în legătură cu vechimea lumii ; şase sute şaptezeci şi trei privitoare la originea ambrei şi la proprietăţile diferitelor varietăţi de bezoar[1] ; una, încă necercetată, asupra cauzei curenţilor din Oceanul Indian, ale cărui ape şase luni din an curg spre răsărit şi şase luni spre apus ; şi trei sute şaptezeci şi opt referitoare la obîrşia şi revărsările periodice ale Gangelui. Totodată, savantul fusese rugat să culeagă pe drum toate lămuririle în legătură cu izvoarele şi revărsările Nilului, problemă care de nu ştiu cîte veacuri le dădea atîta bătaie de cap cărturarilor europeni, deşi, după părerea sa, subiectul acesta fusese îndeajuns discutat şi, de altfel, nu avea nici în clin nici în mînecă cu misiunea lui. Aşadar, pentru fiecare dintre întrebările propuse de Societatea regală, învă-

[1] Concreţiune ce se formează în stomacul anumitor ierbivore şi căreia i se atribuia proprietatea de a naturaliza otrăvurile.

țatul aducea, una peste alta, cinci răspunsuri diferite și, făcînd socoteala că erau trei mii cinci sute de întrebări, numărul răspunsurilor se ridica la șaptesprezece mii cinci sute; presupunînd apoi că fiecare dintre cei nouăsprezece confrați venea, la rîndul său, cu un număr egal de soluții, Societatea regală ar fi avut de lămurit trei sute cincizeci de mii de încurcături înainte de a putea stabili un singur adevăr pe o temelie sigură. Astfel, toată această colecție în loc să aibă menirea de a îndruma fiecare aserțiune spre un centru comun, potrivit instrucțiunilor primite, le-ar fi făcut, dimpotrivă, să se îndepărteze una de alta fără a mai fi cu putință să le asocieze vreodată. Mai era încă un lucru care îl preocupa și mai stăruitor pe învățatul nostru: deși, înfăptuind cercetările sale atît de migăloase, își păstrase tot timpul sîngele rece specific nației sale și politețea care-l caracteriza, își crease totuși o mulțime de dușmani înverșunați printre savanții cu care avusese un schimb de vederi. „Ce soartă va avea atunci, chibzuia el, liniștea compatrioților mei cînd în cele nouăzeci de baloturi ale mele le voi fi adus, în locul adevărurilor așteptate, noi pricini de îndoială și de ciorovăieli?"

În clipa în care, peste măsură de plictisit și neștiind ce să facă, se pregătea să se îmbarce pe corabia care pleca spre Anglia, brahmanii din Benares îi dădură de știre că cel mai vîrstnic dintre preoții vestitei pagode din Jagernaut, de pe coasta provinciei Orissa, în apropiere de una din gurile Gangelui, era singurul în măsură să dezlege toate întrebările puse de Societatea regală din Londra. De altminteri, era cel mai renumit pandect sau învățat despre care auzise vreodată: din toate colțurile Indiei, precum și din multe alte țări asiatice, lumea venea să-i ceară sfatul.

Savantul englez porni îndată spre Calcutta, cerînd sprijinul directorului Companiei engleze a Indiilor, care, pentru onoarea nației sale și gloria științelor, îi pusese la îndemînă, ca să-l ducă pînă la Jagernaut, un palanchin cu perdele de mătase stacojie și ciucuri de aur, purtat de două schimburi de culi voinici, fiecare schimb fiind alcătuit din cîte patru inși; doi hamali; un sacagiu, un om care să poarte ulciorul pentru a-și potoli setea pe drum; un altul care să aibă grijă de pipă; un al treilea care să-i țină umbrela, spre a-l feri de arșița soarelui peste zi; un masalagiu, care să le lumineze calea în timpul nopții; un tăietor de lemne; doi bucătari; două cămile cu conducătorii lor, ca să care merindele și calabalîcul; două ștafete sau curieri, ca să-i anunțe sosirea; patru spahii sau reisputii, pe cai persani, ca să-l escorteze, și un stegar purtînd stindardul cu stema Angliei. Văzîndu-l însoțit de un alai atît de măreț ai fi crezut că savantul era cine știe ce înalt funcționar de la Compania Indiilor. Cu singura deosebire că savantul, în loc să umble după daruri, era obligat să le împartă. Cum în India nu te poți înfățișa persoanelor simandicoase cu mîi-

nile goale, directorul îl înzestrase, pe cheltuiala națiunii, cu un minunat telescop și cu un covor persan pentru șeful brahmanilor ; cu niște trîmbe de cit de toată frumusețea pentru soția acestuia și trei bucăți de mătase chinezească, roșie, albă și galbenă din care marele preot putea să facă eșarfe pentru discipolii săi. Cu aceste daruri încărcate pe cămile, savantul porni se la drum în palanchin, luînd cu sine chestionarul Societății regale.

Pe drum, se gîndea ce întrebare să pună mai întîi șefului brahmanilor din Jagernaut ; dacă să înceapă cu una din cele trei sute șaptezeci și opt în legătură cu izvoarele și inundațiile Gangelui, sau cu aceea referitoare la curenții alternativi și semestriali din Marea Indiilor, cu ajutorul căreia s-ar fi putut descoperi izvoarele și mișcările periodice ale oceanului pe toată suprafața globului. Dar, deși această problemă prezenta un interes infinit mai mare pentru fizică decît toate cercetările făcute de-a rîndul veacurilor cu privire la izvoarele și revărsările Nilului, nu reușise totuși să atragă atenția savanților europeni.

Se hotărî deci să-i pună brahmanului o întrebare care prilejuise nenumărate discuții, și anume, dacă potopul lui Noe fusese un fenomen universal sau, coborînd și mai adînc în trecut, dacă este adevărat că soarele își schimbase de cîteva ori mersul, răsărind la apus și apunînd la răsărit, potrivit unei tradiții a

preoților egipteni pomenită de Herodot ; sau chiar cîtă vreme trecuse de la facerea lumii, căreia indienii îi atribuiau o vechime de mai multe milioane de ani. Uneori, se gîndea că n-ar strica să-l întrebe care ar putea să fie cea mai bună formă de guvernămînt pentru un popor ; sau chiar despre drepturile omului, care nu fuseseră încă nicăieri codificate ; dar aceste ultime întrebări nu erau menționate în catastiful său.

„Totuși, chibzuia învățatul, înainte de orice cred c-ar fi bine să-l întreb pe pandectul indian prin ce mijloc se poate descoperi adevărul. Căci dacă mijlocul acesta este judecata, așa cum am socotit eu pînă acum, judecata diferă de la om la om ; ar trebui de asemenea să-l întreb unde se cuvine să caut adevărul, deoarece, dacă trebuie să-l caut în cărți, părerile lor se bat cap în cap ; și, în sfîrșit, dacă adevărul trebuie împărtășit oamenilor, dat fiind că, spunîndu-le adevărul, ajungi să te cerți cu ei. Iată trei întrebări premergătoare, la care ilustrul nostru președinte nu s-a gîndit. Dacă brahmanul din Jagernaut mi le poate desluși, voi deține cheia tuturor științelor și voi putea trăi în pace cu toată lumea — ceea ce prețuiește și mai mult.“

Astfel cugeta în sinea lui învățatul. După zece zile de mers, ajunse pe malurile Golfului Bengal ; pe drum, întîlni o mulțime de oameni întorcîndu-se de la Jagernaut, încîntați cu toții de știința și înțelepciunea șefului pandecților, la care fuseseră să-i ceară

un sfat. În ziua a unsprezecea, la răsăritul soarelui, zări vestita pagodă din Jagernaut ridicată pe malul mării şi pe care părea s-o domine cu falnicele ei ziduri roşii, cu galeriile, cupolele şi turnuleţele ei de marmură albă. Pagoda era înconjurată de nouă alei străjuite de arbori cu frunzele veşnic verzi, ce duceau spre tot atîtea împărăţii.

Fiecare alee era mărginită de alt soi de copaci : palmieri areca, arbori teck, cocotieri, manglieri, latanieri, arbori de camfor, bambuşi, badamieri, santali şi se îndreptau spre Ceylon, Golconda, Arabia, Persia, Tibet, China, regatul Ava, cel al Siamului şi insulele din Marea Indiilor. Savantul ajunse în faţa pagodei, pe aleea de bambuşi ce se desfăşura pe malul fluviului Gange, trecînd prin dreptul fermecătoarelor insule de la gurile lui. Deşi clădită pe un şes, pagoda era atît de înaltă, încît, cu toate că o zărise dis-de-dimineaţă, nu reuşi să ajungă la ea decît pe înserat.

Privind-o de aproape, în toată măreţia şi strălucirea ei, rămase într-adevăr mut de admiraţie. Porţile de bronz scînteiau în bătaia soarelui ce asfinţea, iar în jurul celui mai înalt turn al ei, ce se pierdea în nori, se roteau vulturii. Era înconjurată de bazine mari de marmură albă care răsfrîngeau în adîncul apelor străvezii cupolele, galeriile şi porţile ei ; jur împrejur se întindeau curţi largi şi grădini, pe laturile cărora, în nişte clădiri mari, se aflau locuinţele slujitorilor templului.

Ştafetele învăţatului porniră înainte să vestească sosirea lui ; după cîteva clipe, dintr-o grădină ieşi să-l întîmpine o ceată de tinere baiadere, cîntînd şi dansînd în sunetul dairalelor. Purtau la gît colane împletite din flori de iasomie, iar drept cingătoare aveau nişte ghirlande din flori de oleandru. Învăluit în miresme şi petrecut în dansuri şi cîntece, luminatul învăţat ajunse la intrarea pagodei, în fundul căreia, la lumina unor candele de aur şi de argint, zări statuia lui Jagernaut, cea de-a şaptea întrupare a lui Brahma, în formă de piramidă, fără picioare şi fără mîini, pe care zeul le pierduse vrînd să poarte lumea în braţe ca s-o izbăvească.

La picioarele sale stăteau îngenuncheaţi, cu fruntea la pămînt, credincioşii care veniseră să se pocăiască ; unii făgăduiau, cu glas tare, că, în ziua cînd zeul va fi prăznuit, se vor înhăma la carul său ; iar alţii, că se vor arunca sub roţi spre a fi striviţi. Deşi priveliştea acelor fanatici care gemeau din rărunchi rostind îngrozitoarele lor legăminte era făcută să te înfioare, savantul se pregătea să intre în pagodă, cînd un brahman bătrîn ce stătea de pază la poartă îl opri ca să-l întrebe în ce scop venise. După ce primi toate lămuririle, brahmanul îl înştiinţă că, avînd în vedere situaţia sa de franghi, adică de fiinţă necurată, nu se putea arăta nici în faţa lui Jagernaut şi nici în faţa marelui preot, înainte de a se fi afundat de trei ori într-una din scăldătoarele templului şi că, de aseme-

nea, nu trebuia să aibă asupra lui nici un lucru care să fi fost făcut din pielea unui animal şi mai ales din păr de vacă, deoarece e o făptură cinstită de brahmani, sau din păr de porc, pentru că li-e scîrbă de el.

— Şi atunci cum să fac ? întrebă luminatul învăţat. Am adus în dar mai-marelui brahmanilor un covor din Persia, din păr de capră de angora şi ţesături din China, din fire de mătase,

— Orice lucru, spuse din nou brahmanul, adus în dar la templul lui Jagernaut, sau marelui său preot, se spală de prihană din clipa cînd a fost dăruit ; cu veşmintele dumitale însă se schimbă socoteala.

Învăţatul se văzu, aşadar, nevoit să-şi lepede surtucul de lînă englezească, pantofii din piele de capră şi pălăria din piele de castor. Apoi, după ce bătrînul brahman îl cufundă de trei ori în scăldătoare, îl înfăşură într-o pînză de bumbac de culoarea santalului şi-l conduse pînă la uşa apartamentului în care locuia şeful brahmanilor. Savantul tocmai se pregătea să intre, cu chestionarul Societăţii regale la subsuoară, cînd însoţitorul său îl întrebă din ce era făcută legătura catastifului.

— Din piele de viţel, răspunse învăţatul.

— Cum ? se oţărî brahmanul, scos din fire, nu ţi-am spus doar din capul locului că vaca este o făptură cinstită de brahmani ? Şi ai obrazul să te înfăţişezi mai-marelui lor cu o condică legată în piele de viţel ?

Savantul ar fi fost silit să meargă din nou să se cureţe în apele Gangelui, dacă n-ar fi pus capăt tuturor chichiţelor, strecurînd cîteva pagode, sau monede de aur, în mîna însoţitorului său. Îşi lăsă deci catastiful în palanchin, spunîndu-şi în sinea lui, drept mîngîiere : „La urma urmelor, n-am de pus decît trei întrebări luminatului învăţat indian. Voi fi mulţumit dacă-mi spune prin ce mijloc poţi descoperi adevărul, unde poate fi aflat, şi dacă trebuie împărtăşit oamenilor."

Bătrînul brahman îi îngădui, în sfîrşit, savantului englez, înfăşurat în pînza de bumbac, cu capul descoperit şi picioarele goale, să intre la marele preot din Jagernaut, într-o sală imensă, sprijinită de coloane din lemn de santal. Pereţii de culoare verde, tencuiţi cu stuc amestecat cu balegă de vacă, erau atît de strălucitori şi de lustruiţi, încît te puteai oglindi în ei. Podeaua era acoperită cu rogojini din paie fine, lungi de şase picioare şi tot atît de late. În fundul salonului se afla o estradă înconjurată cu un parmalîc din lemn de abanos, iar pe estradă se întrezărea, printr-o perdea din fire de belşiţă, lăcuite în roşu, venerabilul şef al pandecţilor, cu barba-i albă, şi cu trei fire de bumbac petrecute în curmeziş peste piept, după tipicul brahmanilor. Stătea pe un covor galben, cu picioarele încrucişate, încremenit ca o stană de piatră, şi nici măcar nu clipea. Unii dintre discipolii săi îl apărau de muşte cu nişte evantaie de pene de păun,

alţii ardeau în căţui de argint balsam de aloe, alţii, în sfîrşit, cîntau la ţambale, scoţînd nişte sunete cît se poate de dulci. Ceilalţi, o droaie întreagă, printre care se aflau fachiri, ioghi şi schivnici, rînduiţi pe ambele laturi ale încăperii, cu ochii pironiţi în pămînt şi cu braţele încrucişate pe piept, păstrau o tăcere desăvîrşită.

Savantul dădu să înainteze pînă în faţa mai-marelui pandecţilor spre a face o plecăciune ; dar însoţitorul său îl opri la o distanţă de nouă rogojini, spunîndu-i că marii seniori indieni, aşa-numiţii omrah, nu fac nici un pas mai mult ; că rajahii sau suveranii Indiei nu înaintează decît pînă la şase rogojini ; coconii domneşti, feciorii preamăritului Mogol, pînă la trei ; şi că doar luminatului Mogol i se îngăduie cinstea de a se apropia de venerabilul preot pentru a-i săruta picioarele.

Între timp, cîţiva brahmani aduseseră în faţa estradei telescopul, citurile, mătăsurile şi covorul, pe care oamenii din alaiul cărturarului le lăsaseră la uşa sălii ; după ce bătrînul brahman îşi aruncă ochii asupra lor, fără să dea nici un semn de încuviinţare, darurile fură duse într-o altă încăpere din apartament.

Savantul englez se pregătea să rostească o meşteşugită cuvîntare în limba hindusă, dar însoţitorul său îi atrase atenţia că trebuie s-aştepte să fie întrebat de marele preot. După care îi spuse să se lase pe vine

şi să se aşeze după obiceiul pămîntului cu picioarele încrucişate, ca un croitor. Învăţatul bombănea în sinea lui, supărat de atîtea formalităţi ; dar ce nu eşti în stare să faci pentru a descoperi adevărul, după ce ai călătorit peste mări şi ţări, pînă în India, cu gîndul că vei reuşi să-l afli ?

De îndată ce învăţatul se aşeză, muzica încetă şi, după cîteva clipe, în care stărui o linişte desăvîrşită, şeful pandecţilor îl întrebă pentru ce venise la Jagernaut.

Deşi marele preot al lui Jagernaut vorbise în limba hindusă, destul de limpede pentru a fi auzit de o parte din cei de faţă, cuvintele sale fură repetate de un fachir care le încredinţă altuia, iar acesta unui al treilea, care le împărtăşi la rîndul său învăţatului. Cărturarul răspunse, folosind acelaşi grai, cum că venise la Jagernaut îndemnat de marea faimă a şefului brahmanilor, ca să afle de la el prin ce mijloc s-ar putea cunoaşte adevărul.

Răspunsul învăţatului fu împărtăşit înaltului pandect prin aceiaşi purtători de cuvînt care trecuseră din gură în gură şi întrebarea. Convorbirea se desfăşură în felul acesta pînă la sfîrşit.

Bătrînul şef al pandecţilor, după ce rămase pe gînduri cîteva clipe, răspunse :

— Adevărul nu poate fi cunoscut decît prin mijlocirea brahmanilor.

Toţi cei de faţă făcură o plecăciune, pătrunşi de înţelepciunea fără seamăn a conducătorului lor.

— Unde trebuie căutat adevărul ? întrebă din nou cu destulă însufleţire savantul englez.

— Orice adevăr, răspunse bătrînul învăţat indian, este cuprins în cele patru beth, scrise acum o sută douăzeci de mii de ani în limba sanscrită, pe care o înţeleg numai brahmanii.

La aceste cuvinte sala răsună de aplauze.

Învăţatul. silindu-se să-şi păstreze sîngele rece, îi spuse din nou marelui preot al lui Jagernaut :

— De vreme ce Dumnezeu a ferecat adevărul în nişte cărţi pe care nu sînt în măsură să le înţeleagă decît brahmanii, înseamnă că Dumnezeu a lipsit de cunoaşterea adevărului cea mai mare parte a oamenilor, care habar n-au că există brahmani ; ori, dacă ar fi aşa, ar însemna că Dumnezeu nu este drept.

— Aşa a lăsat Brahma, răspunse marele preot, şi nimeni nu se poate împotrivi voinţei lui.

Aplauzele adunării se înteţiră. După ce se făcu iar linişte, englezul puse cea de-a treia întrebare :

— Se cuvine să împărtăşim oamenilor adevărul ?

— Adeseori, rosti bătrînul pandect, e mai cuminte să-l ascunzi tuturor ; dar e o datorie să-l împărtăşeşti brahmanilor.

— Cum aşa ? izbucni savantul englez furios, pentru ce să-l împărtăşim brahmanilor dacă ei nu se învrednicesc să-l dezvăluie nimănui ? Bine, dar asta este o nedreptate strigătoare la cer.

Vorbele lui avură darul să stîrnească un tărăboi nemaipomenit în sînul adunării. Nimeni nu crîcnise

atunci cînd spusese că Dumnezeu ar fi nedrept ; dar cînd aceeaşi învinuire li se aducea lor, nu se putură stăpîni. Pandecţii, fachirii, schivnicii, ioghii, brahmanii şi ucenicii lor se repeziră care mai de care să-i demonstreze savantului englez că se înşală ; dar marele preot al lui Jagernaut bătu din palme spre a pune capăt harababurii şi spuse cît se poate de desluşit :

— Brahmanii nu stau la discuţie cu cărturarii europeni.

După care se ridică de jos şi se retrase în aclamaţiile întregii adunări, ce cîrtea în gura mare împotriva învăţatului englez şi poate chiar l-ar fi snopit în bătaie, dacă nu s-ar fi temut de englezi, care erau atotputernici pe malurile Gangelui. După ce ieşiră din sală, însoţitorul îi spuse :

— Preacucernicul nostru părinte v-ar fi cinstit, aşa cum e obiceiul la noi, cu şerbeturi, betal şi miresme, dacă nu l-aţi fi supărat.

— Eu ar trebui să mă supăr că m-am ostenit zadarnic, spuse savantul. Dar de ce ar avea şeful vostru să se plîngă de mine ?

— Cum, se miră însoţitorul lui, se poate oare să-l înfruntaţi ? Nu ştiţi că el este oracolul Indiei şi că fiecare cuvînt de-al lui e o rază de înţelepciune ?

— N-aş fi crezut în ruptul capului, spuse învăţatul, luîndu-şi surtucul, pantofii şi pălăria.

După toate semnele, se părea că vine o furtună, iar afară începuse să se însereze ; ceru deci îngăduinţa

să mîie peste noapte într-una din încăperile pagodei ; fiind însă franghi, nu i se îngădui să doarmă acolo. Cum ceremonia îi uscase gura, ceru ceva de băut. I se aduse apă într-un urcior ; dar de îndată ce își astîmpără setea, dădură cu vasul de pămînt, fiindcă, atingîndu-l cu buzele, ca franghi, îl spurcase. Peste măsură de jignit, învățatul își chemă oamenii, care ședeau prosternați în adorație pe treptele pagodei ; se urcă apoi în palanchin și plecă mai departe, apucînd pe aleea de bambuși, de-a lungul țărmului mării, în pragul nopții și sub un cer acoperit de nori.

„Bine zice proverbul indian, chibzuia el pe drum, că orice european care vine în India dobîndește răbdare dacă n-o are și o pierde dacă o are. În ce mă privește, eu mi-am pierdut-o pe a mea. Așadar, n-am să aflu niciodată cum poate fi descoperit adevărul, unde trebuie căutat și dacă se cuvine sau nu să fie împărtășit oamenilor ? Înseamnă că, pe toată fața pămîntului, oamenii sînt osîndiți să cadă mereu în greșeală și să se sfădească ; merita într-adevăr să fac atîta drum pînă în India ca să-i întreb pe brahmani !"

În timp ce învățatul cugeta astfel în palanchin, se dezlănțui unul din acele uragane numite în India taifun. Vîntul care bătea dinspre mare împingea înapoi pe matcă valurile Gangelui, făcîndu-le să se spargă într-un clocot spumegător de insulele de la vărsare. Stîrnea de pe țărmuri vîrtejuri de nisip și din păduri nori de frunze, pe care le purta de-a valma, peste fluviu și cîmpii, pînă în înaltul văzduhului. Uneori răbufnea în aleea de bambuși, și deși aceste trestii indiene sînt tot atît de înalte cît cei mai falnici arbori, le culca la pămînt ca iarba cîmpului. Prin vîrtejurile de praf și de frunze, bambușii se vedeau unduind de-a lungul aleii, unii aplecîndu-se fie la dreapta, fie la stînga pînă în țărînă, în timp ce alții se ridicau de jos, gemînd. Slujitorii cărturarului, de teamă să nu fie striviți de tulpinile lor sau să nu fie luați de apele Gangelui care începuseră să se reverse peste maluri, o apucară peste cîmpii, îndreptîndu-se la întîmplare spre dealurile din apropiere. Între timp se lăsase noaptea ; orbecăiau așa, de vreo trei ore, prin beznă, fără să știe încotro merg, cînd un fulger, brăzdînd norii și luminînd ca ziua tot cuprinsul, le descoperi dintr-o dată în depărtare, spre dreapta, pagoda lui Jagernaut, insulele de la vărsarea Gangelui, marea învolburată și, foarte aproape, în fața lor, o vîlcea împădurită între două coline. O luară la fugă într-acolo să se adăpostească și, în momentul cînd se auzi tunetul răzbubuind furios în văzduh, apucaseră să ajungă la gura văii care era străjuită de stînci și împlătoșată cu copaci bătrîni de o grosime nemaipomenită. Deși vijelia le încovoia crestele cu un vuiet înfricoșător, trunchiurile lor mătăhăloase rămîneau tot atît de neclintite ca și stîncile din preajmă. Acest crîmpei de codru secular părea însuși lăcașul odihnei, numai că era greu de răzbit în desiș. Curpenii de

rotang ce şerpuiau pe sub poala pădurii împresurînd rădăcinile arborilor şi lianele ce se aninau din copac în copac alcătuiau pretutindeni ca un zid de verdeaţă, în care se ivea ici-colo cîte o văgăună deschisă în frunziş, dar care nu părea să aibă nici o ieşire. Spahiii reuşiră totuşi să-şi croiască drum cu săbiile şi tot alaiul pătrunse în desiş împreună cu palanchinul. Se credeau adăpostiţi de furtună, dar, cum ploua cu găleata, mii de şuvoaie începură să curgă în jurul lor. Nedumeriţi, nu mai ştiau încotro s-o apuce, cînd zăriră printre arbori, în locul cel mai îngust al văii, o colibă în care licărea o lumină.

Masalagiul o rupse la fugă într-acolo, să-şi aprindă făclia ; nu trecu mult însă şi se întoarse gîfîind :

— Nu vă apropiaţi, strigă el, e un paria ! Toată ceata repetă înspăimîntată : „Un paria ! un paria !"

Crezînd că-i vorba de cine ştie ce fiară cumplită, savantul se grăbi să pună mîna pe pistoale :

— Ce-i aceea un paria ? îl întrebă el pe masalagiu.

— Un om fără credinţă şi fără lege, îi răspunse acesta.

Iar căpetenia spahiilor adăugă :

— E un indian din casta cea mai nemernică, o fiinţă atît de josnică, încît ai voie să-i ridici viaţa numai dacă se atinge de tine. Dacă intrăm la el în casă, înseamnă să nu mai putem pune piciorul în nici o pagodă timp de nouă luni, şi ca să ne curăţăm de prihană ar trebui să ne scăldăm de nouă ori în Gange

şi tot de atîtea ori să ne spele cu mîna lui un brahman, din cap pînă-n picioare, cu ud de vacă.

Toţi indienii strigară :

— Noi nu călcăm în casa unui paria.

— Cum de ai ştiut, îl întrebă învăţatul pe masalagiu, că acest compatriot al dumitale este un paria, adică un om fără credinţă şi fără lege ?

— Pentru că, îi răspunse fachirul, cînd am deschis uşa, l-am văzut culcat în colibă pe aceeaşi rogojină cu cîinele şi femeia lui, căreia îi dădea să bea dintr-un corn de vacă.

Toţi oamenii din suita cărturarului repetară într-un glas :

— Noi nu intrăm în casa unui paria !

— N-aveţi decît să rămîneţi aici, le spuse englezul, pentru mine toate castele Indiei îmi sînt egale cînd e vorba să mă adăpostesc de ploaie.

Zis şi făcut : sări jos din palanchin şi, luînd la subsuoară catastiful cu întrebări şi săcoteiul cu lucruri, iar în mînă pistoalele şi pipa, se îndreptă de unul singur spre uşa colibei. De-abia apucase să ciocănească, şi un om cu o înfăţişare nespus de blajină veni să-i deschidă ; în aceeaşi clipă însă se trase înapoi spunîndu-i :

— Stăpîne, eu nu sînt decît un biet paria, nevrednic să vă găzduiască ; dar dacă socotiţi totuşi cu cale să vă adăpostiţi la mine, îmi faceţi o mare cinste.

— Primesc cu dragă inimă, frăţioare, îi răspunse englezul, să fiu oaspetele dumitale.

Paria ieşi apoi cu o făclie în mînă, cu o sarcină de vreascuri în spinare şi un coş plin cu nuci-de-cocos şi banane sub braţ şi se apropie de însoţitorii învăţatului, care şedeau ceva mai încolo sub un copac :

— Deoarece nu vreţi să-mi faceţi cinstea să intraţi în casă la mine, le spuse el, v-am adus nişte fructe învelite în coajă, ca să vă puteţi înfrupta, fără să vă spurcaţi, şi cele trebuincioase pentru aprins focul, ca să vă zvîntaţi la dogoarea lui şi să vă păzească de tigri. Dumnezeu să vă dea sănătate !

După ce se întoarse în colibă, îi puse din nou în vedere învăţatului :

— Stăpîne, vă spun încă o dată, nu sînt decît un amărît de paria, dar, cum după albeaţa feţei şi după îmbrăcăminte văd că nu sînteţi indian, nădăjduiesc să nu vă fie scîrbă de bucatele cu care vă poate ospăta sărmana dumneavoastră slugă.

În acelaşi timp puse jos pe rogojină fructe de manglier şi de durion, ignam, cartofi copţi în cenuşă, banane şi un castron cu orez fiert în lapte-de-cocos şi îndulcit ; după care se aşeză la locul lui pe rogojină, alături de soţie şi copilul care adormise în leagăn lîngă ei.

— Om vrednic, îi spuse englezul, eşti mult mai bun decît mine, de vreme ce nu pregeţi să le vii în ajutor chiar şi celor ce te dispreţuiesc. Dacă nu-mi faci cinstea să şezi aici, lîngă mine, pe aceeaşi rogojină, înseamnă că mă socoteşti şi pe mine un om hain şi atunci nu am ce căuta la dumneata în colibă ; plec numaidecît, chiar dacă ar fi să mă înece puhoaiele sau să mă sfîşie tigrii.

Paria se aşeză pe aceeaşi rogojină cu oaspetele său, şi începură amîndoi să mănînce. Savantul se bucura în sinea lui la gîndul că se afla sub un acoperiş în toiul furtunii. Coliba nu putea fi clintită din loc : pe lîngă faptul că era aşezată în partea cea mai strîmtă a văii, fusese clădită sub un banian sau smochin din India, cum i se mai zice, ale cărui crengi dau la capete mănunchiuri întregi de rădăcini, alcătuind un fel de arcade ce sprijină trunchiul copacului. Frunzişul era atît de des, încît nu putea să răzbată prin el nici un strop de ploaie, şi cu toate că se auzeau mugetele groaznice ale uraganului, amestecate cu bubuiturile trăsnetelor, fumul din vatră ce ieşea prin mijlocul acoperişului şi flacăra opaiţului nici nu tremurau măcar. Învăţatul privea în jurul său minunîndu-se de liniştea indianului şi a soţiei sale, o linişte mai nestrămutată chiar decît a elementelor. Pruncul, negru şi lucios ca abanosul, dormea în leagănul său ; mama îl legăna cu piciorul, făcîndu-şi de lucru cu nişte boabe roşii şi negre de fasole pe care le înşira pentru el în chip de mărgele. Tatăl se uita cînd la unul, cînd la celălalt cu o privire plină de duioşie. În sfîrşit, pînă şi cîinele împărtăşea fericirea ob-

ştească ; încovrigat lîngă o pisică în preajma focului, întredeschidea din cînd în cînd ochii şi ofta, privindu-şi stăpînul.

După ce englezul isprăvi de mîncat, paria luă un cărbune din foc şi i-l întinse ca să-şi aprindă pipa ; aprinzîndu-şi-o apoi şi pe a sa, îi făcu un semn soţiei, care aduse pe rogojină două găvane de cocos şi o tigvă mare plină cu punci, pregătit de ea, în timpul cinei, din arack [1] îndoit cu apă şi amestecat cu zeamă de lămîie şi suc de trestie-de-zahăr.

În timp ce fumau şi beau, luminatul învăţat îi spuse indianului :

— Cred că eşti unul dintre cei mai fericiţi oameni pe care i-am întîlnit vreodată şi, prin urmare, şi unul dintre cei mai înţelepţi. Îngăduie-mi să-ţi pun cîteva întrebări. Cum de poţi sta atît de liniştit, cînd afară bîntuie o furtună atît de năprasnică ? Şi totuşi nu eşti adăpostit decît de un arbore, iar arborii, precum se ştie, au însuşirea de-a atrage trăsnetul.

— Niciodată, răspunse paria, trăsnetul n-a căzut pe un banian.

— Asta este într-adevăr un lucru foarte ciudat, spuse din nou cărturarul ; probabil pentru că acest soi de arbore are electricitate negativă, la fel ca dafinul ?

[1] Băutură alcoolică obţinută prin fermentarea sucului de trestie-de-zahăr sau a unui decoct de orez.

— Nu înţeleg ce spuneţi, răspunse paria, dar soţia mea crede că aşa l-a menit zeul Brahma, care a căutat cîndva să se adăpostească sub frunzişul său ; în ceea ce mă priveşte, socotesc că, înzestrînd banianii cu un frunziş atît de bogat şi cu pălimare pentru ca oamenii să aibă unde se feri de urgia furtunilor pe aceste meleaguri bîntuite de vijelii, Dumnezeu nu îngăduie trăsnetului să-i lovească.

— Răspunsul dumitale este al unui om cucernic, rosti învăţatul. Aşadar, credinţa dumitale în Dumnezeu este aceea care te face să stai atît de tihnit. Cugetul e un reazem mai puternic decît ştiinţa. Spune-mi, te rog, din ce sectă eşti, căci după cîte îmi dau seama nu faci parte din nici o sectă din India, de vreme ce nici un indian nu vrea să aibă vreun amestec cu dumneata. În pomelnicul castelor luminate cu care trebuia să stau de vorbă în călătoria mea, n-am găsit nici una care să se numească paria. În care parte a Indiei se află pagoda dumitale ?

— Pretutindeni, răspunse paria ; pagoda mea este natura, mă închin celui ce-a zămislit-o de fiecare dată cînd răsare soarele şi-l binecuvîntez atunci cînd apune. Ştiind ce înseamnă restriştea, nu preget niciodată să dau ajutor unuia mai năpăstuit ca mine. Caut s-o fac fericită pe soţia mea, pe copil şi chiar pe cîinele şi pisica mea. Aştept moartea la asfinţitul vieţii ca pe un somn lin la asfinţitul zilei.

— Din ce carte ai tras aceste învăţăminte ? întrebă învăţatul.

— Din natură, răspunse indianul, altă carte nu cunosc.

— Ah, e o carte mare, spuse englezul, dar cine te-a învăţat s-o citeşti ?

— Necazurile, răspunse paria ; fiind dintr-o castă care la mine în ţară este socotită drept cea mai josnică dintre toate, neputînd fi indian, am căutat să mă învrednicesc a fi om ; alungat din sînul societăţii, m-am sihăstrit în sînul naturii.

— Dar, în sihăstria dumitale ai avut grijă să-ţi iei cel puţin cîteva cărţi ? îl iscodi învăţatul.

— Nici una, răspunse indianul, nu ştiu nici măcar să scriu ori să citesc.

— Aşa ai fost scutit de multe îndoieli, rosti cărturarul, frecîndu-şi fruntea. În ce mă priveşte, am fost trimis din Anglia, patria mea, să aflu de la învăţaţii unor sumedenii de neamuri adevărul pentru a lumina oamenii şi a-i face mai fericiţi ; dar după o mulţime de cercetări fără folos şi discuţii cît se poate de serioase, am ajuns la concluzia că este o nebunie să cauţi adevărul, deoarece chiar dacă ţi-ar fi dat să-l descoperi, n-ai şti cui să-l împărtăşeşti de teamă să nu-ţi faci o droaie de duşmani. Spune-mi cinstit, nu crezi şi dumneata tot aşa ?

— Deşi nu sînt decît un om fără carte, răspunse paria, deoarece îmi îngăduiţi să-mi spun părerea cred că orice om e dator să caute adevărul pentru a putea fi fericit ; altfel ajunge zgîrcit, ambiţios, îmbîcsit de

superstiţii, hain, chiar antropofag, aşa cum îl vor fi plămădit prejudecăţile sau interesele celor ce l-au crescut.

Cărturarul, care se gîndea mereu la cele trei întrebări puse mai-marelui pandecţilor, se arătă încîntat de răspunsul umilului paria.

— De vreme ce dumneata socoteşti că orice om este dator să caute adevărul, spune-mi, atunci, dacă ştii cumva mijlocul prin care poţi să-l găseşti ; căci simţurile noastre de multe ori ne înşală, iar judecata ne rătăceşte adesea pe drumuri greşite. Aproape fiecare om judecă într-alt fel lucrurile ; de fapt cred că judecata se lasă îndeobşte călăuzită de interesele personale ale fiecăruia ; iată de ce este atît de felurită pe toată suprafaţa pămîntului. Nu există două religii, două naţiuni, două triburi, două familii — dar ce spun eu ? — nu există nici măcar doi oameni care să gîndească la fel. Şi atunci, cu care din simţuri trebuie să cauţi adevărul, dacă inteligenţa nu-ţi este de nici un ajutor ?

— Cred, răspunse paria, că numai cu o inimă curată. Simţurile şi mintea se pot înşela ; dar o inimă cinstită, chiar dacă poate fi cumva înşelată, în schimb nu înşală niciodată.

— Răspunsul dumitale este plin de miez, spuse învăţatul. Adevărul trebuie căutat în primul rînd cu inima, nu cu mintea. Oamenii sînt cu toţii la fel, dar judecă diferit, pentru că, deşi principiile adevăru-

lui se află în natură, fiecare trage învățămintele potrivite cu interesele sale. Așadar, adevărul trebuie căutat cu o inimă curată; căci un suflet cinstit niciodată nu e în stare să se prefacă a înțelege ceea ce nu înțelege sau a crede ceea ce nu crede. Nu se înșală nici pe el și nici pe alții nu-i amăgește; prin urmare, o inimă curată, departe de a fi slabă, așa cum sînt inimile celor mai mulți oameni orbiți de interesele lor, este dîrză, așa cum se cuvine pentru ca să poată descoperi adevărul și să fie în măsură să-l păstreze.

— Ați lămurit gîndul meu mult mai bine decît aș fi fost eu în stare s-o fac, spuse paria. Adevărul este ca roua cerului; pentru a o păstra limpede, trebuie s-o strîngi într-un vas curat.

— Drept ai grăit, om fără vicleșuguri, spuse englezul; dar mai este încă ceva și mai greu ce mi-a rămas de aflat. Unde trebuie căutat adevărul? Ca să avem o inimă curată, nu depinde decît de noi, în timp ce adevărul este legat de ceilalți oameni. Cum poți să-l descoperi, dacă cei din jurul nostru sau cea mai mare parte dintre ei sînt orbiți de prejudecăți sau de interesele pe care le urmăresc? Am avut prilejul să cercetez în călătoriile mele nenumărate popoare; am scotocit în bibliotecile lor, am stat de vorbă cu cei mai mari învățați și pretutindeni n-am întîlnit decît contradicții, îndoieli și păreri de o mie de ori mai felurite decît graiurile lor. Și atunci, dacă adevărul nu poate fi găsit în cele mai renumite vistierii ale

cunoștințelor omenești, unde se cade oare să-l cauți? La ce-ți folosește o inimă curată cînd trăiești în mijlocul unor oameni fățarnici și ticăloșiți?

— Aș privi cu îndoială adevărul, mărturisi paria, dacă n-aș putea să-l dobîndesc decît prin mijlocirea oamenilor; nu printre ei se cuvine să-l cauți, ci în sînul naturii. Natura este izvorul a tot ce se află pe lume; graiul ei nu este nici atît de încîlcit, nici atît de pestriț cum este graiul oamenilor și al cărților scrise de ei. Oamenii izvodesc cărți, în timp ce natura izvodește bunuri. A pune la temelia adevărului o carte e ca și cum l-am socoti întruchipat într-un tablou sau într-o statuie ce nu poate fi prețuită decît într-o singură țară și pe care timpul o macină zi de zi. Orice carte este rodul măiestriei unui om, însă natura este rodul măiestriei lui Dumnezeu.

— Ai toată dreptatea, recunoscu cărturarul, natura este izvorul adevărurilor firești; dar unde se află, bunăoară, izvorul adevărului istoric dacă nu în cărți? Cum poți fi sigur azi de adevărul unui fapt întîmplat acum două mii de ani? Cei care ni l-au lăsat însemnat pe răboj erau oare într-adevăr lipsiți de prejudecăți și nepărtinitori? Aveau ei un suflet cinstit? De altfel, înseși cărțile care ni-l împărtășesc n-au nevoie oare, la rîndul lor, de copiști, de tipografi, de comentatori, de tălmăcitori? Și toți aceștia nu răstălmăcesc, mai mult sau mai puțin, adevărul? După cum foarte bine spui, o carte nu este decît

rodul măiestriei unui om. Trebuie deci să renunţăm la orice adevăr istoric, de vreme ce nu poate ajunge pînă la noi decît prin mijlocirea oamenilor, care sînt supuşi greşelii.

— Ce însemnătate poate avea pentru fericirea noastră, spuse indianul, istoria împrejurărilor trecute ? Istoria vremurilor de faţă cuprinde deopotrivă istoria întîmplărilor din trecut ca şi ale celor din viitor.

— Foarte bine, spuse englezul, dar trebuie totuşi să recunoşti că adevărurile morale sînt necesare fericirii neamului omenesc. Dar cum le poţi descoperi în natură ? Cînd animalele sînt într-un neîntrerupt război, sfîşiindu-se şi mîncîndu-se unele pe altele, cînd chiar şi stihiile se încaieră între ele, oamenii nu vor fi făcînd cumva tot aşa între ei ?

— Oh ! nu, răspunse destoinicul paria, căci fiecare om va găsi în propria sa inimă legile menite să-l călăuzească în viaţă, dacă inima sa este curată. Natura a sădit în sufletul lui o lege care glăsuieşte : „Ce ţie nu-ţi place, altuia nu-i face“.

— Ai dreptate, mărturisi învăţatul, natura a orînduit interesele speţei umane în aşa fel ca să se îmbine cu ale fiecăruia dintre noi ; dar cum putem descoperi atunci adevărurile religioase printre atîtea tradiţii şi culturi care dezbină popoarele pămîntului ?

— Tot în natură, răspunse paria ; dacă o privim cu o inimă curată, îl vom descoperi pe Dumnezeu în toată puterea, înţelepciunea şi bunătatea sa ; şi cum sîntem nevolnici, neştiutori şi nefericiţi, e de ajuns pentru a ne simţi îndemnaţi să ne închinăm şi să ne rugăm lui şi să-l iubim toată viaţa fără cîrtire.

— Minunat, spuse englezul ; dar acum spune-mi dacă atunci cînd ai ajuns să descoperi un adevăr trebuie să-l împărtăşeşti oamenilor tăi ? Dacă-l scoţi în vileag, înseamnă să fii persecutat de-o sumedenie de oameni ce şi-au întemeiat viaţa pe o părere contrarie, bineînţeles greşită, susţinînd că adevărul este de partea lor şi că oricine încearcă să spulbere părerea pe care o susţin ei porneşte neapărat de la o idee greşită.

— Adevărul, grăi paria, trebuie împărtăşit oamenilor cu o inimă curată, adică oamenilor buni, care doresc să-l cunoască, şi nu celor răi, care-l resping. Adevărul este un mărgăritar de preţ, iar omul rău — un crocodil care nu-şi poate anina mărgăritarele la urechi, pentru că nu le are. Dacă arunci un mărgăritar unui crocodil, în loc de a se împodobi cu el, se va repezi să-l înghită ; îşi va sparge dinţii, şi de necaz se va năpusti asupra ta.

— Nu-mi mai rămîne decît o singură întîmpinare de făcut, rosti englezul ; judecînd după cele spuse de dumneata, s-ar părea că oamenii sînt osîndiţi să trăiască toată viaţa în eroare, deşi au atîta nevoie

de adevăr ; pentru că, de vreme ce îi persecută pe aceia care vor să li-l împărtăşească, mă întreb care învăţat va mai îndrăzni să-i lumineze ?

— Acela, răspunse paria, care îi persecută la rîndul său pe oameni anume ca să-i lumineze : nenorocirea.

— Oh, de data asta, om al naturii, spuse englezul, cred că te înşeli. Nenorocirea îi face pe oameni să devină superstiţioşi ; ea otrăveşte şi inima şi cugetul. Cu cît oamenii sînt mai nenorociţi, cu atît sînt mai josnici, mai creduli şi mai slugarnici.

— Pentru că nu sînt destul de nenorociţi, stărui paria. Nenorocirea este aidoma muntelui negru Bember, de la marginea dogorîtoarelor cuprinsuri ale regatului Lahore. Urcîndu-l, nu vezi în faţa ochilor decît stînci golaşe ; dar în clipa cînd ajungi pe culme, zăreşti deasupra capului cerul, iar la picioarele tale regatul Caşmirului.

— Minunată comparaţie şi cît se poate de adevărată ! spuse învăţatul ; cu drept cuvînt fiecare dintre noi are de urcat în viaţă un munte. Al dumitale, cinstite sihastre, trebuie să fi avut un urcuş tare anevoios de vreme ce te-ai ridicat deasupra tuturor oamenilor pe care mi-a fost dat să-i cunosc. Înseamnă c-ai suferit mult ! Dar spune-mi mai întîi de ce casta dumitale este atît de urgisită în India, iar cea a brahmanilor atît de slăvită ? Vin tocmai de la marele preot al pagodei lui Jagernaut, care nu

gîndeşte mai mult decît idolul său şi care se lasă preamărit ca un zeu.

— Pentru că, răspunse paria, brahmanii spun că, la începutul începutului, ei s-au zămislit din capul zeului Brahma, în timp ce paria s-au desprins din picioarele lui. Şi mai spun că, într-o zi, Brahma, cutreierînd drumurile, a cerut de mîncare unui paria care l-a ospătat cu carne de om ; de cînd cu legenda asta, casta lor se află în mare cinste în toată India, în timp ce a noastră a rămas blestemată. Nu ne este îngăduit să ne apropiem de oraşe şi orice nair sau reisput ne poate ucide, numai dacă suflarea noastră îi adie peste obraz.

— Pe sfîntul Gheorghe, strigă englezul, e un lucru pe cît de zănatec, pe atît de strigător la cer ! Cum de au putut brahmanii să le vîre în cap indienilor asemenea nerozie ?

— Deprinzîndu-i din copilărie cu un lucru şi împuindu-le mereu urechile cu el, oamenii îl învaţă pe de rost, ca papagalii.

— Sărman de tine ! îl căină englezul, cum ai reuşit să ieşi din adîncul ticăloşiei în care brahmanii te-au aruncat de cînd ai venit pe lume ? Nu cred să fie amărăciune mai mare pentru un om decît să-l înjoseşti în propriii săi ochi : înseamnă să-i răpeşti mîngîierea cea mai de preţ, căci nu putem afla o mai deplină mîngîiere decît cufundîndu-ne în noi înşine.

— De la bun început, îi răspunse paria, m-am întrebat : să fie oare adevărată povestea zeului Brahma ? Căci singurii care o răspîndesc sînt brahmanii, dornici să se împăuneze cu o obîrşie cerească. Şi au născocit, fără îndoială, povestea cu acel paria care ar fi încercat să-l facă pe Brahma să mănînce carne de om, numai din răzbunare, pentru că unii paria nu voiau să creadă minciunile pe care le înşirau despre sfinţenia osului lor. Pe urmă mi-am spus : să zicem că totuşi ar fi adevărat ; Dumnezeu este drept însă şi nu poate arunca asupra unei caste întregi blestemul unei crime săvîrşite de un singur om din rîndurile ei, cînd ceilalţi nu sînt cîtuşi de puţin vinovaţi. Dar, să zicem că toată casta paria ar fi luat parte la această nelegiuire ; în orice caz urmaşii lor n-au putut să le fie părtaşi. Dumnezeu nu poate pedepsi pe coborîtori pentru greşelile făptuite de nişte strămoşi ai lor, pe care nu i-au văzut niciodată, după cum n-ar putea pedepsi pe strămoşi pentru păcatele unor strănepoţi, care nici nu s-au născut încă. Dar, să zicem, de asemenea, că mie mi-ar fi fost dat să ispăşesc astăzi pedeapsa unui paria ce şi-a călcat legămîntul faţă de dumnezeul său, cu mii de ani în urmă, deşi eu nu sînt cîtuşi de puţin vinovat de păcatele lui ; e cu putinţă însă ca un lucru ce nu găseşte îndurare în faţa lui Dumnezeu să mai dăinuiască fără a fi din capul locului nimicit ? Dacă aş fi blestemat de Dumnezeu, nici o sămînţă pusă de mine în pămînt n-ar încolţi. În sfîrşit, îmi spun : să zicem că n-aş avea nici un har în faţa lui Dumnezeu, care totuşi se milostiveşte de mine ; să caut deci să-i fiu pe plac, făcînd bine, după pilda sa, celor pe care ar trebui să-i urăsc.

— Dar, îl întrebă englezul, cum ai putut să trăieşti, prigonit aşa de toată lumea ?

— Mai întîi, îl lămuri indianul, îmi spun : dacă toată lumea îţi este vrăjmaşă, fii tu însuţi prietenul tău. Nenorocirea ce te-a lovit nu este mai presus de puterile omeneşti. Oricît de tare ar ploua, o păsărică nu poate fi udată decît de un singur strop în fiecare clipă. Cutreieram pădurile şi ţărmurile rîurilor căutînd ceva de mîncare, dar, de cele mai multe ori, abia dacă apucam să culeg cîte un fruct pădureţ, şi umblam tot timpul cu frica-n sîn, să nu-mi iasă în cale fiarele codrilor ; aşa am ajuns să-mi dau seama că natura nu făcuse aproape nimic pentru omul stingher şi că viaţa mea era legată de societatea care se lepădase de mine. Am colindat atunci ogoarele lăsate în paragină, atît de numeroase în India, şi totdeauna aveam parte să găsesc vreo plantă hrănitoare care mai creştea prin partea locului, deşi cei ce o sădiseră nu mai dăinuiau. Umblam aşa din ţinut în ţinut, ştiind că voi afla pretutindeni pe cîmp ceva de mîncare. Cînd se întîmpla să dau peste seminţele vreunei plante folositoare, le semănam la rîndul meu, spunîndu-mi : dacă nu mi-e dat să mă bucur de ea,

se vor bucura în schimb alţii. Atunci mă simţeam mai puţin nenorocit, văzînd că eram în stare să fac şi eu o faptă bună. Doream totuşi din răsputeri un lucru : să pot intra în cîteva oraşe. Le admiram din depărtare turnurile şi meterezele, forfota bărcilor de pe rîurile din preajmă şi sumedenia de caravane ce soseau mereu încărcate cu mărfuri, dinspre cele patru zări, îndreptîndu-se spre porţile cetăţii ; cetele de oşteni care se adunau din cele mai îndepărtate ţinuturi să străjuiască oraşul ; alaiurile solilor ce veneau cu mare falã din împărăţiile străine pentru a vesti anumite evenimente norocoase, sau pentru a încheia tratate. Mă apropiam atîta cît mi-era îngăduit de drumurile ce mergeau într-acolo, privind cu uimire norii de praf stîrniţi de-a lungul lor de puzderia asta de călători şi mă înfioram de dorinţă auzind freamătul nedeslușit al marilor oraşe care, împrăştiindu-se pe cîmpiile învecinate, seamănă cu murmurul valurilor ce se sfarmă pe ţărmul mării ; mă gîndeam că o asemenea adunare de oameni de toată starea, ce împart laolaltă incusinţa, bogăţiile şi bucuriile lor, trebuie să facă dintr-o cetate un adevărat cuib de desfătări. Dar, dacă nu-mi era îngăduit să mă apropii de el ziua, cine mă oprea să pătrund noaptea? Un şoarece pricăjit, pîndit de atîţia vrăjmaşi, se poate plimba în voie sub pavăza întunericului, trecînd din coliba unui om sărman în palatul unui cap încoronat. Pentru a se bucura de viaţă, îi ajunge licărul stelelor : de ce aş fi avut eu

nevoie atunci de lumina soarelui ? Mă aflam prin împrejurimile oraşului Delhi cînd îmi făceam aceste socoteli ; prinzînd curaj din senin, o dată cu căderea nopţii am intrat şi eu în oraş : m-am strecurat înăuntru pe poarta Lahore. La început, am apucat pe o uliţă lungă şi pustie ; de o parte şi de alta se înălţau clădiri cu terase sprijinite pe stîlpi sub care se aflau prăvăliile negustorilor. Din loc în loc, întîlneam mîndre caravanseraiuri bine ferecate şi largi bazaruri sau pieţe în care domnea cea mai adîncă tăcere. Îndreptîndu-mă spre mijlocul oraşului, am trecut prin strălucitul cartier al omrahilor, cu fel şi fel de palate şi grădini aşezate de-a lungul fluviului Djemna. Văzduhul era împînzit de zvonirea instrumentelor şi de cîntecele baiaderelor care dănţuiau pe malul apei, la lumina torţelor. M-am apropiat de poarta unei grădini pentru a mă bucura mai deplin de o atît de încîntătoare priveliște, dar am fost alungat de sclavii care-i luau la goană pe calici, lovindu-i cu bîtele. Îndepărtîndu-mă de cartierul bogătaşilor, am trecut prin dreptul cîtorva pagode închinate religiei mele, în faţa cărora o mulţime de nefericiţi stăteau prosternaţi şi plîngeau. N-am ştiut cum să fug mai repede văzînd aceste întristătoare mărturii ale superstiţiei şi ale spaimei. Ceva mai încolo, glasurile ascuţite ale molahilor, care vesteau din tărie ceasurile nopţii, îmi dădură de ştire că mă aflam la picioarele minaretelor unei moschei. În apropiere, se aflau factoriile euro-

penilor, fiecare cu drapelul ei şi paznicii care strigau neîncetat : *Kaber-dar !* — păzea ! Am mers apoi de-a lungul unei mari clădiri care, judecînd după zornăitul lanţurilor şi gemetele ce se auzeau înăuntru, mi-am dat seama că era o temniţă. Curînd mi-au venit la ureche ţipetele de durere ce răzbăteau dintr-un mare spital, de unde ieşeau căruţe încărcate cu stîrvuri. Pe drum, am întîlnit nişte hoţi care o luaseră la fugă pe uliţe, şi caraulele care alergau după ei ; cete de milogi care cerşeau la porţile palatelor cîteva firimituri de la ospeţele bogătaşilor înfruntînd loviturile ciomegelor, şi la tot pasul femei care îşi vindeau trupul pentru o bucată de pîine. În sfîrşit, după ce am tot mers aşa înainte pe aceeaşi uliţă, am ajuns într-o uriaşă piaţă desfăşurată în jurul fortăreţei în care locuieşte marele Mogol. Era toată înţesată de corturile rajahilor sau nababilor din gardă şi de duiumurile lor de ostaşi, deosebindu-se unele de altele prin făcliile pe care le purtau fiecare, steagurile şi tuiurile lungi în vîrful cărora fluturau cozi de vaci din Tibet. Un şanţ adînc, plin cu apă, pe marginea căruia era înşirată artileria, făcea, ca şi piaţa, ocolul fortăreţei. La lumina focurilor aprinse de străji, priveam turnurile castelului ce se ridicau pînă la nori şi nesfîrşitele lui metereze ce se pierdeau în zare. Tare aş fi vrut să intru înăuntru ; dar nişte gîrbace mari, numite Korah, agăţate de stîlpi, îmi tăiară pofta de-a călca în piaţă. M-am mulţumit deci să rămîn la mar-

ginea ei, alături de nişte sclavi negri ce stăteau strînşi roată în jurul unui foc şi care îmi îngăduiră să mă odihnesc lîngă ei. Priveam de acolo palatul împărătesc şi mă minunam în sinea mea. Aşadar, aici locuia cel mai fericit dintre oameni ; pentru ca toată lumea să i se închine, propovăduiesc atîţia preoţi ; pentru ca faima lui să strălucească, se perindă atîtea solii ; pentru ca sipetele lui să se umple cu galbeni, se istovesc atîtea provincii ; pentru ca desfătările lui să fie cît mai îmbelşugate, călătoresc atîtea caravane ; şi pentru ca el să fie ferit de primejdii, atîţia oameni înarmaţi veghează în tăcere.

În timp ce chibzuiam astfel, chiote de bucurie au răsunat pe tot întinsul pieţei şi în aceeaşi clipă am văzut trecînd opt cămile împodobite cu panglici. Am aflat că purtau în spinare capete de răzvrătiţi, trimise plocon de generalii mogolului din provincia Deccan, unde unul dintre feciorii săi, pe care-l numise guvernator, se războia cu el de trei ani de zile. Puţin după aceea, a sosit în goana mare o ştafetă călare pe un dromader ; venea să vestească pierderea unui oraş de la graniţa Indiei în urma trădării unuia dintre comandanţi, care predase cetatea regelui Persiei. De-abia apucase să treacă prima ştafetă şi mai veni una trimisă de guvernatorul Bengalului spre a da de ştire că europenii, cărora împăratul, în dorinţa de a înlesni înflorirea negoţului, le îngăduise să deschidă o factorie la vărsarea Gangelui, ridicaseră acolo

o fortăreață și se făcuseră stăpîni pe toată navigația fluviului. La cîteva clipe după sosirea celor două ștafete, ieși din castel un ofițer în fruntea unei cete de ostași din gardă. Mogolul îi poruncise să meargă în cartierul omrahilor și să-i aducă în obezi pe trei dintre căpeteniile lor, învinuite c-ar fi uneltit cu vrăjmașii statului. În ajun, pusese să fie întemnițat un molah care preamărea în cuvîntările sale pe regele Persiei și spunea sus și tare că împăratul Indiilor era necredincios, deoarece obișnuia să bea vin, nesocotind legea lui Mohamed. În sfîrșit, lumea vorbea că de curînd pusese să fie sugrumată și aruncată în Djemna una dintre soțiile sale, precum și doi căpitani din gardă, sub cuvînt c-ar fi fost amestecați în răzvrătirea urzită de feciorul său. În timp ce mă gîndeam la aceste întristătoare împrejurări, o vîlvătaie mare se înălță deodată din partea unde se aflau bucătăriile seraiului ; vălătucii de fum se amestecau cu norii și văpaia ei lumina turnurile fortăreței, șanțurile, piața, minaretele moscheii, rumenind totul pînă departe, în zare. Îndată, chimvalele mari de aramă și uriașele oboiuri ale străjii, așa-numitele Karnas, au început a suna alarma, făcînd o hărmălaie cumplită ; cete de călăreți s-au răspîndit prin oraș, spărgînd ușile caselor din preajma palatului și croindu-i pe locuitori cu gîrbacele, pentru a-i sili să dea ajutor la stingerea focului. Atunci abia am înțeles cît de primejdioasă poate să fie pentru cei mici vecinătatea celor mari, care sînt

ca focul ce pîrjolește chiar și pe cei ce aruncă în el tămîie, dacă se apropie prea mult. Am vrut să fug, dar toate ulițele ce răspundeau în piață erau păzite. Mi-ar fi fost cu neputință să ies de acolo, dacă prin mila lui Dumnezeu locul unde mă aflam n-ar fi fost în apropierea seraiului. Și cum eunucii tocmai urcau femeile pe elefanți, am găsit prilejul s-o șterg, căci, dacă peste tot străjile îi mînau pe oameni cu lovituri de gîrbaci spre castel, să stingă focul, elefanții, la rîndul lor, îi împingeau cu trompa, silindu-i să se depărteze. Astfel, hărțuit cînd de unii, cînd de alții, am reușit să ies din învălmășeala aceea îngrozitoare și, la lumina flăcărilor, am ajuns la celălalt capăt al orașului, unde, în bordeie, departe de cei puternici, poporul se odihnea în pace după munca zilei. Acolo am răsuflat, în sfîrșit, ușurat. „Am văzut și eu cum arată un oraș !“ mi-am spus. Am văzut lăcașul stăpînilor lumii. Oh ! La cîți stăpîni nu sînt ei înșiși sclavi ! Pînă și în clipele de odihnă sînt la cheremul plăcerilor, ambiției, superstițiilor, lăcomiei de bani ; chiar și cînd dorm, trebuie să se teamă de o mulțime de ființe nenorocite și răufăcătoare ce roiesc în jurul lor, hoți, cerșetori, curtezane, incendiatori, ba chiar și de soldații, de dregătorii și de preoții lor. Ce clocot trebuie să fie ziua într-un oraș, dacă este atît de zbuciumat în toiul nopții ? Necazurile omului se înmulțesc o dată cu bucuriile sale ; cît este de plîns atunci împăratul, care le are pe toate ! Trebuie să

se teamă de războaiele civile sau de cele pe care le are de purtat împotriva altor popoare, de ființele ce-i aduc mîngîiere ca și de cele sortite să-l apere, de generalii săi, de străji, de molahi, de soțiile și copiii săi. Șanțurile fortăreței nu sînt în măsură să oprească nălucirile superstiției ; nici elefanții săi, atît de bine dresați, să îndepărteze grijile sale amarnice. În ceea ce mă privește, nu mă tem de nimic din toate astea ; nici un tiran nu e stăpîn nici pe trupul și nici pe sufletul meu. Pot sluji pe Dumnezeu după cugetul meu și n-am a mă teme că mi-ar putea pricinui cineva vreun neajuns, decît doar dacă nu-mi fac singur sînge rău ; într-adevăr, un paria e mai puțin nefericit decît un împărat. Spunînd aceste cuvinte, mi s-au umplut ochii de lacrimi și, căzînd în genunchi, am mulțumit cerului care, pentru a mă învăța să-mi îndur necazurile, mi-a înfățișat alte necazuri mai împovărătoare decît ale mele.

De atunci n-am mai fost în Delhi decît pentru a colinda mahalalele. De acolo vedeam stelele luminînd locuințele oamenilor și îngînîndu-și scînteierile cu licărul focului din vetre, ca și cum cerul și orașul ar fi alcătuit un singur tărîm. Cînd răsărea luna, priveliștea îmbrăca o altă față decît în timpul zilei. Mă uitam fermecat la turnurile, casele și arborii, rînd pe rînd argintate și învăluite în zăbranice, ce se răsfrîngeau în depărtare în apele fluviului. Cutreieram în voie marile cartiere singuratice și tăcute

și mi se părea atunci că tot orașul era al meu. Totuși, din toată omenirea care se afla acolo, nimeni nu mi-ar fi dat o mînă de orez, într-atît religia îi înverșuna împotriva mea. Neputînd găsi deci o bucată de pîine printre cei vii, am fost nevoit s-o caut printre morți ; mă duceam prin cimitire pentru a mă înfrupta din bucatele aduse prinos pe morminte de rubedeniile evlavioase. Îmi plăcea să zăbovesc îndelung acolo pentru a-mi depăna gîndurile. Îmi spuneam : aici este cetatea păcii, aici nu mai există nici putere, nici trufie, iar nevinovăția și virtutea sînt la adăpost ; aici toate temerile ce bîntuie viața s-au spulberat, chiar și teama de moarte ; aici este hanul unde căruțașul a mers pe veci și în care și paria se poate odihni. Tot cugetînd așa, moartea îmi părea ademenitoare și începusem să disprețuiesc viața pămîntească. Priveam în zare, spre răsărit, de unde răsăreau mereu alte stele. Și cu toate că soarta lor îmi era necunoscută, simțeam că e legată de soarta oamenilor și că natura, care a izvodit pentru nevoile lor atîtea lucruri nevăzute de ei, cel puțin statornicise pe cer stelele spre a le desfăta privirile. Sufletul meu se înălța în înalt o dată cu ele, iar cînd zorii zilei își îngînau mijirea lor trandafirie cu dulcea și pururea neistovita lor licărire, mi se părea că mă aflu la porțile raiului. Dar în clipa în care văpăile lor poleiau creștetele pagodelor, pieream ca o umbră ; mă duceam să mă odihnesc pe cîmp, departe de oameni, la umbra unui copac și ațipeam în ciripitul păsărelelor.

— Suflet duios şi nefericit, spuse englezul, povestea dumitale e într-adevăr mişcătoare ; crede-mă, cele mai multe oraşe nu merită să fie văzute decît noaptea. La drept vorbind, frumuseţile pe care natura ni le înfăţişează în timpul nopţii nu sînt mai puţin minunate decît celelalte ; de altfel, un vestit poet din ţara mea le-a şi închinat imnuri de slavă. Dar, ia spune-mi, cum ai reuşit pînă-n cele din urmă să fii fericit la lumina zilei ?

— E încă mult să fii fericit măcar noaptea, spuse indianul ; natura este ca o femeie frumoasă, care ziua nu le arată oamenilor de rînd decît frumuseţea obrazului său, pentru ca noaptea să-i dezvăluie iubitului alte frumuseţi tăinuite. Dar dacă singurătatea îşi are bucuriile ei, în acelaşi timp mai are şi unele neajunsuri ; pentru un om năpăstuit este ca un paşnic liman, de pe care vede irosindu-se pasiunile celorlalţi oameni fără să fie cîtuşi de puţin înfiorat ; dar în timp ce se gîndeşte cu mulţumire că nimic nu-l poate clinti, depănîndu-se, timpul îl trage pe nesimţite după el. Nimeni nu poate arunca ancora în şuvoiul vieţii, care îl tîrăşte cu sine şi pe cel ce încearcă să ţină piept valurilor şi pe cel ce se lasă în voia lor, pe înţelept ca şi pe smintit ; şi amîndoi ajung astfel la capătul vieţii : unul după ce a trăit-o din plin, iar celălalt fără să se fi bucurat de ea. Nu voiam să fiu mai înţelept decît natura, nici să-mi găsesc fericirea nesocotind legile statornicite de ea pentru oameni. Doream, mai cu

seamă, să am un prieten căruia să-i împărtăşesc bucuriile şi necazurile mele. Multă vreme l-am căutat printre semenii mei ; nu mi-a fost dat să întîlnesc însă decît suflete zavistnice. Am găsit totuşi în cele din urmă o fiinţă simţitoare, credincioasă, plină de recunoştinţă şi mai presus de prejudecăţi ; la drept vorbind, nu era o făptură ca mine, ci făcea parte din seminţia dobitoacelor : era cîinele pe care-l vedeţi aici. Fusese lepădat de mic, în colţul unei uliţe şi ar fi pierit acolo de foame. Mi s-a făcut milă de el ; l-am crescut, s-a lipit de mine şi mi-am făcut din el un prieten nedespărţit. Nu era de ajuns ; aveam nevoie de un prieten mai năpăstuit decît un cîine, care să fi cunoscut la rîndul său toate suferinţele omeneşti şi care să mă ajute să le îndur ; care să nu rîvnească decît bunurile hărăzite de natură, aşa încît să ne putem bucura împreună de ele. Numai împletindu-şi ramurile, doi copaci firavi pot ţine piept vijeliei. Pronia cerească mi-a împlinit pe de-a-ntregul dorinţa dăruindu-mi o soţie vrednică. Lîngă izvorul restriştilor mele, am găsit şi izvorul fericirii. Într-o noapte, cînd mă aflam în cimitirul brahmanilor, am zărit la lumina lunii o tînără brahmană, cu faţa pe jumătate acoperită de o maramă galbenă. La vederea unei femei din stirpea asupritorilor mei, m-am tras înapoi înfiorat ; văzînd însă cu ce se îndeletnicea, împins de milă, m-am apropiat din nou. Aşeza nişte merinde aduse prinos pe o moviliţă de pămînt ce acoperea cenuşa mamei sale, arsă de vie cu

puţin timp în urmă, după datina castei sale, împreună cu trupul neînsufleţit al tatălui său, şi afuma mormîntul cu tămîie pentru a îmbia umbra ei să se întoarcă. Văzînd o fiinţă mai nenorocită decît mine, mi s-au umplut ochii de lacrimi. „Vai ! îmi spuneam, mi-a fost dat să port cătuşele becisniciei, în vreme ce tu le porţi pe cele ale măreţiei. Cel puţin eu trăiesc liniştit în adîncul prăpastiei mele, în timp ce tu stai mereu cu inima pierită pe marginea prăpastiei tale. Aceeaşi soartă care ţi-a răpit mama ameninţă să curme şi firul vieţii tale într-o bună zi. De primit n-ai primit decît o viaţă, dar de murit va trebui să mori de două ori : dacă propria ta moarte nu te va coborî în mormînt, cînd soţului tău i se va împlini sorocul, te va lua cu sine de vie în groapă." Plîngeam şi eu, plîngea şi ea ; ochii noştri scăldaţi în lacrimi s-au întîlnit şi şi-au vorbit aşa cum numai ochii celor năpăstuiţi ştiu să-şi vorbească ; puţin mai apoi şi-a întors privirea, s-a înfăşurat în marama ei şi a plecat. În noaptea următoare am venit din nou în acelaşi loc. De data asta pusese şi mai multe merinde pe mormîntul mamei sale ; se gîndise că poate îmi era foame ; şi cum brahmanii obişnuiesc adeseori să otrăvească bucatele aduse prinos pe morminte ca nu cumva să se înfrupte din ele vreun paria, pentru ca să mă pot ospăta fără nici o grijă, lăsase numai fructe. Am fost mişcat de această dovadă de omenie şi pentru a-i arăta că, într-adevăr, cinsteam prinosul dragostei sale filiale, în

loc să iau fructele, am pus nişte flori lîngă ele ; erau maci şi aveau menirea să-i arate că-i împărtăşeam durerea. În noaptea următoare, am văzut cu bucurie că omagiul meu fusese primit ; macii erau stropiţi şi pusese un alt paner cu fructe ceva mai departe de mormînt. Pioşenia şi recunoştinţa ei mi-au dat curaj. Dar cum nu îndrăzneam, fiind paria, să-i vorbesc, de teamă să n-o ia lumea la ochi, am încercat să-i împărtăşesc, ca bărbat, toate simţămintele pe care le trezise în sufletul meu ; după obiceiul indian am folosit graiul florilor pentru a mă face înţeles : lîngă maci, am pus gălbenele. A doua zi, după căderea nopţii, am regăsit macii şi gălbenelele scăldate-n apă. În noaptea următoare, mi-am luat inima în dinţi şi pe lîngă maci şi gălbenele am pus o floare de fulsapată, de care se slujesc cizmarii ca să înnegrească pielea, ca o mărturie a unei iubiri umile şi nefericite. A doua zi în zori am alergat la mormînt, dar floarea mea se ofilise, nefiind udată. În aceeaşi noapte am pus, tremurînd, o lalea cu petalele roşii şi inima neagră, ca o întruchipare a focului de care eram mistuit ; a doua zi am găsit laleaua ofilită ca şi fulsapata. Am simţit o adîncă amărăciune ; totuşi, a treia zi am adus un boboc de trandafir cu spini, mărturie a speranţelor mele înfiorate de temeri. Ce deznădăjduit am fost văzînd dis-de-dimineaţă, cînd abia începea să mijească de ziuă, bobocul de trandafir aruncat de pe mormînt ! Am crezut că-mi

pierd minţile. Cu orice preţ mi-am pus în gînd să-i vorbesc. În noaptea următoare, de cum am zărit-o, m-am aruncat la picioarele ei ; dar cînd i-am întins trandafirul, mi-a pierit glasul : înduplecîndu-se, în sfîrşit, să rupă tăcerea, mi-a spus :

— Sărman de tine, îmi vorbeşti de dragoste şi în curînd eu n-am să mai fiu. Ca şi mama mea, sînt datoare să-mi urmez pe rug soţul, care a răposat acum : era bătrîn şi m-am măritat cu el de copilă ; rămas bun, pleacă, şi să nu te mai gîndeşti la mine ; peste trei zile nu voi mai fi decît un pumn de cenuşă.

Rostind aceste cuvinte, a oftat. Cuprins de durere, i-am spus atunci :

— Biată odraslă de brahmani ! Natura a sfărîmat cătuşele pe care lumea te-a silit să le porţi ; sfarmă la rîndul tău cătuşele superstiţiei ; o poţi face, luîndu-mă de bărbat.

— Cum ! spuse ea plîngînd, să scap de la moarte ca să împart amarul cu tine, hulită de toată lumea ? Ah ! dacă mă iubeşti, lasă-mă să mor.

— Mă ferească Dumnezeu, strigai eu, să te scap de năpasta ce te-a lovit, ca să te împovărez cu a mea ! Scump vlăstar de brahmani, să fugim împreună în adîncul codrilor ; e mai bine să ai de-a face cu tigrii decît cu oamenii. Dar cerul în care-mi pun toată nădejdea n-o să ne părăsească. Să fugim : dragostea, noaptea, nefericirea ca şi nevinovăţia ta, totul ne va

ocroti. Să ne grăbim, biată văduvă, au şi început să ridice rugul şi răposatul tău soţ te cheamă la el. Sărmană liană smulsă de vînt, reazămă-te de mine, voi fi palmierul tău.

Atunci, gemînd, a aruncat o privire spre mormîntul mamei sale, apoi şi-a înălţat ochii spre cer şi, lăsînd să-i cadă o mînă în palma mea, a luat trandafirul cu cealaltă. Am prins-o numaidecît de braţ, şi am pornit împreună. Pe drum, i-am azvîrlit marama în Gange, pentru ca rudele ei să creadă că s-a înecat. Cîteva nopţi în şir am tot mers aşa pe malul fluviului, ascunzîndu-ne ziua prin orezării. În sfîrşit, am ajuns pe aceste meleaguri, ai căror locuitori au fost seceraţi cîndva de urgia războiului. Am pătruns în inima pădurii unde mi-am înjghebat această colibă şi mi-am întocmit o mică grădină ; trăim aici cît se poate de fericiţi. Îmi cinstesc soţia aşa cum cinstesc soarele şi o iubesc cum iubesc luna. În singurătatea noastră, fiecare dintre noi e totul pentru celălalt ; oamenii ne dispreţuiesc, dar cum ne respectăm unul pe altul, laudele pe care i le aduc, sau cele pe care le primesc mi se par mai dulci decît preţuirea unei lumi întregi.

Spunînd aceste vorbe, îmbrăţişă cu privirea copilul din leagăn şi soţia, în ochii căreia luceau lacrimi de bucurie.

Ştergîndu-şi-le pe ale sale, luminatul cărturar îi spuse gazdei :

— Într-adevăr, lucrurile ce au trecere în ochii oamenilor sînt adesea vrednice de disprețul lor, iar cele pe care ei le disprețuiesc s-ar cuveni mai curînd să fie lăudate. Dar Dumnezeu e drept ; ești de o mie de ori mai fericit, trăind așa, neștiut de nimeni, decît marele preot al lui Jagernaut în pofida strălucirii în care trăiește. Ca toată casta sa, este supus tuturor întorsăturilor soartei ; asupra brahmanilor se abate cea mai mare parte a urgiilor pricinuite de războaiele civile sau de cele purtate cu alte popoare, războaie ce pustiesc de atîtea veacuri minunata voastră țară ; lor li se cere să stoarcă biruri samavolnice, dat fiind înrîurirea pe care se știe c-o au asupra poporului.

Dar lucrul cel mai cumplit pentru ei este că ajung să cadă cei dintîi victime propriei lor religii lipsite de omenie. Propovăduind mereu aceleași idei greșite, încep să se pătrundă singuri de ele, în asemenea măsură încît pierd noțiunea adevărului, a dreptății, a omeniei, a milei ; sînt ferecați cu lanțurile superstiției în care caută, la rîndul lor, să-și încătușeze concetățenii ; la fiecare pas sînt nevoiți să se spele ca să se curețe de prihană și să se lipsească de o mulțime de plăceri nevinovate ; în fine, un lucru pe care mi-e groază să-l și rostesc, din pricina unor dogme sălbatice sînt siliți să vadă arzînd pe rug de vii rudele lor de parte femeiască, mamele, surorile și fiicele lor ; așa înțelege să-i pedepsească natura ale cărei legi le-au călcat în picioare. Dumitale, în schimb, îți este

îngăduit să fii sincer, drept, primitor și cucernic ; și în același timp, prin viața umilă pe care o duci, ești cruțat de loviturile soartei, ca și de necazurile prilejuite de părerea lumii.

După această convorbire, paria îi ură noapte bună oaspetelui său, lăsîndu-l să se odihnească, și se retrase împreună cu soția și copilul, pe care-l mutară, cu leagăn cu tot, în odăița de alături.

A doua zi în zori învățatul deschise ochii trezit de cîntecele păsărelelor cuibărite în ramurile banianului și de glasurile gazdelor sale care-și făceau împreună rugăciunea de dimineață. Se sculă și cum, puțin mai apoi, paria și soția lui deschiseră ușa să-i spună bună dimineața, se necăji grozav cînd văzu că în afară de patul conjugal nu mai era nici un alt pat în colibă și că amîndoi soții vegheaseră toată noaptea ca să-l lase pe el să doarmă. După ce-i făcură un salamalec, se grăbiră să-i pregătească de mîncare. Între timp, oaspetele se duse să dea o raită prin grădină, care, la fel ca și coliba, era împrejmuită de ramurile banianului, atît de strîns împletite, încît alcătuiau un fel de gard viu prin care nici privirea nu putea răzbate. Doar prin frunzișul copacului se zărea peretele roșu de piatră al muntelui ce străjuia valea ; o șuviță de apă izvora din stîncă, udînd grădina întocmită fără nici o rînduială. Erau acolo sădiți de-a valma mangustani, portocali, cocotieri, licii, durioni, manglieri, arbori-de-pîine, bananieri și tot felul de plante

încărcate de flori sau de fructe. Pînă şi trunchiurile erau îmbrăcate în verdeaţă ; betelul se încolăcea în jurul palmierului arack, iar curpenii de piper, în jurul trestiei-de-zahăr. Aerul era îmbălsămat de miresmele lor. Cei mai mulţi arbori încă erau cufundaţi în umbră, dar vîrfurile lor erau luminate de primele raze ale soarelui ; colibri, strălucitori ca rubinele şi topazele, zburau de colo-colo printre ei, în timp ce pietroşeii şi aşa-numitele sansa-soulé, sau cinci sute de glasuri, din cuiburile lor ascunse în frunzişul umed, făceau să răsune văzduhul, împletindu-şi viersurile într-un desfătător concert. Învăţatul se plimba pe sub aceste vrăjite umbrare, departe de orice gînduri savante sau pline de ambiţioase năzuinţe, cînd paria veni să-l poftească la masă.

— Grădina voastră e o desfătare, spuse englezul ; nu-i găsesc decît un singur cusur şi anume că este prea mică ; în locul dumitale aş face o peluză şi aş întinde-o pînă mai încolo în pădure.

— Stăpîne, îi răspunse paria, cu cît cuprinzi loc mai puţin, cu atît eşti mai adăpostit : pasărea-muscă îşi face cuibul dintr-o singură frunză.

Spunînd aceste cuvinte, intrară în colibă unde, într-un colţ, soţia indianului îşi alăpta copilul ; mîncarea era pusă pe masă.

Se ospătară cu toţii în tăcere şi cum, după masă, învăţatul se pregătea de plecare, indianul îi spuse :

— Cinstite oaspete, cîmpiile încă mai sînt înecate după potopul din noaptea asta, iar drumurile sînt desfundate ; mai petreceţi încă o zi cu noi.

— Nu pot, spuse învăţatul, am prea mulţi oameni cu mine.

— Văd eu, răspunse paria, că vreţi să părăsiţi cît mai degrabă ţara brahmanilor pentru a vă întoarce pe tărîmurile locuite de creştini, a căror credinţă îndeamnă oamenii să trăiască în pace ca fraţii.

Învăţatul se sculă de jos oftînd. Paria făcu atunci un semn soţiei sale, care, fără să scoată un cuvînt şi cu ochii plecaţi, îi întinse savantului un coşuleţ cu fructe şi flori. Vorbind în numele ei, paria îi spuse englezului :

— Stăpîne, iartă-ne sărăcia ; nu avem în casă nici ambră, nici lemn de aloe ca să cinstim pe oaspeţii noştri după datina indiană ; nu avem la îndemînă decît flori şi fructe ; nădăjduiesc însă că nu veţi dispreţui acest coşuleţ, pe care soţia mea l-a împodobit cu mîinile ei ; nu sînt nici maci, nici gălbinele înăuntru, ci iasomie, lămîiţă şi flori de portocal, care prin mireasma lor stăruitoare sînt mărturia dragostei noastre şi a amintirii ce va dăinui chiar dacă nu ne vom mai vedea.

Luînd coşuleţul, savantul îi spuse indianului :

— Nu ştiu cum să vă mulţumesc pentru găzduirea voastră, şi cum să vă arăt mai deplin stima pe care v-o port ; primiţi, vă rog, ceasul acesta de aur ; este

făcut de Graham, cel mai vestit ceasornicar din Londra ; nu trebuie întors decît o dată pe an.

— Stăpîne, îi răspunse paria, ar fi de prisos pentru noi ; avem unul care nu se opreşte şi nu se strică niciodată : soarele.

— Ceasul meu bate orele, adăugă savantul.

— Păsările noastre le cîntă, spuse la rîndul său paria.

— Primeşte cel puţin, stărui învăţatul, aceste şiraguri de mărgean, să faci din ele salbe pentru soţia şi copilul dumitale.

— Soţia şi copilul meu n-au să ducă lipsă niciodată de salbe, atît timp cît va rodi fasolea semănată în grădina noastră.

— Primeşte atunci, îl rugă învăţatul, pistoalele astea ca să te poţi apăra de hoţi în sihăstria dumitale.

— Sărăcia, spuse paria, este un meterez ce ne păzeşte de hoţi, făcîndu-i să ne ocolească ; în timp ce argintul în care sînt ferecate armele domniei-voastre ar avea darul să-i îmbie. În numele lui Dumnezeu, care ne ocroteşte şi de la care aşteptăm toată răsplata, nu ne răpiţi bucuria găzduirii noastre !

— Totuşi, spuse învăţatul, aş dori să aveţi o amintire de la mine.

— Atunci, cinstite oaspete, răspunse paria, pentru că ţineţi cu tot dinadinsul, ce-ar fi dacă am face un schimb : să-mi daţi pipa domniei-voastre şi s-o luaţi pe-a mea ; de cîte ori voi fuma cu pipa dăruită de

domnia-voastră, îmi voi aduce aminte că un pandect european nu s-a dat în lături să primească a fi oaspetele unui biet paria.

Învăţatul îi dădu pipa sa de piele englezească, cu muştiuc de chihlimbar, şi luă în schimb pipa indianului, cu ţeava de bambus şi găvanul din lut ars.

Pe urmă îşi chemă oamenii, rebegiţi cu toţii, după noaptea chinuitoare pe care o petrecuseră, îl strînse în braţe pe paria, şi se urcă în palanchin. Soţia indianului rămase plîngînd în pragul colibei, cu copilul în braţe ; soţul însă îşi petrecu oaspetele pînă la marginea pădurii, copleşindu-l cu binecuvîntările sale.

— Dumnezeu să vă răsplătească, îi spunea el, pentru bunătatea pe care aţi arătat-o faţă de nişte bieţi oropsiţi. Fie ca puterea lui să abată asupra mea necazurile sortite domniei-voastre şi să vă ajute s-ajungeţi cu bine în Anglia, o ţară de oameni luminaţi şi de prieteni, care, pentru fericirea semenilor lor, au pornit să caute în lume adevărul !

— Am cutreierat jumătate din faţa pămîntului, îi răspunse învăţatul, şi pretutindeni n-am întîlnit decît eroarea şi dezbinarea ; nu mi-a fost dat să descopăr adevărul şi fericirea decît în coliba voastră.

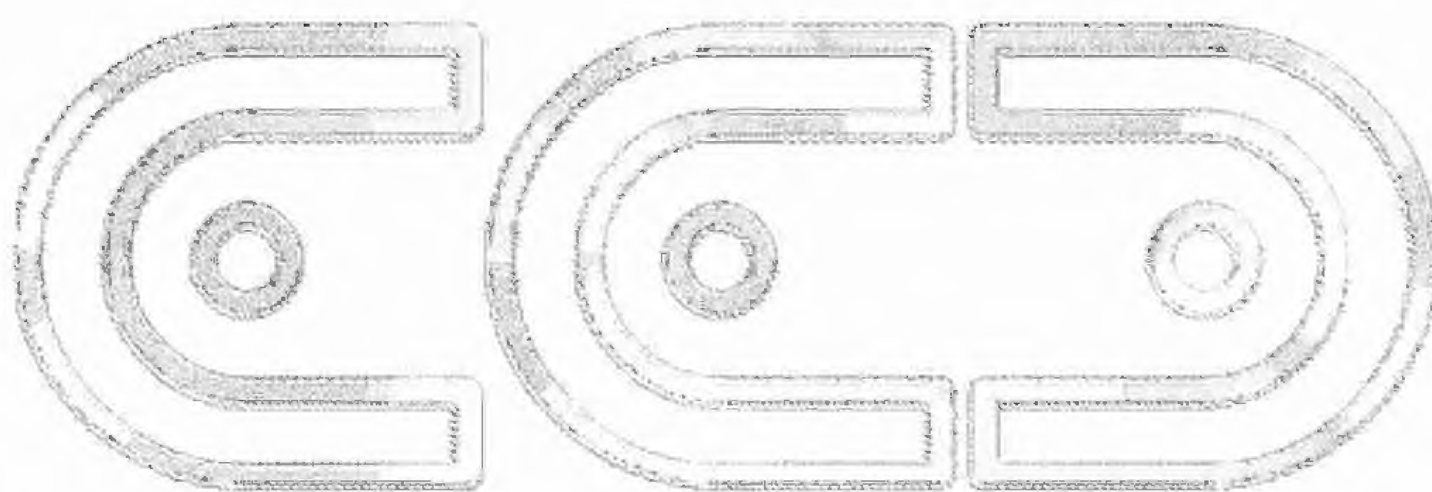
Spunînd aceste cuvinte, se despărţiră cu lacrimile pe obraz. Învăţatul ajunsese departe, în largul cîmpiei, şi tot îl mai zărea pe vrednicul paria stînd la rădăcina unui arbore şi fluturînd mîna în semn de bun rămas.

După ce se înapoie la Calcutta, savantul se îmbarcă pentru Chandernagor, de unde plecă mai departe spre Anglia. Ajungînd la Londra, încredinţă cele nouăzeci de baloturi cu manuscrise preşedintelui Societăţii regale, iar acesta la rîndul său le depuse la Muzeul britanic, unde, pînă în ziua de azi mai sînt încă obiectul a tot felul de traduceri, elogii, diatribe, critici şi pamflete făcute de diverşi savanţi sau ziarişti. Cît despre învăţatul nostru, se mulţumi să păstreze pentru dînsul cele trei răspunsuri prin care paria îi împărtăşise adevărul. Fuma adeseori din luleaua dăruită de acesta, iar cînd îl întreba cineva ce învăţătură mai folositoare îşi însuşise în călătoriile sale, răspundea :

— Adevărul trebuie căutat cu o inimă curată ; nu poate fi aflat decît în sînul naturii ; şi nu trebuie împărtăşit decît oamenilor buni. După care adăuga : Nu poţi trăi fericit decît alături de o soţie înţelegătoare.

CUPRINS

Scanare și prelucrare digitală

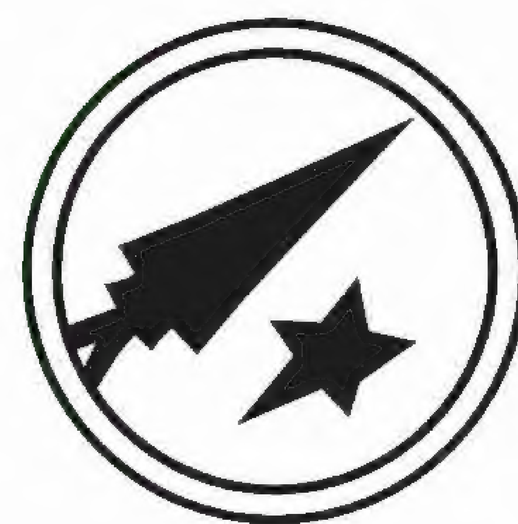

de

Anonim

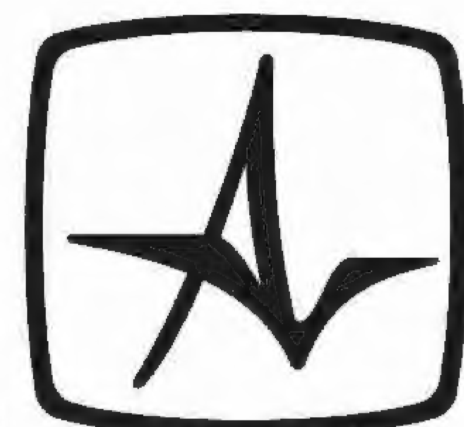

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

